[redacted]КОТО ИСТОРИЧЕСКО ТАЙНСТВО

КАК Е ВЪЗНИКНАЛ БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД

Галик

ст.н.с.д-р Петър Добрев

ВЕЛИКОТО ИСТОРИЧЕСКО ТАЙНСТВО –

КАК Е ВЪЗНИКНАЛ БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД

• Откъде идва името българи и защо освен нас никой друг народ не може правилно да го произнесе?!

• Защо източните народи са наричали българите БУРДЖАН (велики) и НАНДОР (хора на честта)?

• Кога се е зародил нашият поздрав ЧЕСТИТО, чрез който на всеки празник славим честта?

• Защо най-свят символ на древните българи е била сърната, а любим техен сюжет – язденето на лъвове?

ГАЛИК
София, 2009 г.

На Добри и Ирина
с обич

ISBN 978-954-582-026-7
© **ВЕЛИКОТО ИСТОРИЧЕСКО ТАЙНСТВО –**
КАК Е ВЪЗНИКНАЛ БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД
първо издание
© Автор ст.н.с.д-р Петър Добрев
© Дизайн корица Александър Лазаров

© ИК **ГАЛИК**
София, бул. Хр. Ботев 31
тел. (02) 9522 317
e-mail: office@galikbg.com

На корицата:
Сватбена двойка от Балхара, яхнала лъвовиден грифон.
Златно украшение, намерено в Тиля-тепе
(Златният хълм) - недалеч от Балх

СЪДЪРЖАНИЕ

Вместо увод
Загадките и заблудите около произхода на българския народ 7

Раздел I
НЕОЦЕНЕНИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ ВЕЛИЧИНИ

Глава първа
Как българите на Аспарух, наречени в летописите „многобройни като пясъка в морето", бяха изобразени в учебниците като малобройно племе 14
Глава втора
Как Старата Велика България бе описана като малък номадски съюз 21
Глава трета
Други големи недоглеждания при оценката на най-важните исторически величини..... 25
Глава четвърта
Недочутото ехо от първите български заселвания край Дунава..... 29
Глава пета
Следващият лабиринт от грешки – изкривената хронология на заселването на балканските земи 38
Глава шеста
Реалните данни за походите и преселенията на славяните..... 47
Глава седма
Двата етапа на Големия исторически двубой с Византия..... 51
Глава осма
Неизяснените детайли от отношенията между древните българи и славяните в ранна България..... 56

Глава девета
Кой народ е доминирал в ранна България и защо името на славяните още около 820 г. се заменя с израза „славяни, сиреч българи"?!..... 62

Изводи..... 73

Раздел II
СПЕЦИФИКАТА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД КАТО КЛЮЧ КЪМ НЕГОВИЯ ПРОИЗХОД

Глава първа
Езиковата обстановка през IX-X в. или как изчезналите уж древни българи внезапно възкръсват 77
Глава втора
Огромната маса от имена, донесени в България от Стара Велика България като нов лъч, осветляващ етногенеза на нашия народ..... 84
Глава трета
Широкото разпространение на роднинските думи на древните българи и на други техни понятия като белег, че българската кръв не се е „изпарила", както е мислил Дринов и писал Иречек 104

Раздел III
БЪЛГАРСКАТА ПРАИСТОРИЯ И ТОЧНИТЕ НАУКИ

Глава първа
Летописът, който разкрива тайните си най-вече пред математиците..... 125
Глава втора
Праистория в палеоастрономия, или как термините на българския календар разбулват загадката за произхода на древните българи..... 141

Глава трета
Какво сочи годината ДИЛОМЪ, с която започва и завършва най-древният български летопис? 150
Глава четвърта
По следите на Авитохол, или кога е възникнала Стара Велика България 163
Глава пета
Още за Стара Велика България..... 172
Глава шеста
Белязаните атоми в историята, за които важи принципът: „Който има очи, ще види, и който има уши, ще чуе”..... 180
Глава седма
Парадоксите, разкрити от стопанската история, или как строителите на градове бяха описани като обитатели на номадски юрти..... 183
Глава осма
Историята и теорията на вероятностите, или как може да се повиши надеждността на историческите оценки..... 195
Глава девета
Невидимите съкровища на древните българи и спечеленият чрез тях ранен исторически престиж 203
Глава десета
Многовековното изграждане и самоизграждане на българския народ и създаването на българската цивилизация 212

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 223

Вместо увод

ЗАГАДКИТЕ И ЗАБЛУДИТЕ ОКОЛО ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Днес много хора горещо желаят да научат истината за най-древното българско минало. Има и автори, които изцяло са се посветили на проучването на най-древните векове. Но заниманията с това показват, че за да бъде разкрита истината, е потребно не само горещо желание, но и боравенето с редица сложни научни оръжия. Тяхното непознаване води до това, че в областта на историята се шири един особен вид **илюзионистика** – съчиняването на измислени и въображаеми образи на древността.

Развитието на съвременната наука показва, че дори невидимото може да се опознае и опише. Някои науки напреднаха неимоверно, заснемайки следите на най-малките невидими частици – електроните. Други пък направиха огромни пробиви, проучвайки траекториите на белязаните атоми, а трети откриха маркерите на наследствеността.

От техните почти фантастични успехи личи, че познанието може да напредва само там, където то вземе като свои първични градивни елементи реалните и обективно съществуващи белези на който и да е обект. Открият ли се в някоя област достатъчно такива градивни елементи, науката върши чудеса. Чрез тях невидимото става видимо и дори атомът, считан някога за най-малката и неделима частица, се оказа извънредно сложен и многократно делим и с всяко откритие разкрива все нови и нови свои елементи.

Древната история прилича по нещо на тези науки, защото и тя изследва някои невидими, или по-точно изчезнали в небитието обекти – древните народи и цивилизации. Но въпреки, че повечето от тях не са се изгубили без следа, а са оставили множество преки и видими следи, историята все още е далеч от това, да ни даде за тях една подредена картина, подобна на онази, която се наблюдава при описанието на обектите на точните науки.

Особено голям е мракът в ранната българска история. Нагледна илюстрация за това е, че през XIX и XX в. са били създадени близо 20 хипотези за произхода на основателите на България – древните българи. Със своя брой и своята разнородност, тези хипотези показват колко дълго време е било лабилно познанието в тази област. Затова не е чудно, че след два века лутания, напоследък у нас, като връх на терминологичната мъгливост, за произхода на древните българи беше изобретен един двойствен термин, подобен на двуликия Янус. Според тази най-нова версия, излязла на бял свят преди 30 г. и разпространена след това масово из учебниците по история, древните българи били народ от тюрко-алтайската езиково-племенна общност.[1]

Тази дефиниция се разпространи в България нашироко с почти светкавична бързина, въпреки че подобни понятия – „тюрко-алтайски народ" и „езиково-племенна общност" – не съществуват в нито една класификация на езиците и народите по света. Навсякъде понятията тюркски езици и алтайски езици се употребяват поотделно и изразът *тюрко-алтайски общност* (при това *езиково-племенна)* не е познат на световната наука, тъй като понятието алтайски езици включва в себе си и всички тюркски езици по света. От гледна точка на сериозната наука да се говори за „тюрко-алтайска общност" е една безсмислена тавтология и това, че този тавтологичен израз се е наложил у нас, навежда на твърде тъжни мисли за качеството на повечето наши учебници по история.

Тези тънкости явно слабо се познават, но още по-интересен е начинът, по който е навлязъл в нашата историческа книжнина двойният и тавтологичен термин „тюрко-алтайска общност". За първи път той се среща в една дефиниция, формулирана в лекциите за студентите от Софийския университет през 1979 г. по следния начин: „Успехите, постигнати главно в областта на ар-

---

[1] За пръв път това любопитно изобретение се появи в лекциите за задочници в СУ и оттам се озова в почти всички учебници, включително и в курса по история на България, издаден от автора на самия термин. Вж. В. Гюзелев, Произход и ранна история на прабългарите, СУ „Климент Охридски", Исторически факултет, Сборник от лекции, т. III, С. 1979, с.30

хеологията, лингвистиката и антропологията оформиха и утвърдиха напоследък схващането, че *българите* принадлежат към тюрко-алтайската езиково-племенна общност, към която спадат още хуни, авари, хазари, огузи, печенеги, кумани и др."[2]

На пръв поглед пред нас е една твърде авторитетна научна формулировка, след чието оповестяване едва ли у някого би трябвало да остане каквото и да е съмнение, че науката е разгадала тайните на нашия народ. Но от така дадената дефиниция произтичат някои доста неочаквани следствия, които могат да служат като нагледен пример за това как небрежността в езика може да унищожи като с напалм научната точност.

Не е известно, как е стигнал авторът на тази формулировка акад. В. Гюзелев до горните изводи, но така, както те са написани, излиза, че не само древните, но и днешните българи са тюрко-алтайски народ. Защото в текста е казано черно на бяло *„българите...принадлежат към тюркско-алтайската общност"*, а в науката думата българи, особено без поясненията „древни", служи обикновено като название на днешния български народ.

Трудно е да се отгатне дали в случая имаме работа с неволно недоглеждане, или авторът – един от тримата днешни най-високо титулувани историци – специално е пожелал да представи и съвременните българи като част от „тюрко-алтайската езиково племенна общност", в която влизат хуните, куманите и огузите – прадедите на османските турци. Но каквито и да са причините за тази явна неточност, фактът си остава факт – от така даденото определение излиза, че както древните, така и съвременните българи са тюрко-алтайски народ.

Интересно е как години наред студентите са заучавали тази формулировка и ако дословно са я повтаряли, дали са се замисляли какво точно означава тя. Но по всичко личи, че нейната двойна неточност (веднъж чрез термина *„тюрко-алтайска общност"* и втори път с думата *българи*!) е останала незабелязана и това е един куриозен лакмус за лекотата, с която у нас се разпространяват и заучават някои погрешни исторически твърдения.

---

[2] В. Гюзелев, цит. изд., с. 30

Интересно е също, че преди дефиницията: „*българите* ...са част от тюркско-алтайската общност" стои пояснението, че тази теза се е утвърдила благодарение „на успехите, постигнати напоследък от археологията, лингвистиката и антропологията", от което излиза, че това определение е формулирано на базата на откритията на три клона на световната наука, а не е приумица на някой случаен профан, окичен по погрешка с титлата „проф." Повече от ясно е, че чрез горния израз тезата за тюрко-алтайския произход на българите се представя като висше постижение на световната наука, която чрез комбинирания анализ на археологията, лингвистиката и антропологията твърдо е установила това.

Същевременно колкото и някой да търси в световната наука потвърждение на тази ефектна декларация, ще открие само с изненада, че никъде в нея не може да се срещне твърдението, че „*българите*... принадлежат към тюрко-алтайската езиково-племенна общност". Нещо повече – в световната наука, която отдавна се занимава с проблема за произхода на древните българи, напоследък започнаха да отмират някои отдавнашни теории, които ги причисляваха към хунските и тюркски племена, тъй като в средата на XX в. бяха открити преки надписи, оставени от българите на Аспарух. По повод на тези надписи още в 1945 г. редица видни тюрколози като Ф. Алтхайм и Ж. Дени – авторът на „Старотюркска граматика" изказаха мнението, че езикът на древните българи не е от тюркски тип.

Тази особеност, както и това, че в най-новата класификация на тюркските езици, разработена от алтаиста Карл Менгес, езикът на древните българи е изваден извън групата на тюркските езици, явно е останала незабелязана у нас, затова като най-нов успех на световната наука авторът на горната дефиниция смело твърди, че тя била доказала напоследък, че „*българите* (?)... са от тюрко-алтайската ...общност", чрез което в неволната акция за „тюркизиране" и „турцизиране" на произхода на българите се въвлича и световната наука, без оглед на това, че тя никога не е твърдяла подобно нещо за *българския народ,* а напоследък преразглежда дори хипотезата, че древните българи са били от тюркски произход.

Всяка неиздържана дефиниция издава празнотите в познанията на своите автори. И ако има нещо особено нетърпимо и недопустимо в тази повърхностна трактовка, характерна и за редица други публикации за древните българи, това са натрапчивите напъни да се представи набързо събраният от някого стар научен багаж като еманация на най-новите открития на световната наука. Като правило подобни похвати водят до подмяна на истински новото с овехтялото и несръчно поднесено старо.

За съжаление, не един и двама български автори се занимават с компилации на стари измислици, които с лека ръка представят за височайши открития на световната наука, и публикуват под звучни заглавия като „Истинската история на България", „Български летописи" и други от този род. Чрез това се хвърля една нова пъстроцветна мъгла в очите на българския народ и то точно в един изключително труден и съдбовен исторически период, когато той жадно чака от науката да разкрие най-после истината за неговото древно минало. Но случаят, на който тук бе отделено повечко внимание, излиза извън рамките на обикновените прегрешения към истината, тъй като за разлика от някои епизодични рецидиви, които не се разпространяват широко и остават заключени между кориците на една или две малотиражни книги, отбелязаната по-горе дефиниция, публикувана не като твърдение на някой случаен пришълец в науката, а на един от висшите научни администратори с ранг академик, изскочи далеч от кориците на първия сбъркан учебник, където бе поместена и беше твърде мощно тиражирана и препечатвана в течение на повече от четвърт век, навлизайки практически във всички учебници за висшите и средни училища и дори в чуждите преводи на курсовете по българска история.

Формулировката, че тюрко-алтайският произход на българите е твърдо установен благодарение на последните открития на науката "украсява" и до днес най-престижните и реномирани български издания и в нея е коригирана само неточно вписаната първоначално дума *българи*, но не е отстранена дори и на косъм заблудата, че последните открития са доказали *„тюрко-алтайския произход"* на нашите български предци. Налице е истинско

епидемично разпространение на една порочна и гъмжаща от грешки дефиниция, на която свръх всичко се приписва и това, че е току-що изобретена на най-висше световно ниво. А това навежда на твърде тъжни мисли за качеството на нашето историческо мислене и за взискателността на нашите научни среди.

Оказва се, че у нас, в съвременна България е много по-лесно да се получи ясно и подредено знание за най-микроскопичните и невидими частици, отколкото да се осветли правилно тайната на един известен някога народ – древните българи.

Същевременно трудно някой би могъл да докаже, че проучването на произхода на която и да е голяма човешка общност е по-трудно от проучването на невидимите електрони, или на движението на белязаните атоми. Защото всеки голям народ като правило оставя (особено в местата, където живее задълго), твърде много видими, а не микроскопични следи. И защото още при своето възникване на света всеки народ се отличава със свои особени белези, които за историческото познание имат същата ценност както белязаните атоми в химията, или маркерите в генетиката. Такива особени и трайни опознавателни белези са специфичните роднински думи, с които си служи даденият народ, специфичните негови облекла, старинни оръдия на труда и музикални инструменти и самите имена на всички негови специални атрибути. Те съпровождат всеки народ по целия негов исторически път и чрез тях при достатъчна проницателност твърде бързо може да се открият неговите най-древни следи, а също и районът, където съответният народ се е зародил на света.

Проблемът за съжаление не е в това, че липсват ясни насочващи белези и следи, а в това, че при изследването на най-древното българско минало, историческата наука дълго време ползваше оскъдните византийски хроники, в които не се дават почти никакви сведения за произхода на древните българи и дори тяхното име се споменава често в силно замъглен вид. Добре е известно, че поради това, че древните българи са били слабо познати на чуждите летописци, те са наричани с най-различни имена, причисляващи ги ту към една, ту към друга по-голяма общност – като скити, хуни, мизи, гети и др. Станало е така, че от всички

видове информация е била ползвана най-вече тази, която е най-несигурна и противоречива и това е довело до хаос в гледищата и до неточна оценка на някои ключови за българската история величини. От този хаос са произлезли цял куп погрешни теории, включително фамозната и тавтолого-еклектична „тюрко-алтайска" теория, която краси почти всички български учебници и реномирани издания, като се почне от многотомната история и се свърши с най-новия учебник, издаден от В. Гюзелев в съавторство с И. Божилов и други историци.

Една от целите на тази книга е да покаже, че и историческото познание за древността, подобно на точните науки, разполага със свои специфични сигурни белези и маркери, които могат да посочат ясно и еднозначно произхода на древните българи и тяхната роля при изграждането на днешния български народ. Затова първо ще бъдат разгледани грешките, възникнали поради това, че при оценката на най-важните исторически величини, историографията се е опирала дълго време на споменатия най-несигурен и половинчат източник – чуждите хроники, а дори и тях не е използвала съвсем пълноценно.

След това ще бъде проследена и друга масова слабост – опитът да се решават сложни исторически проблеми без да се прави предварителна оценка на потребните за тяхното решаване изходни исторически величини.

На специална инвентаризация ще бъдат подложени всички основни исторически величини в ранната българска история и особено масата на заселилите се на Балканите, в хода на Великото преселение, народи и съотношението между тях. И накрая на базата на целия комплекс от обективно съществуващи и реално претеглени исторически величини, ще бъде описано най-древното българско минало и ще бъде осветлено с всички негови разнообразни детайли голямото историческо преселение, което е довело до създаването на днешната българска държава и българския народ.

Раздел I

НЕОЦЕНЕНИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ ВЕЛИЧИНИ

Глава първа

КАК БЪЛГАРИТЕ НА АСПАРУХ, НАРЕЧЕНИ В ЛЕТОПИСИТЕ „МНОГОБРОЙНИ КАТО ПЯСЪКА В МОРЕТО", БЯХА ИЗОБРАЗЕНИ В УЧЕБНИЦИТЕ КАТО МАЛОБРОЙНО ПЛЕМЕ

Както вече посочихме, трудно е някой да реши правилно която и да е задача, ако не разполага с точни данни за нейните изходни величини. Това важи за всички науки, включително и за историята. Но кой знае защо в тази наука никой досега не е поставил въпроса: как са определени някои често срещани в нея количествени величини, на базата на които е изградена преповтаряната вече цял век и отпечатаната във всички учебници теория за произхода на българския народ. Как и по какъв начин са установени параметрите, върху които е изградена тази теория, съдържаща се в познатия до болка разказ, че нашият народ се е образувал от претопяването на една малобройна българска орда в морето на многобройните славянски племена.

Изразите „малобройното българско племе", или дори „малобройната орда на Аспарух" и „голямото славянско море" вече цял век се употребяват като нещо, което се разбира от само себе си и няма нужда да се доказва. Те са по своята същност два аксиоматично приети параметъра на ранната българска история. Същевременно колкото и да се ровим в огромната историческа книжнина, трудно ще открием дори и един български или чужд автор на учебник по история, който служейки си с тези изрази, да е посочил някакви конкретни доказателства, че съотношението между древните българи и славяните се е отличавало с рязък контраст и е наподобявало разликата между дребния Давид и великана Голиат. Струва си да се замислим над този изходен пункт.

Несъмнено е, че за българската история, при всички случаи, главни изходни величини са били появилите се на Балканите,

през епохата на Великото преселение и споменати многократно два основни народа – древните българи и славяните. Тяхното идване е широко документирано, но особено важно е да се оцени правилно и времето на заселване, и особено масата на всеки един от тях, защото в историята, както и в химията, също важи закона за масата вещество.

Несъмнено е, че първата и най-важна величина, която трябва да се оцени, за да стъпи българската история върху здрав фундамент, е именно масата на древните българи.

В това отношение науката разполага с множество съществени източници, които се натрупаха най-вече през последния век и не са били познати на авторите на първите учебници по история, създадени в края на XIX и началото на XX век. За тях вече подробно съм писал в редица предишни издания на издателство „Галик", затова тук само накратко ще ги изредя. Това са следните фундаментални и добре проверени източници:

• Приписката към българския превод на Манасиевата хроника, където се съобщава, че българите, които се заселили по времето на Константин Брадати (Погонат) били „безчислени и безбройни и заселили всички балкански краища чак до Драч на Адриатическо море". Ето какво гласи тя:

Црстко Константінѣ Брад(а)тагш

При Константинѣ Брадтѣм
бꙑст стꙑи S съборъ.
При сем' Константінѣ цри прѣидоших
блъгаре през Доунавъ и отъшиж грькшм'
земѧ. сіиж, въ неиже живжт' и доннѣ,
развившіе нхъ. Прѣжде же нарицаашіе сѧ
земѣ сіа Мисіа. Много же бесчислъни
сжщіе, испълнишиж и сіиж странж Доунава
и онж до Драча и далѣ, икш и власи
и срѣбле, и прочіи вси єдино сжтъ.

„При този Константин цар преминаха българите през Дунава и отнеха от гърците тази земя. В нея живеят и до сега, след като ги разбиха. По-рано се наричаше тази земя Мизия. Многобройни и безчислени, изпълниха те тази страна на Дунава и онази и (достигнаха) до Драч и по-нататък...” (вж. Среднеболгарский перевод Хроника Константина Манассия. С., БАН, 1988, с. 228).

• Писмото на хазарския каган Йосиф в средата на X в., където пише, че някога в неговата страна живеели оногундурите (отбелязани по еврейски като У-Н-Н-Т-Р), „Те, унугундурите, бяха по-многобройни от хазарите, тъй многочислени като пясъка в морето. И всички те живеят днес край голямата река Дуна (Дунав) на север от Константинопол.”[3]

• Гръцкото житие на Св. Климент, където пише, че „след като преминали с тежки усилия Дунава българите наследили всички балкански владения – Далмация, Илирик и пределите тракийски и солунски”[4].

• Разказът за брата на Аспарух, Кубер, в „Деянията на Св. Димитър Солунски”, където водените от него българи се описват като „огромен и преголям народ”, а самото преселение се сравнява с преселението на Мойсей от Египет и е наречено с библейската дума ИСХОД”.[5]

Налице са и редица надеждни източници, в които са отразени по-късните резултати от тези големи преселения, а именно:

• Сведенията от „Баварския географ” от средата на IX в., че българите били огромен народ, който нямал нужда да строи крепости, за да се отбранява;[6]

• Надписите на българските канове Омуртаг и Пресиан, в които те са наречени с израза „владетел на много българи”, а самите българи са описани като различен от славяните народ.[7]

---

[3] Вж. ХИБ, 77.

[4] Житието на Св. Климент от Димитър Хоматиан. В. И. Дуйчев. Из старата българска книжнина. С., 1980.

[5] ХИБ, I, 65-67.

[6] ХИБ, I, 78.

[7] Вж. В. Бешевлиев. Първобългарски надписи. С., 1979, Показалци.

Посочените по-горе данни са един богат ресурс за изясняване на първата и най-важна величина – масата на древните българи. Но какво сочат те? – сочат нещо, което едва ли е очаквал да открие някой от многобройните автори, които механично повтарят и до днес версията „за малобройното племе", или дори „нищожна ордица на Аспарух" – както се е изразявал през XIX в. Марин Дринов.

В пълен разрез с това, всички преки източници, разкрити през XX в. и непознати по времето на Марин Дринов, показват ярко и категорично, че древните българи са били голям и дори огромен народ. Същевременно, ако се опитаме да намерим дори и един източник, в който те да са описани като малко племе, ни очаква втора голяма изненада. Досега не е открит нито един пряк текст, който да описва ранните българи, както по времето на Анастасий, така и по времето на Константин Погонат, като малоброен и незначителен народ.

Всичко това в крайна сметка сочи, че при оценката на най-важната величина в ранната българска история – масата на древните българи – е допусната огромна и непростима грешка. Направената чрез посочените източници експертиза дава възможност да се сложи край на една голяма и натрапчиво повтаряна вече цял век наукообразна заблуда – илюзията за нищожния брой на участвалите при създаването на България древни българи. Защото всички реални източници са абсолютно единодушни по отношение на мащабите на човешките потоци, които са участвали в българските преселения. Изразите *многобройни българи, безчислени както пясъка в морето, голям и преогромен народ, владетели на много българи*, звучат постоянно в описанията на тези преселения и ги свързват в едно голямо общо цяло, макар да става дума за преселения в различни векове и в различна краища на Балканите. Станало е така, че летописци от съвсем различен произход – българи, византийци, баварци, унгарци – си служат в своите текстове по същество с различни форми на една и съща дума – *много, многобройни, многочислени.* Тази основна дума звучи в техните летописи подобно на основния мотив в някоя голяма симфония и от този постоянно повтарящ се мотив из-

никва пред нашите очи една и съща картина – картината на внушително историческо шествие на един огромен народ, който при всяко свое ранно заселвани отсам Дунава е приждал на многохилядни и победоносни вълни.

Такава е картината, която ни рисуват всички ранни летописи и хроники, но не е такава картината, която ни рисуват учебниците по история. А това показва, че действително най-важният проблем, с който трябва да се справи днес българската историография е да определи точно основната историческа величина, върху която тя базира своята теория за произхода на българския народ – величината, свързана с древните българи.

Несъмнено е, че България няма да има добре написана история, а камо ли пък истинска история, дотогава, докато в разрез с летописите, древните българи, които неведнъж са се заселвали на Балканския полуостров, се представят като незначителна и имагинерна величина. Ето защо време е да се разчупи омагьосаният кръг от заблуди и вцепенението в това отношение.

Натрупалите се през XX в. множество преки източници позволяват днес твърде точно да се оцени главната и най-важна величина в ранната българска история – масата на древните българи, чиито мощни нахлувания и преселения са започнали още в края на V в. и са завършили с величествената епопея на Аспарух и неговия брат Кубер.

Мащабите на участие на собствения български елемент при създаването на България, които дълго време не бяха подлагани на анализ, днес всеки може да определи безпогрешно, ако се запознае с цитираните по-горе източници, публикувани дори в христоматиите по българска история (те специално са цитирани тук, за да се улесни българският читател и особено студентската аудитория).

Но любопитно е, че макар тези единодушни и категорични източници да не са непознати и дори да ги има в споменатите христоматии, то в учебниците по история, масата на древните българи продължава, вече цял век, да се представя в изопачен и силно смален вид.

В официалната историческа книжнина те и до днес се описват като малобройно племе и причината за това е, че като база за оценяване на техния брой са взети не преките данни от многократно отбелязаните две големи преселения, в края на V и края на VII в., а се цитира една доста съмнителна междинна величина от споменатото по времето на император Маврикий в края на VI в. частично преселение на 30 хил. българи, повечето от които отишли в Кавказ, а други 10 хил. навлезли с разрешение на императора в опустошените от аварите области – Дакия и Мизия.

Това именно частично преселение, което е станало по мирен път и почти цял век преди идването на Аспарух, е било взето в началото на XX в. като основна опорна величина при оценката на общата маса на заселилите се на Балканите древни българи. В резултат от това българските учебници цял век боравят със силно деформираните данни за най-важната величина в ранната българска история – мащаба на преселението на древните българи.

Някога Васил Златарски, който пръв обърна внимание върху сведенията за частичното преселение и се опря върху споменатите в него 10 хил. души (които по времето на Маврикий дошли край Дунава), провъзгласи, че теорията на М. Дринов за „малката ордица" е вярна, но в случая явно става дума не за Аспарух, а за съвсем друго преселение. За съжаление, след като данните за 10-те хиляди преселници от времето на Маврикий бяха прехвърлени механично върху българите на Аспарух, това недоразумение, се оказа неизкоренимо и дори до днес изкривява изначално цялото българско историческо познание.

Любопитно е какъв извод могат да си направят студентите, разполагащи ако не с друго, то поне с тритомната Христоматия по история, когато – първо четат в нея сведенията за множеството внушителни български преселения, а след това, отваряйки учебника си по история, виждат, че в него идването на древните българи е описано като незначително по мащаби събитие. И знаят ли те, че за конфузното противоречие допринесе както механичното и неточно третиране на данните за споменатото преселение преди Аспарух, така и това, че половин век по-късно, когато вече бяха известни споменатите по-горе опровергаващи факти,

българската политика внуши на историческата наука, въпреки съществуващите твърде много сведения, да запази отживялата времето си теория за малобройността на древните българи. Изглежда невероятно, но е факт, че на историята бе наложено „отгоре" да консервира една разлагаща се теория и като резултат възникна едно рязко разминаване между преките исторически източници, описващи древните българи и начина, по който ги описват българските учебници по история. Това остро противоречие вече над 50 години мирно съжителства в нашата университетска книжнина и ако потърсим причините за този парадокс, ще открием, че те далеч не са в това, че титулярите от катедрите не познават историческите източници и Христоматиите по история, а в това, че редица нелишени от умствени възможности историци раболепно са следвали зададената през 1954 г. със специални указания политическа линия, да се опише ранната българска история така, като че ли древните българи не са играли почти никаква роля при изграждането на днешния български народ.

В тази област има и някои почти фантастични куриози. Така например в две от най-четените университетски истории – **Кратката история**, издадена в 1983 г., и **Многотомната история на България**, издадена в 1981-1990 г., един по неволя често споменаван тук академик разви идеята, че поради малобройността на българите на Аспарух, те изпаднали твърде скоро в абсурдно положение, изгубвайки се в **масата на общото население на България**. „Парадоксът в ранната история на българската държава – писа той – бил този, че колкото се увеличавали нейните успехи по бранните поля и се увеличавала територията й, толкова възглавяващата държавата прабългарска аристокрация губела своите позиции, а прабългарският етнически елемент постепенно отивал на заден план."[8]

Ефектно звучи на пръв поглед идеята за този парадокс. Но най-големият парадокс е как той е хрумнал на своя автор. Защото в друго свое издание – **Христоматията за студенти** – същият автор, който по-горе твърди, че в България древните българи

[8] Кратка история на България. С., 1983, с. 53.

твърде бързо отишли на заден план, е публикувал направения от самия него подробен превод от писмото на хазарския каган Йосиф от X в., в което древните българи се описват като преголям народ, който трудно би могъл да се изгуби. Преводът, за който става дума, гласи: *„В страната, в която живея сега, са живеели преди В-н-н-три (уногундурите-прабългари, В. Г.). Нашите предци хазарите воювали с тях. В-н-н-три (т.е. уногундурите) били по-многочислени, тъй многочислени както пясъка в морето. Те оставили земята си...До ден днешен те са разположени край реката Дуна (Дунав) на север от Кустандин (Цариград).”*[9]

Интересно наистина. Един и същ автор развива в учебника си тезата, че българите на Аспарух започнали да се губят, а в Христоматията превежда източник, в който те се сравняват с пясъка в морето и се сочи, че точно тези изключително многобройни хора се заселили в дунавските земи.

Как се е стопил толкова бързо този така многочислен народ, остава само да се гадае. Но явно е, че трудно ще може да се възкреси реалният образ на древното българско минало, ако великото преселение на Аспарух се описва в пълен разрез с всички налични източници, включително и с онези, които някои историци твърде добре познават и реалностите се извъртат в съответствие с дадената преди много години насока – да се описват древните българи като незначително номадско племе.

Глава втора

КАК СТАРАТА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ БЕ ОПИСАНА КАТО МАЛЪК НОМАДСКИ СЪЮЗ

За зла участ на науката, порочният навик да се вкарват древните българи в Прокрустово ложе се оказа изключително жилав и дълголетен и като последица от това беше деформиран и

[9] Вж. Из писмото на хазарския каган Йосиф. Превод на В. Гюзелев от В. Коковцов. „Еврейско-хазарская переписка”. М-Л., 1932, с. 91-82, в: Христоматия по българска история, Т. I, С, 1979 г., с. 88.

още един изходен исторически стожер – данните за първата българска държава в Европа, наричана от византийците с името Стара Велика България.

Споменатите по-горе думи на хазарския каган, че преди хазарите неговата земя била населявана от многобройните българи-оногундури (племето на Кубрат и Аспарух) показват, че Кубратовата държава е съвпадала приблизително със земите, които покъсно са обитавали хазарите. А какви са били те, личи твърде добре от самото писмо на кагана. Там е посочено, че през X в. неговата държава се простирала от Черно до Каспийско море и е заемала голяма част от днешната Южна Русия и Украйна, а също редица области от Северен и Източен Кавказ. Тези обширни територии хазарите са наследили от предишното население – древните българи, които били според тях многочислени като пясъка в морето. Ето защо не е потребна особена проницателност, за да се досетим, че и историческата предшественичка на хазарите – Старата Велика България е представлявала едно внушително по размери и велико царство. В противовес на това тя обаче системно се представя в учебниците като малко владение край Азовско море и р. Кубан, а това изкривява не само началото на българската история, но и цялата нейна предистория.

Ето как тази по-стара българска държава е описана в двата най-четени от студентите учебници, написани пак от споменатия по-горе плодовит автор: „Прабългарският съюз „Стара Велика България"...имал следните граници: на изток – река Кубан, на запад Днепър, на север – р. Донец, на юг – Азовско и Черно море."[10]

Според това описание най-източната част от Старата Велика България е достигала до река Кубан, от което излиза, че тази държава се е намирала на запад от Кавказ. А същевременно същият историк е публикувал в Христоматията по история превод от Хрониката на Захарай Ритор, където като български райони се описват и земите в най-далечните подножия на Източен Кавказ. „Бацгун – пише там – е земя, която се простира до Каспийските

[10] Кратка история на България, цит. изд., с. 44.

врати (гр. Дербент)... Зад вратите (Дербент) живеят бургарите със свой език. Те имат градове. И аланите – те имат пет града."[11]

За който и да е историк (особено ако държи сметка за факта, че един народ не би могъл да има свои градове, ако няма своя държава) това, че българите са имали в Източен Кавказ свои градове е явен признак, че и тази далечна територия е била също част от Старата Велика България. Споменаването на българите на първо място, преди аланите, е също важен белег, тъй като показва, че в Източен Кавказ, явно българите са стояли начело в управлението, както и в западните области край Кубан. При описаното положение няма нищо по-лесно от това да се осъзнае, че не само земите при Кубан, но и далечните източни земи при Дербент са били някога част от предишната българска държава – Старата Велика България.

За това има и други белези. Точно в оня район при Дербент се е намирал, според арабските книжовници ат-Табари и ал-Куфи, големият град Булгар Балк, при който в 652 г. загинал, с армия от 4 хил. конници, прочутият арабски пълководец Салман.[12] Съществува цяла сбирка от арабски исторически сведения и елегични стихове, описващи това трагично за арабите събитие. А това потвърждава изцяло сведенията на Захарий Ритор от 555 г., че в Източен Кавказ е имало български градове.

Като цяло, налице е една ярка поредица от взаимосвързани данни, от които личи, че държавата на Кубрат се е простирала от Черно до Каспийско море и е била приблизително равна на покъсната Хазария. Но придържайки се твърдо към наложената преди половин век постановка да се описват древните българи като незначително племе, споменатият автор на учебници е смалил и размерите на Старата Велика България, въпреки, че победата на българите над арабите в 652 г. при град Булгар Балк показва недвусмислено, че по времето на кан Кубрат Старата Велика България е достигала до Каспийско море. Ясните истори-

---

[11] Вж. Захарий Ритор. Църковна история. Превод на В. Гюзелев в: Христоматия по българска история, цит. изд., с. 57.

[12] Вж. Ал-Куфи. Китаб ал-Футух (на араб. ез.). с. 112.

чески сведения са били пожертвани в името на една изкуствена догма, прокарана някога с политически натиск и превърната в задължителен постулат чрез написания в 1954 г. специален и задължителен учебник-макет по история. За съжаление и огорчение, на тази догма е платил данък дори и един от малкото автори, който някога е попаднал на източника опровергаващ именно тази догма и дори го е превел. Остава ни само да гадаем дали това негово мълчание за откритите от него опровергаващи факти е било направено от някаква предпазливост, или от стремеж да се угоди на зададената някога линия.

Но каквито и да са били причините за това, последиците за историческата истина са твърде печални. Една голяма българска държава, простираща се някога от Днепър и Кубан покрай целия Кавказ и достигаща до Булгар Балк в Дагестан и Дербент на Каспийско море, е била смалена до краен възможен предел и това е направил не някакъв злонамерен византиец, а е извършила съвременна българска историческа ръка.

Византийците в този случай са се оказали на много по-голяма висота, тъй като са наричали тази държава с епитета *палая* (стара) и с епитета *мегали,* който има два смисъла – *велика* и *голяма*, докато в нашите най-реномирани издания тя е описана дори не като държава, а като племенен съюз, а името й се слага предпазливо в кавички, вероятно за да не би случайно някой да си помисли, че ние, българите, сме повярвали в нейната старост и величие. Двете погрешни величини – смалените мащаби на преселението на Аспарух и орязаното описание на неговата бащина земя – са се съединили във всички досегашни учебници трайно и неразривно и чрез това най-ранната българска история се е превърнала в един своеобразен обект на мисловна нищета и карикатурна микроминиатюризация. Подсечени са били от корен нейните най-важни изходни величини. И ако днес ние имаме поне малко чувство за национално достойнство и историчност, трябва да пристъпим към тяхната бърза и хладнокръвна реанимация.

Същевременно възстановяването на истината за Старата Велика България събаря недвусмислено и лъжливата басня за ма-

лобройността на Аспаруховите българи. Защото от една държава, за която се казва, че се е простирала от Черно до Каспийско море и е имала население многобройно като пясъка в морето, не е могла да се пресели на Балканите само някаква малка ордица.

Глава трета

ДРУГИ ГОЛЕМИ НЕДОГЛЕЖДАНИЯ ПРИ ОЦЕНКАТА НА НАЙ-ВАЖНИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ ВЕЛИЧИНИ

От казаното дотук се вижда, че първото голямо късогледство е произволното обявяване на българите на Аспарух за незначителна дружина или „ордица" и принизяването на тяхната предишна държава до краткотраен номадски съюз върху една незначителна територия край р. Кубан.

Но тъй като една грешка в науката води непременно и до друга грешка, то, като пряка последица от гореспоменатото принизяване, още в края на XIX в. се появила и версията, че наскоро след създаването на България древните българи изгубили своя език и се претопили сред славянските племена. Някой може би очаква, че тази теза е била издигната след грижливо проучване на данните за масата на древните българи и съседните с тях славяни? Която и да е точна наука би се заела да направи именно това. Но на практика, по неясни причини, подобно проучване не е било предприето, може би защото за някогашните историци е било повече от достатъчно, че в редица източници за славяните се говори като за многоброен народ още по-времето, когато са живеели отвъд Дунава.

Най-ранният епизод, описващ броя на славяните, се отнася за IV-V в, когато по сведение на готския историк Йорданес, готите ги победили и завладели *„въпреки тяхната многобройност"*. Но странното в случая е, че цялото внимание на повечето досегашни историци е било приковано към източниците, които сочат многобройността на славяните, а същевременно те са останали слепи за множеството други източници, които показват, че и древните българи не са били малоброен народ. Реалните факти

отдавна сочат, че (колкото и много да са били по брой славяните), в лицето на древните българи те са се срещнали с един друг, също многоброен народ, който трудно би се претопил толкова бързо и лесно.

Следователно и версията, която вече цял век ни се предлага – славяните като огромен народ, а българите като дребно племе – се оказва силно изкривена. Затова днес се налага, макар и с голямо закъснение, да видим как изглеждат конкретните сведения, свързани със заселванията на славяните и на древните българи. Това трябва да се направи, както поради недооценката на древните българи, така и поради появилите се напоследък самоцелни писания, в които пък някои автори се опитват да докажат, че славяни изобщо не е имало в България, или че те са били някаква имагинерна величина.

Както често се случва у нас, на мястото на една крайност идва друга – не по-малко грозна и произволна. А истината трябва да се доказва единствено с помощта на исторически факти, а не с помощта на политически хватки. На хватки, дирижирани ту от изток, ту от запад, ту от юг, вече сме се нагледали достатъчно и българският читател може съвсем да се обърка от резките подскоци, с които днес поредните ибрикчии се опитват да угодят на някой пореден „голям брат". Затова нека открито погледнем как са протекли през вековете отношенията между тези два съседни някога народи – древните българи и славяните.

Има източници, от които личи, че славяните и древните българи са се познавали още в прастари времена. И любопитното е, че за разлика от робския XIX в., когато оределият и потиснат български народ е чакал своето избавление от Дядо Ивана, в древността реалностите са били съвсем различни и тогава славяните са били неведнъж спасявани и избавяни от древните българи.

Първите исторически контакти между славяните и древните българи са отбелязани още около III-IV в., когато българите са живеели в своята стара земя край Кавказ, а славяните са обитавали земите на север и запад от тях, достигайки според някои стари легенди до северните брегове на Черно море. По онова време славяните били нападнати от един новопоявил се край Днепър

северен народ – древните готи – които в най-старо време живеели край Балтийско море и в областта Готланд в Южна Швеция. Идването на готите предизвикало невероятен крах, който е отразен паралелно в славянските и готските източници. Според руските летописи върху славяните, живеещи край Черно море, връхлетял страшен враг, който довел до пълно запустение славянската земя. В този критичен момент славяните повикали на помощ своите източни съседи – българите и скитите, и с тяхна помощ спасили от погибел славянската земя. *"Приведоша люди скуфь и болгар немало и паки землю словенску освободиша."* – съобщава Новгородският летопис. (Доведоха хората скити и българи немалко и пак освободиха славянската земя). Да забележим – тук славянският летописец казва, че българите, които се притекли на помощ, били „немалко на брой", което показва, че славяните не са гледали на тях като на незначително племе. Иначе защо ще ги викат на помощ срещу такъв страшен враг?

Същите събития са отразени и в историята на готите, написана от готския историк Йорнанд, известен и като Йорданес. *„Херманарих подчинил на властта си славяните, които макар и слаби във военно отношение, били силни със своята многочисленост и се опитали да се противопоставят. Но никакво значение няма големият брой невойнствени люде, особено, когато и Бог ги изоставя, а и въоръжено множество е нахлуло."*[13]

По-късно готите според същия историк изгубили частично своята някогашна власт и се подчинили на хуните. Но въпреки това към края на V в. техният крал Винитарий връхлетял отново върху славяните. В първото сражение те го победили, но след това той надделял и извършил жесток погром над тях. *„За да всее ужас, приковал на кръст техния княз Бож заедно със синовете му и 70 първенци."* – пише Йорданес.[14]

По-късно според същия летопис в славянските земи възникнало отново страшно запустение, но българите пак дошли на помощ и избавили за втори път славяните.

---

[13] Йорданес. История на готите, ЛИБИ, I, с. 227-336.
[14] Пак там, с. 337.

Интересни са и по-нататъшните последици от тези събития. Готският историк Йорданес пише около 550 г., че българите заедно с антите и западния славянски клон – славините – предизвиквали големи опустошения в готските земи, а това показва, че след помощта, оказана от българите на славяните, е възникнала една ранна военна групировка, начело с българите, в която са влизали и съседните с тях племена от двата славянски клона – **антите** и **славините**.

За подобни съвместни действия съобщава и един от известните унгарски източници – хрониката на Кезаи, написана през XIII в. Там на базата на по-ранни унгарски извори пише, че през 504 г., когато славяните са живеели в земите на север от Дунава *„от изток с голяма войска тръгнал българският вожд Реан и със съгласието на славяните завладял Дакия, Панония заедно с областта Сирмиум и България".*[15]

Като цяло тези и още много други ранни сведения показват, че още около IV-V в. българите са били многоброен и мощен във военно отношение народ, който е играел водаческа роля сред съседните с него славянски племена. Тези детайли специално трябва да се отбележат, защото от тях личи, че българите трудно биха могли да се обезличат и изгубят сред славяните и същевременно се вижда, че между двата народа твърде отрано са се изградили военни съюзнически отношения.

За да се преодолеят досегашните произволни изкривявания на реалните исторически величини, твърде важно е да се изясни и кой от двата народа – българите или славяните – пръв е започнал да се заселва в балканските земи. Ето защо по-долу ще разгледаме накратко първите български военни кампании, а след това и първите славянски походи към Балканите.

---

[15] Вж. Блазиус Клайнер, История. Написана в 1761 г., С., 1973, с. 9.

Глава четвърта

НЕДОЧУТОТО ЕХО ОТ ПЪРВИТЕ БЪЛГАРСКИ ЗАСЕЛВАНИЯ КРАЙ ДУНАВА

Предходното изложение показа, че не е никак безполезно да се приложи към историята подходът, характерен за точните науки, при който преди да се пристъпи към решаването на която и да е задача, се определят първо нейните изходни величини. Прилагането на този подход показа, че по много причини, досега е останала невписана и неотразена една твърде съществена изходна величина – огромната маса на заселилите се от двете страни на Дунава древни българи, които през VII в. са създали българската държава. Тези многобройни и дори изключително многобройни българи са останали неспоменати в българската история – те са вписани в множество чужди летописи, но не и в българските учебници. Поради това, определено може да се каже, че българският народ и до днес няма свое точно описание на най-ранния период от своето историческо минало, а това значи, че българският народ няма и до днес своя собствена история, описваща внушителното българско начало и неговото достолепно величие.

Нашата цел е да отстраним преди всичко този голям дефект. И тъй като той натрапчиво се преповтаря във всички наши учебници, заслужава, ползвайки отново подхода, характерен за точните науки, да съберем и множество други доказателства, които сочат, че е допусната огромна и непростима грешка,

Отдавна е установено, че колкото по-голям е даден обект, толкова по-силно въздействие оказва той при сблъсъка си с други обекти. Затова за масата на някой древен народ може да се съди и по резултатите от неговите сблъсъци с другите народи. Досега, кой знае защо, никой не е погледнал на древните българи през тази призма. Затова нека видим как са описани ранните сблъсъци на българите с другите европейски народи и племена. В това отношение има изключително богата информация. Открити са данни за множество ранни български сражения и победи, но въпреки, че повечето от тях са отдавна известни и са подреде-

ни с архиварска точност в някои учебници, досега не е забелязан един важен детайл, който се състои в това, че още при своята поява в дунавските земи, през V–VI в., българите имали серия от сблъсъци с някои от най-големите някогашни народи и племена, при което те системно са жънели победи и са си печелили славата на голяма и несломима военна сила.

От руските летописи, за които споменахме и които ще бъдат разгледани подробно малко по-надолу, личи, че през IV в. – преди идването на хуните – древните българи нанесли поражение на най-голямата тогавашна военна сила – готите – и освободили завладените от тях славянски земи. Това станало в земите край северните брегове на Черно море – в съседство със Старата Велика България. От пожънатата победа над готите личи, че древните българи са имали значителна маса и мощ.

Следващият голям сблъсък на древните българи станал с преселващите се от север лангобарди – едно от най-големите някогашни племена, което по-късно завоювало Рим. Върху тях българите връхлетели през 427 г. в района на Източните Карпати и им нанесли голямо поражение, описано в историята на самите лангобарди. Според лангобардския историк Павел Дякон *„българите ранили повечето от тях и погубили мнозина. Те толкова много вилнеели из лагера им, че погубили самия крал Агилмунд и отвели в плен дъщеря му."*[16] По-нататък се съобщава, че наследникът на Агилмунд – Ламасион, успял да си отмъсти, но не личи дали става дума за някаква голяма победа или частичен реванш. Фактите, че лангобардите не се задържат при Източните Карпати, а са били принудени да оттеглят на запад, показва, че не са успели да се наложат над древните българи.

Половин век по-късно българите били повикани на помощ от византийския император Зенон, за да изтласкат от Балканите огромните готски войски. Самата идея на императора да се облегне на тях показва, че те вече са били известни като голям и мощен във военно отношение народ. По този повод е запазено следното съобщение: *„Съюзът на двамата Теодориховци (кралете*

[16] Вж. Павел Дякон „Римска история до 565 г.", ЛИБИ, т. I, с. 511-512.

на готите – б.а.) силно безпокоял ромейската държава, тъй като те опустошавали тракийските градове. По тази причина император Зенон бил принуден да повика за пръв път българите за съюзници."[17] Това станало в 480 г. и до този ход Византия прибягнала както поради безизходното положение, така и поради това, че по онова време българите са били единственият народ, който е жънел победи над германските племена – първо над готите край Черно море, а след това и над лангобардите край Карпатите. Стойността на тези победи не е оценена все още от българската история, но тя изпъква особено ясно, ако се има предвид, че и двата народа, победени от българите – готите и лангобардите, по-късно са се прославили с това, че са завоювали Рим.

За военната мощ и броя на изпратените във Византия български войски може да се съди по следните факти. През първите години след своето идване те нанесли три поражения на многобройните готи, а в 499 г. между тях и империята възникнал съкрушителен сблъсък, при който те победили войските на най-голямата провинция Илирик. В хрониката на Комес Марцелин се съдържа следното съобщение: *„Аристъ, началникът на войската на Илирик се отправил с 15 хиляди войници и с 520 коли, натоварени с необходимото оръжие срещу българите, които опустошавали Тракия. Сражението се завързало покрай р. Цурта, където загинали повече от четири хиляди души войници, било в бягство, било като се хвърляли от високия речен бряг. Така там погинала илирийската военна мощ и били убити военачалниците Никострат, Инокентий, Танк и Аквилин.*" [18]

Споменът за този грандиозен удар, нанесен от българите върху Византия, се е запазил не само във византийските хроники, но и старите български летописи. Той се е пазил в народната памет векове наред и е отразен в приписките към българския превод на Манасиевата хроника, направен по заповед на цар Иван-Александър в 1345 г., където пише, че българите минали през Дунава по времето на император Анастасий (491-517) и се засе-

---

[17] Йоан Антиохийски, Всемирна хроника, ГИБИ, III, с. 32.
[18] Амиан Марцелин, Хроника, ЛИБИ, т. I, с. 312.

лили първо в Долната земя Охридска. Някогашните български летописци са посочили дори годината, когато е станало това. Те пишат, че от идването на българите до годината, когато те са вписали това събитие, са изтекли 870 години, а също, че от покръстването на българите до годината, което станало според тях по времето на общото царуване на император Михаил и майка му Теодора, са изтекли 515 г. Ако се свържат едно с друго тези две сведения, се оказва, че от голямата българска победа до царуването на Михаил и Теодора, които са управлявали от 852 до 857 г. са изтекли 355 г. А ако извадим една от друга посочените ориентировъчни величини, ще се окаже, че това първо голямо преселение, когато българите са проникнали от запад и са заели Охридската земя, е станало в интервала между 497 и 502 г., в средата на който стои фаталната за Византия 499 г.

Бележката, че при това първо голямо българско преселение българите са преминали Дунава при Видин и са достигнали и завзели първо Охридската земя, също сочи, че в случая става дума за мощното българско нахлуване в западната византийска провинция Илирик и победата в 499 г. Защото най-късият път от Дунава към Охрид е минавал през провинция Илирик и за да могат да се настанят трайно в Охридската земя българите е трябвало първо да разгромят армиите на провинция Илирик.

Налице е пълна хармония по време и място между сведенията на латинския хронист Комес Марцелин за грандиозната победа, чрез която българите са унищожили военната мощ на Илирик и българските сведения за преселението през Видин и трайното завладяване на Охридската земя. А много векове след Иван-Александър същото събитие е отразено и в историята на Паисий, където също се сочи, че по времето на византийския император Анастасий българите минали през Дунава.

От това, че българите са унищожили 15 хилядната войска на най-голямата византийска провинция, а след това са завзели трайно земите край Охрид личи, че в това първо голямо преселение са участвали десетки хиляди въоръжени българи, заедно с които са се движели и огромни маси от невъоръжено население, което трайно се е заселило на Балканския полуостров още в края

на V век. Очевидно е, че придошлите през Дунава по онова време българи не са били някакво малко племе, а внушителна маса народ, способна да помете голямата и добре въоръжена византийска армия.

През 502 г. възникнало ново, още по-голямо настъпление, при което според същия летописец Комес Марцелин огромна българска войска нахлула в диоцеза Тракия и отчасти в съседния Илирик и не срещнала почти никаква съпротива поради това, че там явно още не са били възстановени византийските военни сили.[19]

Само за три години българите нанесли две съкрушителни поражения на Византия и разстроили тотално защитата на нейната европейска част. Но веднага след този голям успех многобройната и мощна българска войска предприела и цяла серия от други походи, за които пишат не само византийците, но и други народи.

В унгарската хроника, спомената по-горе, пише, че през 504 г. *„българският предводител Реан с огромна войска тръгнал от изток и завзел Дакия, Панония и България."*[20] Войската, която водел със себе си този вожд, идвала несъмнено от източната българска земя край Кавказ и бреговете на Черно и Азовско море и в резултат от това част от българите се заселила още по̀ на запад в земите между Дунава и Карпатите, а много от тях останали да живеят и на Балканите край голямата византийска крепост Сирмиум.

Според византийските хроники тези мощни удари парализирали византийската власт в провинциите Илирик, Тракия и Македония и поставили в бедствено положение дори самата столица Константинопол. От локално явление ударите на българите се превърнали в глобална заплаха и разклатили из основи Византийската империя. Опасността според летописците била толкова силна, че император Анастасий се заел със спешното и масирано укрепяване на византийската столица, което подробно е описано

---

[19] Marcelinus Comes, Chronicon, MGH-AA, XI, p. 94.

[20] Блазиус Клайнер, История на българите, С., 1978, с. 15.

от църковния историк Евагрий Схоластик, роден наскоро след неговото царуване. *„Същият император Анастасий* – пише той – *извършил твърде голямо и достойно за споменаване дело, именно така наречената Дълга стена, която здраво стои в Тракия... Така Градът (Константинопол), от полуостров станал остров. Дългата стена пречела на варварите, които правели набези от тъй наречения Евксински Понт (Черно море), от Колхида, от Меотидското езеро и от земите отвъд Кавказ, както и на тези, които били пръснати из Европа."* [21]

Чрез тази огромна стена, която се простирала приблизително по линията Мидия-Енос и била дълга 70 км. византийският император целял да прегради пътя на войските, нахлуващи откъм северното Черноморие, Азовско море и Кавказ, а това е точно оня район, където някога са се намирали земите на древните българи, наричани от византийците Стара Велика България, а от арменците „българската земя в Кавказ".

Посоченият от византийците географски район, откъдето идвали нападенията, съвпада напълно и с унгарското сведение, че в 504 г. от изток се вдигнал с огромна войска българският вожд Реан, който завладял земите отвъд Дунава и сегашните български земи. Според летописите строителството на Дългата стена започнало в 507 г., наскоро след трите съкрушителни български нападения през 499, 502 и 504 г., а това само по себе си говори колко мощни и застрашителни са били тези нападения.

Няколко години по-късно – в 513 г. българите взели участие дори в междуособните борби за византийския трон, заставайки на страната на разбунтувалия се пълководец Виталиан, който повел срещу Цариград „множество хуни и българи".[22]

Като цяло само за три десетилетия българите участвали в осем големи битки – три срещу готите (в 480, 486-487 и 488) и пет срещу Византия – в 491, 499, 502, 504 и 513 г. При това три от битките срещу Византия – 499, 502 и 504 г. имали характера

---

[21] Евагрий Схоластик, Църковна история, ГИБИ, II, с. 265.

[22] Вж. Йоан Антиохийки, Цит. По Ю. Кулаковский, История Византии, т. I, с. 483 и Д. Ангелов, История на Византия, I, с. 112.

на съкрушителни военни кампании, които разклатили тотално византийската мощ.[23]

В 515 г. българите нанесли ново съкрушително поражение, унищожавайки наскоро възстановените военни сили на най-голямата провинция Илирик. Хронистът Йоан Зонара, който е бил съвременник на тези събития, пише, че българите омагьосали византийците с магии и заклинания и избили цялата византийска войска. След тези битки българите отвели в плен стотици знатни византийци. Те били толкова много, че според хрониста Комес Марцелин император Анастасий се видял принуден да изпрати за тях огромен откуп от 1000 фунта златни денара (близо половин тон злато), но дори тази сума била отхвърлена като недостатъчна.

Много народи са нахлували преди това в империята – готи, хуни и др., но никой не я е застрашил така силно, че да предизвика спешното построяване на специална 70-километрова стена. Ето защо даже да не бяха се запазили преките латински и унгарски сведения, че в тези първи походи и преселения на българите е участвала огромна маса народ, която е съкрушила византийската военна мощ, дори само гигантските мащаби на предприетата от Византия отбранителна мярка, щяха да са предостатъчни, за да очертаят пред нас внушителните размери на ранните български преселения. Те рисуват пред нас не образа на някакво малобройно племе, което едва ли не случайно е побеждавало византийците, а неудържимото прииждане на един многоброен народ, който още при първата си поява е изтласкал от Балканите многохилядните готски армии, а след двадесетина години съкрушил тотално и византийската мощ.

По силата обаче на някакво трагикомично късогледство епохалната поява на този огромен нов народ, носещ името **БЪЛГАРИ** е останало незабелязано от всички чужди и български историци, работили през XX век, а в учебниците по история се е настанил митът за малкото и несъществено българско племе, което набързо било претопено от славянските племена. Това не-

---

[23] Вж. прегледа на всички споменати малки и големи сражения у Д. Ангелов. Образуване на българската народност, С., 1971, с. 131.

довиждане са допуснали за съжаление дори малцината задълбочени историци, които отдавна са забелязали историческите хроники от края на V и VI в., изобилстващи със сведения за непрекъснати български нападения срещу Византийската империя. Един от тези, по-грижливи към фактите, историци – проф. Петър Петров – твърде точно е посочил, че името на българите е станало известно още в V в, но е пропуснал да отбележи и обобщи необикновената мощ на техните нападения.

„*През V и VI в.* – пише той – *прабългарските племена станали широко известни на европейските хронисти, особено на византийските и латинските. И докато западните автори Павел Дякон, Енодий, Касиодор, Комес Марцелин, Фредегарий и др., които пишат на латински, употребяват почти навсякъде името българи, у византийските летописци в това отношение съществува истински хаос.*"

Трябва да бъдем благодарни за точната констатация на П. Петров, че почти всички латински автори, а също и готският историк Йорданес наричат българите навсякъде БЪЛГАРИ, докато византийските хронисти подменят тяхното име с названия като хуни, скити, мизи и чрез това пречат да се открои ясно и внушително началото на българската история на Балканите. Но странно е, че след като е забелязал подвеждащия и дезориентиращ византийски хаос и категоричните сведения на латинските историци за големите мащаби на ранните български преселения, дори споменатият ерудиран историк се е въздържал да посочи, че след изтеглянето на готите главният и най-мощен народ, който е нахлул на Балканите, са били древните българи. А към този извод водят както цитираните латински и други извори, така и наблюдението на П. Петров, че византийците системно са потулвали името на българите (което те не са могли да не знаят) зад други по-неопределени и неточни имена. Ако се махне византийският похлупак, който скрива някои от най-големите български походи зад имена като хуни, мизи, или кутригури, ще изпъкнат веднага и редица по-късни български преселения, на които не е обърнато достатъчно внимание досега.

Едно от тях е станало в 540 г. и е описано от Прокопий Кесарийски по следния начин: *„Веднага хунска войска преминала реката Истър (Дунава) и се нахвърлила върху цяла Европа – нещо, което вече често е ставало, но което никога не е причинявало на тамошните жители толкова много и такива големи злини... Защото били завзети 32 крепости в Илирик, с пристъп бил завзет града Касандрия, който древните са наричали Потидея. Всички се завърнали в земята си като завзели богатствата и отвели 120 хиляди пленници. ...И по-сетне те често идвали тук и нанасяли на ромеите непоправими беди. Те нападнали също и стената в Херсонес, по този начин се озовали отвъд Дългата стена, избили мнозина и ограбили почти всичко. А малцина преминали протока между Сестос и Абидос, опустошили селищата в Азия (Мала Азия), после се завърнали в Херсонес и заедно с цялата войска и останалата плячка се оттеглили в земята си. При друго нашествие те опустошили Илирик и Тесалия и предприели нападение срещу укреплението Термопили."*

От разказа на Прокопий личи; че земята, от която са идвали тези нападатели, се е намирала в близост до Византия, а такова положение са имали по негово време земите на описаните от самия него кутригури, които той наричал и със събирателните имена хуни и хуни-кутригури, подчертавайки техния източен произход. По негово време техните земи са достигали до устието на Дунава и в разказите на Йорданес са описани директно като български земи.

Друг белег, че зад тези така наречени хуни се крият древните българи, е бележката на Прокопий, че техните нападения са били *„нещо, което е ставало често"* и преди това, а единственият народ, който е нападал Византия често в началото на шести век, са били древните българи, тъй като готите вече са се били изтеглили, а славяните все още не са се били появили на Балканите.

Всичко това показва, че описаните от Прокопий нападения са възникнали като продължение на първите големи български нападения, споменати от латинските извори. В тези по-късни действия българите, наречени по византийски маниер хуни, са превзели множество крепости и са проникнали дори през Босфора в

Мала Азия, откъдето се оттеглили с богати трофеи. В третото нападение, споменато от Прокопий, те са преодолели дори прохода Термопили, считан за непревземаем поради героичния подвиг на спартанския цар Леонид. *„Тъй като неговите защитници се съпротивлявали упорито, нападателите потърсили странични пътища и неочаквано намерили пътеката която води въз планината, намираща се на това място"* – пише Прокопий. След това, според неговия разказ, *„те изтребили почти всички гърци с изключение на пелопонесците – и се оттеглили."*[24]

За мащабите на най-ранните български походи говори и споменатият факт, че през 517 г. след големите нападения император Анастасий изпратил на префекта на провинция Илирик хиляда фунта злато, за да откупи отведените в плен ромеи, но дори тази огромна сума се оказала недостатъчна.[25]

Глава пета

СЛЕДВАЩИЯТ ЛАБИРИНТ ОТ ГРЕШКИ – ИЗКРИВЕНАТА ХРОНОЛОГИЯ НА ЗАСЕЛВАНЕТО НА БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМИ

Обективните исторически източници показват, че като цяло през доста дълъг период от над половин век, обхващащ времето от 480 до 540 г., почти всички нападения върху Византия са идвали от един и същи район – земите на Старата Велика България, простиращи се по онова време от устието на Дунав до Кавказ. Този победоносен период изобилства с непрекъснати нападения на големи български войски, чрез които Старата Велика България е притискала все по-силно Византия, а българите са започнали частично да се заселват в земите на юг от река Дунав.

За мощта и многобройността на прииждащите българи говори красноречиво не само големината на унищожените от тях армии и дължината на издигнатата за защита от тях Анастасиева стена, но и начинът, по който са ги описали някои от най-силни-

[24] Прокопий, цит. съч., с. 110-111.
[25] Вж. Комес Марцелин, цит. съч., с. 316.

те по онова време народи и особено съдържащите се дори в христоматиите оценки на готите. *„Това е народът, който преди имаше всичко...Те вярваха, че светът е открит за тях."* – пише за българите готският летописец Енодий. За едно сражение той казва: *„И готите и българите са учудени, че има люде, подобни на тях."* Да се спечели по онова време сражение срещу българи се е считало за невероятен подвиг. Затова в летописите се изреждат множество съкрушителни български победи над многохилядни войски, но почти не се срещат описания на български поражения. *„Теб не уплаши дори дружината българи!"* – пише за един пълководец готският историк Касиодар Сенатор. А за друг готски водач същият историк отбелязва: *„Толуин победи между другите народи и хуните и като спечели в първите сражения слава победи и страшните по целия свят българи!"* (вж. ЛИБИ, I, с. 306-307).

След този първи победоносен период настъпва една нова епоха за българите – те започват да нападат Византия все по-често в съюз с други народи. Спечеленият от тях огромен престиж и бедственото състояние, в което са попаднали армиите на европейските провинции на империята привличат към българските действия и други, съседни племена, от които най-често като съюзници на българите се явяват антите и славините.

Останалите факти, от които личи големият брой на българите и появата на съюзници в битките с Византия през този период, ще изредя съвсем накратко. Тази промяна настъпва най-вече след 540 г. по време на царуването на Юстиниан.

Малко преди това, през 538 г., преминали Дунава с войските си двама български водачи, наречени **риги**, които разгромили армията на Мизия и нахлули в Тракия, където след първоначалния отпор византийците били разгромени. Според хрониките те дошли във Византия от изток през Малка Скития (Добруджа), което показва, че са излезли от старата българска земя на изток от Дунава. Това е едно от последните самостоятелни български нападения. През следващите години българите нападали империята заедно с гепидите и херулите, а някои техни клонове като кутригурите действали заедно със славянските племена. Гот-

кият историк Йорданес пише: *„Чрез своите провинциални управители Юстиниан се противопоставил в многобройни сражения на херули, гепиди и българи, които опустошавали често Илирик...Това са бедите, които римската държава понесла освен всекидневните нападения на българи, анти и славини. Ако някой поиска да узнае, нека разгърне без досада летописите и списъка на консулите и ще намери държавата в наши дни (VI в.) достойна за оплакване."* [26]

В 551 г. гепидите помолили за помощ кутригурите, които им изпратили 12-хилядна войска. Тя преминала през Дунава и опустошила множество византийски краища. Според „История та войните" на Прокопий Кесарийски славянските племена започнали да нахлуват на юг от Дунава след гибелта на пълководеца Хилвудий, който до 532 г. ги задържал отвъд Дунава и пренесъл битките с тях на тяхна земя. Но първите големи походи на славяните се разгърнали около 550 година, когато те се присъединили към мощните конни войски на древните българи.

В 552 г. се съобщава, че българските войски действали дълбоко във византийска територия и били толкова многобройни, че блокирали при Филипопол армията на византийския пълководец Нарзес.

През 557 г. нахлул с огромна войска вождът на кутригурите Заберган. Той преминал през Дългата стена и положението на столицата станало критично. *„Заберган – предводителят на кутригурите-хуни тръгнал с извънредно голям брой конници"* – пише хронистът Прокопий. За да спаси Цариград престарелият пълководец Велизарий измисли отчаяна хитрост. Той събрал всички безоръжни мъже и момчета и ги накарал да вържат на опашките на конете си дълги метли, а след това да препускат по отсрещния бряг на Босфора, вдигайки огромни облаци прах, за да си помисли Заберган, че откъм Азия идва на помощ на обсадените огромна и страшна войска. Подлъгвайки се от тази гледка, кутригурите побързали да се изтеглят отвъд Дългата стена, а след това според хрониста виели от мъка и яд, че византийците

[26] Йорданес, Римска история, ЛИБИ, с. 333-334.

са ги измамили. На следната 558 година Заберган дошъл с още по-голяма войска, в която имало и славяни, нó шансът да превземе Цариград бил изпуснат. След този поход името на славяните започва все по-често да се споменава в кампаниите срещу Византия.

Готският историк Йорданес, който бил съвременник на първите съвместни походи на древни българи и славяни, започнали в средата на шести век, описва с изненада първите военни успехи на славяните, тъй като в стари времена те били подчинени на готите. *„И ако те (антите и славините) вилнеят поради нашите грехове, някога всички те робували на Херманиховата власт"* (т.е. на готите – б.а.).[27] Същевременно при описанието на племената, воюващи срещу Византия, Йорданес сочи на първо място българите, а едва след тях антите и славините, което показва, че начело на техните военни кампании са стояли древните българи. *„Това са бедите, които империята понесла, освен всекидневните нападения на българи, анти и славини"* – пише той.

Българите са поставени от него на първо място, защото са оглавявали общите нападения и за разлика от славяните не са били под властта на готите, а нееднократно са ги побеждавали. По сходен начин е описал народите, атакуващи Византия и Прокопий Кесарийски, който също е бил съвременник на общите нападения на българи и славяни. Само че, поради своя навик да си служи не с името **българи** с по-общото и неопределено название **хуни**, или **хуни-кутригури**, той съобщава следното: *„Хуни, славяни и анти почти всяка година откак се възцарил Юстиниан, нападали Илирик и цяла Тракия... и никой не можел да ги спре"*.[28]

Тук изразът „хуни, славини и анти" съвпада по конструкция с израза „българи, славини и анти" в готската история на Йорданес и разликата се дължи единствено на навика на Прокопий да заменя името **българи** с по-широкия термин **хуни**, който се използва от него и от други ранни историци като Захарий Ритор или Малала, като събирателно название на всички източни

---

[27] Йорданес, Гетика, ЛИБИ, I, с. 344.

[28] Procopius. Historia...p. 114-115 (ed. Haury) Вж. и ИБИ, г. III, с. 151.

народи. Този събирателен смисъл на термина хуни е посочен директно от хрониста Менандър Протектор, който пише, че *„всички варварски народи се наричали скити и хуни. Обаче поотделно едно от тези племена се наричало кутригури, други утигури, трето ултизури, а четвърто вургунди – по техния прадядовски обичай."*[29]. Това директно показва, че името хуни е съвкупно название на множество различни народи, които сами наричат себе си с най-различни имена. По-добре запознатите автори като Георги Писидийски употребяват името **хуни** като различно от името **българи**. *„Славянин беше се споразумял с хун, скит с българин"* – пише той. (Вж. Бешевлиев. Първобългарите – бит и култура. С., 1981, с. 14.)

Историческите данни за втория период от българската експанзия към Византия, продължил от 540 до 560 г., сочат, че през този период българите са постигнали значителни успехи и са затвърдили и разширили завоеванията си от предишния половин век. Показателно е, че двама независими преки очевидци, които са описвали тази епоха – готският историк Йорданес и византийският хронист Прокопий – сочат, че главните нападения срещу Византия идвали от земите на север от Черно и Азовско море, чиито обитатели Йорданес нарича **българи**, а Прокопий най-често **кутригури** и **кутригури-хуни**, което се дължи на това, че кутригурите според други източници били едноплеменници на главното българско племе – **оногундури** – и по времето на Прокопий живеели в най-западните части на българските земи, достигайки според същия историк до делтата на река Дунав.

Намирайки се в най-голяма близост до Византия, кутригурите са се проявявали по онова време като своеобразен форпост на българските племена, затова Йорданес пише за непрекъснати нападения на българи, анти и славини, а Прокопий, който е причислявал кутригурите към хунските племена описва същите нападения като походи на хуни (или кутригури-хуни), анти и славини. И двамата очевидци на този период сочат, че в резултат от мощните атаки, идващи откъм българските земи, империята се

[29] ХИБ, I, с. 66.

разклатила до краен предел, а според Йорданес достигнала и до плачевно състояние. И двамата сочат също, че заедно с българите около средата на шести век са започнали да действат и славянските племена.

В учебниците по история славяните са описани като постар от българите народ, без да се забележи, че в походите на древните българи едва след пети век започват да се споменават славянските племена. В по-старите векове, единственият засега епизод, в който се споменават заедно българи и славяни, са сведенията от руските хроники, че по времето, когато славянските земи край Черно море били съсипани от жестоки врагове, славяните повикали на помощ българите, които освободили тяхната земя. Тези ранни исторически събития, при които българите се проявили като закрилници на славяните срещу техните най-големи врагове, вероятно са допринесли за това, че по-късно антите и славините са се присъединили към българските действия срещу Византия и са станали постоянни български спътници и съюзници.

Други често споменавани български съюзници са били племената **гепиди** и **херули**, второто от които, според някои източници, в древността е живеело в близост до Кавказ. Още в края на пети век гепидите, херулите и българите действали неведнъж заедно в битките срещу готите, а в средата на шести век, когато гепидите били застрашени от съюза на Византия с лангобардите при тях дошла на помощ от българските земи на запад от Днепър 12-хилядна кутригурска войска. Ранното преселение на част от българите на север от Дунава (в някогашна Дакия и Панония) под водачеството на споменатия в унгарските хроники български вожд Реан, при което българите трайно заели и плодородната област Сирмиум, а също древния Сингиндунум (Белград), където след 453 г. живеели и гепидите, довело до образуването на един траен българо-гепидски съюз, който в средата на шести век действал срещу Византия. За това напомня цитираният вече пасаж от Йорданес: *„Чрез своите провинциални управители Юстиниан се противопоставял на многобройните нападения на херули, гепиди и българи, които опустошавали често Илирик."* Според

него тези нападения са били не по-малко мощни от нападенията на българи и славяни, затова той отбелязва: *„Това са бедите, които ромейската държава понесла, освен всекидневните нападения на българи, анти и славини."* [30]

За внушителните резултати, постигнати в непрекъснатите общи кампании срещу Византия през този период, може да се съди и по това, че и Юстиниан, подобно на Анастасий, бил принуден да изплаща големи откупи за пленените знатни византийци. Но още по-ясно говори за тях това, че след тези битки Византия била принудена да изплаща големи годишни данъци на кутригурите – обитателите на най-западните и съседни с Византия български земи. Фактът, че такъв данък получавали утигурите, показва, че те са играели главна роля в големите съюзнически битки срещу империята и са били още в съюз с действащите срещу Византия гепидски и славянски племена. Ето защо несъмнено е, че главната сила, която е поставила по онова време империята на колене са били древните български племена и това, че Византия е станала още в средата на шести век техен данъкоплатец, показва, че данъците, които й наложил 120 години по-късно Аспарух, са били само възстановяване на една много отдавнашна привилегия, която българите са си извоювали още когато са обитавали своята по-стара източна земя, наричана от византийците Старата Велика България. Твърде е вероятно дори самият навик на византийците да наричат тази държава с епитета „велика" да е възникнал поради това, че там е живеела най-мощната групировка от племена, застрашаваща Византийската империя. Друга причина за епитета „велика" може да е и това, че през шести век териториите на тези племена са се простирали от Кавказ на едно обширно пространство до делтата на река Дунав и с тях още по времето на Анастасий са действали заедно дори някои народи отвъд Кавказ – както сочи това хронистът Евагрий Схоластик.

Многото съкрушителни поражения, които българите и водените от тях племена са нанесли на Византия, са забелязани от някои наши историци, но интересно е, че когато ги описват, те

---

[30] Йорданес, Римска история, ЛИБИ, I, с. 331.

наблягат най-вече за техните разрушителни и гибелни за империята последици, а системно пропускат да посочат кой народ е бил главен техен водач и какви огромни човешки множества е обединявал той под своето име и под своите знамена. Истината за някогашните български походи и преселения са отбелязали съвсем обективно някои от съвременните на българите народи – като готите, които пишат, че *„това е бил народът, пред който е бил открит целият свят"*, но у нас тези ранни български походи се изобразяват за съжаление така, като че ли някой ги е гледал с очите на византиец, а не с очите на българин.

Ето как са описани те в един от най-капиталните трудове, посветени на създаването на България.

„След оттеглянето на остготите в Италия отбраната на дунавската граница рухнала и за прабългарите не било трудно да нахлуват в земите на империята. Павел Дякон отбелязва, че тогава именно прабългари „жестоко опустошавали цяла Тракия"...Още по-опустошителен характер имало нападението на прабългарите над диоцеза Тракия в 499 г. ...Явно Византия не е била в състояние да укрепи северните си граници, тъй като през 502 г. Комес Марцелин съобщава за ново нашествие и опустошение на прабългарите над често оплячкосвания диоцез Тракия... Теофан пък съобщава, че прабългарите нападнали диоцезите на Тракия и Илрик, но нападението било така бързо, че те се завърнали „преди да се разбере за тях". „По всичко личи, продължава същият автор, *че империята е била изложена на много и чести нападения, тъй като в 512 г. император Анастасий се видял принуден да построи Дългата стена. А Йоан Зонара, който говори за строителството на това съоръжение сочи, че строителството било предизвикано поради нападенията на мизите, т.е. на българите."*[31]

Тук са изредени достатъчно точно четирите най-ранни и велики победи, постигнати от българите в края на пети и началото на шести век. Но при тяхното описание се говори единствено за опустошенията, които нанесли те, а не се споменава нищо за

[31] П. Петров, Образуване на българската държава, С., 1981, с. 103-104.

самите българи и за въвлечените в тези походи и преселения многобройни човешки маси.

Ранните исторически източници непрекъснато сочат, че походите на българите, които са съкрушили още в шести век мощта на Византия, са били организирани от един многоброен народ, който е излъчвал от своите редици все нови и нови мощни и многохилядни войски, но за нашата днешна история най-важната особеност на тези походи – многобройността на участващите в тях древни българи – е останала невидима и недоловена, тъй като този въпрос явно не е занимавал досега никой български историк.

Десетките хиляди българи, които са участвали във всеки един от тези походи и са побеждавали огромни византийски армии, викат към българската история с многохилядни гласове, но няма кой да ги чуе и да спомене техния брой, тъй като вече цял век нашата историография е запленена и омагьосана от мита за „малобройността" на древното българско племе.

Древните летописци упорито сочат, че само в един поход българите разгромили 15 хиляди византийци, че в друг поход превзели 32 крепости, че в трети поход техните „извънредно много конници" едва не влезли в Цариград и атакували селищата по отвъдния малоазиатския бряг на Босфора, че в четвърта военна кампания те изпратили само като помощна войска 12 хил. кутригури..., но нашата история упорито си е затворила очите за всичко това и продължава да описва древните българи не като мощен и първостепенен фактор за създаването на България, а като второстепенен, и едва ли не, спомагателен фактор. Всичко това е едно голямо кощунство срещу историческата истина и докато не се преодолее то, българинът ще живее с неправилна представа за себе си и за възникването на своя народ. Главната цел на тази книга е да се преодолее това кощунство, затова нека проследим как е протекла историята на древните българи по-нататък и били ли са те изместени от славяните.

Глава шеста

РЕАЛНИТЕ ДАННИ ЗА ПОХОДИТЕ И ПРЕСЕЛЕНИЯТА НА СЛАВЯНИТЕ

Разглеждането на този материал е потребно, за да добием точна и обективна представа за втората съществена величина в ранната българска история – **славяните**, а също и за съотношението между тях и древните българи, които, както вече пролича, са били твърде внушителна маса.

Историческите извори показаха, че първите мощни удари срещу европейските провинции на Византия са нанесени от древните българи, които в течение на половин век, от 491 до 540 г. неспирно атакували империята. Но наскоро след гибелта на Хилвудий, в битката с Византия се включват и славянските племена. В течение на близо 20 години – до 558 г., те действат най-вече заедно с древните българи и особено с кутригурите, а след 560 година, когато възниква Аварският каганат, срещу Византия действа тройно обединение от авари, българи и славяни. Липсата на достатъчно наблюдателност е довела до това, че в много книги и учебници славяните се описват като по-стари обитатели на балканските земи от древните българи. Но реалните факти сочат, че по времето на първите големи походи на българите срещу Византия, в 491, 499, 502, 504 г., в историческите хроники **не фигурира името на нито едно славянско племе**. Тази особеност, макар и ясно документирана, дълго време се считаше от славистите за неудобна и първият историк, който я разкри – Г. Ценов – стана обект на множество нечисти и подмолни атаки от страна на чуждата и българска славистика. Неговата автохтонна теория, за съжаление, не се потвърждава, но тезата му, че „българите са по-стари заселници от славяните", е напълно точна.

Реалните истини имат свойството, рано или късно, да излизат наяве, колкото и упорито да се премълчават и прикриват. Затова още преди около четвърт век, в едно от най-изчерпателните нови изследвания беше направена следната равносметка: *„Хипотезата за заселване на славяни на Балканския полуостров от края на V до средата на VI век... няма сериозни научни основа-*

тия. Единствените сведения за славяни на Балканския полуостров, дадени от Прокопий, се отнасят до временно пребиваване в 551 г. на войска от славяни, която презимувала в Илирик и до това, че в района на укрепленията Адина и Улметум (в Добруджа) славяни устройвали засади на местните жители... Най-сериозни аргументи и множество поддръжници има схващането за заселване на славяни на Балканския полуостров през последните две десетилетия на VI в. (от 580 до 600 г.). Доказателство за това са сведенията на Йоан Ефески и Михаил Сирийски, а също сведенията за двете обсади на Солун, описани в „Чудесата на Св. Димитър Солунски".[32]

Налице е, както виждаме, един доста голям интервал от време между първите заселвания на древни българи и първите заселвания на славяни на Балканския полуостров. Първите български заселвания са станали в края на пети век (между 480 и 502 г.), затова още в началото на VI в. в областта между Белград и Срем (Сирмиум) е имало българско и гепидско население, а в поречието на Маргус (Морава) е имало също постоянно живеещи българи, заселени като федерати. А първите заселвания на славяни са станали между 580 и 600 г., т.е. цели сто години по-късно. Дори да се допусне, че известен брой славяни са се заселили още при първите големи военни походи между 551 и 560г., пак остава огромна разлика между най-ранните български и славянски заселвания на юг от Дунава.

Всичко това разкрива един изключително важен факт. Оказва се, че огромните маси от хора, които са прииждали и заселвали на Балканския полуостров в края на V в. (след оттеглянето на готите) са се състояли изключително от древни българи и между тях не е имало славяни. Славяните са се появили много по-късно и когато те са дошли, тук вече е имало на много места древни българи. Явно е, че и населението, което преминало в края на V в. Дунава при Видин и се спуснало на юг към Охрид, където създало първото българско гнездо на Балканите, се е състояло от древни българи, а не от славяни.

---

[32] П. Петров, Образуване на българската държава, С., 1981, с. 50.

След 560 г. българите и славяните попадат под властта на един друг новодошъл народ – аварите – затова вместо самостоятелните български походи към Византия възникват за повече от половин век смесени аварски, български и славянски походи.

През този период на някои места на полуострова живеят българи и има дори български военни части, неподчинени на византийците. Една българска дружина от хиляда души е имало при р. Ятрус (Янтра) и опитът на византийския пълководец Приск да я плени и разоръжи завършил с позорно поражение и дипломатически скандал, тъй като българите пребивавали законно и били под закрилата на аварския каган.

Български гарнизон имало в крепостта Сингиндунум (Белград) и съседната крепост Сирмиум (Срем).

А на отделни места около в 584 г. имало и постоянно славянско население, което според хрониста Йоан Ефески, *„живее като в своя земя"*.[33]

„И ето и до ден днешен (584 г.) те остават, живеят и спокойно пребивават в земите на ромеите без грижа и страх... Те грубите люде, които не смееха да се покажат от горите..." – пише той.[34]

За проникването на славяни в балканските земи са допринесли най-много няколкото големи похода срещу Солун в 597, 609, 620, 622 и 647 г., и голямата обсада на Цариград от авари, българи и славяни в 626 г. В тези походи участвали големи славянски множества и като последица от тях в западните части на Балканите се появили полусамостоятелни и васални на Византия славянски области, наричани с името Славинии. В 658 г. някои от тях се опитали да се обособят и срещу тях бил организиран поход от византийския император Констанс. [35]

Но много преди появата на Славиниите в земите на днешна Македония и Албания са се заселили древните българи и като спомен от тях са останали древните съкровища от Врап и Ерзеке,

---

[33] Вж. Н. Пигулевская, Сирийские источники по истории народов СССР, М-Л. 1941.
[34] Вж. пак там, с. 140-141.
[35] Вж. Теофан, Хронография, ГИБИ, III, с. 260.

редица селища с име Канео (Канево) и други ранни български следи. Сходни по положение със Славиниите са били и областите, обитавани от така наречените Седем славянски племена на север от Стара планина, но опитът да се разглеждат те като ранна славянска държава не е издържан.

Една от големите загадки са имената на споменатите през VI и VII в. славянски водачи, записани с гръцки букви: в 578 г. Дабрентий, в 594 – Ардагаст, след смъртта му Мусокий, в 595 г. – Пирогаст. В земите край Солун са споменати имената на княза на ринхините Пребънд и по-късно Акамир.

Някои от техните имена съдържат специфични фонетични признаци, характерни за българските славяни в думи като „дабрентий", вместо по-късното име Добрета, или „пребонд" ("пребъди!"), вместо източнославянската форма „пребудь". От това личи, че още в V-VI в. славяните на север от Дунава и в балканските земи са имали специфичните носови гласни (ОН и ЕН), отразени по-късно в славяно-българските книжовни паметници.

Но за да бъде картината на заселванията на древните българи и славяните напълно ясна, трябва добре да се прави една специфична хронологична разлика. Тя се състои в това, че заселванията на древни българи са не само много по-ранни и продължават интензивно в течение на близо 70 години (от 491 до 558), но и в това, че след тази епоха в тях настъпва една продължителна пауза, докато заселванията на славяните стават масови точно през тази пауза – около 580 г. и продължават с нарастваща сила до средата на VII в. През 581-586 година славяните задълго кръстосвали византийските земи чак до Дългата стена, а през 586 г. край Солун се появили огромни славянски дружини. Поради тази нарастваща експанзия на славяните към балканските земи Византия била принудена на три пъти да увеличи данъка си към аварите с по 20 хил. жълтици, за да спазват те обещания от тях неутралитет и да задържат подчинените им славяни отвъд Дунава.

Въпреки своите обещания аварският каган имал над славяните твърде слаб контрол и се затруднявал понякога да премине в техните земи. Внушителните походи на славяните отдавна са

забелязани в нашата историческа книжнина и по повод на тях някои автори пишат за *„големия двубой на славяните с Византия"*

Но при това се забравя, че първият голям двубой е започнал един век преди славяните и е подхванат от древните българи, които в течение на близо 70 години са атакували империята и чрез това са трасирали и улеснили пътя за по-късните славянски и аварски нападения.

Глава седма

ДВАТА ЕТАПА НА ГОЛЕМИЯ ИСТОРИЧЕСКИ ДВУБОЙ С ВИЗАНТИЯ

Многобройните исторически източници от периода между V и VII в., разгледани по-горе, показват, че днешна България е възникнала в резултат на един продължителен и упорит исторически двубой, който продължил близо два века. Двубой, при който европейските провинции на Византия системно и целенасочено са били нападни от мощните армии на древните българи, а след това и от смесени българо-славянски и аваро-славянски войски.

Първите и най-последователни организатори на Големия двубой са били древните българи, които в течение на половин век са извършили серия от самостоятелни походи срещу империята. Те са нанесли и най-големите и съдбоносни удари срещу нея и са я разклатили към средата на шести век в такава степен, че участието в кампаниите срещу нея е станало привлекателно и за славянските племена, а след това е било подето и от аварите. Но героизмът на древните българи е останал засенчен и невидим за българската история, поради едностранчивото експониране на по-късните исторически заслуги на славянските племена. Затова трябва да разгледаме как по-нататък са се развили българските преселения.

След 630-та година Византия се опитва да заякчи своята власт и да възстанови контрола си над полунезависимите балкански краища. По същото време в Аварския каганат избухват меж-

дуособици и част от славяните отвъд Дунава се освобождават от аварска власт. На изток, в старите български земи, между делтата на Дунава и Кавказ, въстава вождът на оногундурите Кубрат и прогонва аварите. Описвайки неговото въстание, хронистите сочат, че *„той прогонил аварите от своята земя"* и от израза *своята земя* личи, че Кубрат не е основавал някакво ново царство, а е възстановил свободата на една отдавнашна българска държава, която не случайно е била наричана от византийците Старата Велика България.

Хазарите са запазили за тази ранна българска държава един твърде интересен исторически спомен – споменатото горе сведение на каган Йосиф, който пише около 950 г., че оногундурите, които населявали страната преди тях, са били твърде многоброен народ *„тъй многочислени както пясъка в морето"*.

Характерно е също, че в пълен синхрон с думите на Йосиф, че тези многобройни българи – оногундури, са отишли на запад *„и живеят край голямата река Дунав на север от Константинопол"* стои сведението за преселението на Аспарух и в арменската география „Ашхарацуйц", където преселилите се на запад българи са наречени с израза Оногхондор-блгар-преселници. Показателно е, че в този израз думата блгар по арменски се произнася като българ – така както и днес се произнася името на нашия народ.

Чрез тези думи внезапно оживят две дълбоко скрити отвъд вековете исторически тайни. Първо, че хората, които е водел със себе си Аспарух, са носили името българи, абсолютно еднакво с днешното наше име; и второ, че в старата българска земя е живеело огромно множество българи и това огромно множество се е преселило някога край Дунава, т.е. от двете страни на Дунава. Преселението на Аспарух е описано от хазарския каган не като оттегляне на някаква малка дружина от българи, а като събитие, в което участвали твърде много хора. По своите мащаби то явно не е отстъпвало на ранните преселения от пети и шести век, а може би е било дори многократно по-голямо от тях.

Паралелно с това преселение, в земите на север от Дунава е възникнало друго подобно събитие – големият поход на българи-

те към Византия, водени от Кубер – брата на Аспарух. За него също има директни исторически сведения и се·сочи, че то е било преселение на огромен и преголям народ. Летописецът го сравнява дори с великия библейски Исход – излизането на евреите от Египет.

Идвайки отсам Дунава, Аспарух заварил седем славянски племена, но преместил всички с изключение на северите *„на север и запад срещу аварите"*. Изразът „на север и запад" означава в случая „отвъд Дунава", тъй като преди идването на Аспарух аварите са владеели по-голямата част от Влашката низина, а останалата част явно е била присъединена към България и за да подсили нейната охрана, Аспарух е преместил там славянските племена. Преместваики тези племена, Аспарух е опразнил обширна площ на юг от Дунава, в която се поселили доведените многобройни български преселници.

Фактът, че те са заели една значителна територия, която някога са обитавали седем предишни племена, показва сам по себе си, че Аспарух е довел със себе си значително количество хора, а не някаква малка дружина от десетина хиляди души, както си представяше дълго време нашата неукрепнала историография.

Несъмнено е също, че тези многобройни преселници, настанени от Аспарух в Дунавската равнина, са произхождали от неговия собствен народ и са били по произход древни българи, а не славяни. На запад край Битолското поле се настанил многобройният народ, доведен от Кубер, който също е носил името **българи** и се описва от византийците като един сложен по произход, но единен народ, който не се разпръснал след преселението си, а останал заедно със своя български вожд.

Така към ранните български огнища на Балканския полуостров се прибавили заселените на изток и запад нови български множества, които още от самото начало започнали да действат като покровители и защитници на славяните и изградили с тях един особен вид отношения, които твърде много напомнят термина симбиоза, въведен в историята и етнографията от известния етнолог и географ Лев Гумильов. За българите, които са били повойнствения и мобилен народ и често са организирали военни

походи, по-инертните земеделци – славяните – са били една съществена стопанска опора в предприеманите общи начинания. Това директно се вижда от описанията на преселението на брата на Аспарух – Кубер, в Битолското поле.

Сведенията сочат, че доведените от Кубер край Битоля и Солун българи били изхранвани на първо време от славянските племена драговити и сагудати. Но в замяна на това наскоро след своето идване българите спасили тези славяни от византийски плен. *„През 688 г.* – пише хронистът Теофан – *Юстиниан се отправил на поход срещу Славинните и България. Той отблъснал българите, които тогава го посрещнали и нападайки чак до Солун, заловил голямо множество славяни...На връщане бил причакан от българите в теснините и едва успял да премине, като голяма част от войниците му били избити, а мнозина ранени."*[36]

Интересното тук е, че с името България са наречени не земите на Аспарух, а съседните със Солун български краища, заселени от българите на Кубер. Отивайки към западните славянски области, наричани от византийците Славинии, Юстиниан бил пресрещнат от български дружини, а след това, на връщане бил разбит от тях и едва се завърнал в Цариград.

Тези събития се разиграли съвсем наскоро след двете големи български преселения от изток и запад, но още по-симптоматично е това, че и двете паралелни преселения – на Аспарух и Кубер – съвпадат с един критичен за славяните исторически момент, в който империята предприела широка наказателна офанзива срещу славянските племена, окуражена от победата си над арабите и се заела да ликвидира частичната самостоятелност на някои славянски области. Като първа стъпка към това в 675 г. бил затворен и убит по зверски начин – чрез посичане на ръцете и краката – най-известният водач на славяните – Пребънд, което предизвикало всеобщ славянски бунт, приключил с неуспешен опит за превземане на град Солун. Наскоро след това бил предприет двоен удар срещу славяните в Тракия и Илирик, при който, според източниците, византийците *„избили в засадите, които*

---

[36] Theophanes, Chronographia, op. cit, 366.

самите варвари бяха направили, техните силни първенци и войници". Тези фатални за славяните поражения, при които загинал цветът на техните водачи, настъпили в 679 г. И най-интересното във връзка с тях е, че славяните веднага потърсили помощ отвън и по думите на византийските хронисти *„поискали за съдействие всякаква помощ от разни варварски князе"*.[37]

Източникът, който съобщава, че доведените до безизходица и отчаяние славяни са потърсили трескаво външна подкрепа, е известният и широко познат църковен ръкопис „Деянията на Св. Димитър Солунски" и това, че точно в него се сочи, че славяните потърсили спешно помощ отвън, е от изключително важно значение за ранната българска история. Чуждите водачи, повикани на помощ на славяните и наречени от византийците с характерния за тях високомерен израз „варварски князе" са били, според най-проницателните изследователи на този пасаж, вождовете на древните българи. И това, че в този израз думата князе стои в множествено число показва, че с него са наречени двамата сина на Кубрат – Аспарух и Кубер, които в една и съща година – 680 – са тръгнали на поход срещу Византийската империя – единият от изток, а другият – откъм Панония. Според „Деянията на Св. Димитър Солунски" молбите за помощ били отправени от славяните, които живеели край Солун, а това обяснява защо преселилият се в Битолското поле Кубер веднага след идването си е получил от славяните потребните за изхранването на войската му храни и защо само осем години по-късно доведените на юг българи са защитавали ревностно славяните от опитите на Византия да ги зароби и откара в Мала Азия.

---

[37] Acta Sancti Demetrii, p. 173. Вж. и „Чудесата на Св. Димитър Солунски", ГИБИ, III, с. 143.

Глава осма

НЕИЗЯСНЕНИТЕ ДЕТАЙЛИ ОТ ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ И СЛАВЯНИТЕ В РАННА БЪЛГАРИЯ

Източниците показват, че Кубер и брат му Аспарух са били явно онези двама вождове, наречени от византийците по техен маниер „варварски князе", които спешно са били повикани на помощ и затова Кубер е получил незабавно материална подкрепа от славяните, а Аспарух е организирал веднага общи действия със славяните, изпращайки повечето от заварените славянски племена да укрепят отбраната срещу аварите, а на едно от тях – северите – е поверил отбраната на източните балкански проходи.

Досега не беше съвсем ясно, защо в една от най-невралгичните точки на своята отбрана – проходите в Източна Стара планина, през които най-често минавали византийските армии – Аспарух изпраща племето севери, чийто по-късен вожд Славун загинал мъченически, заради упоритостта, с която бранел българската граница.

Но след като проличава, че двамата синове на Кубрат са дошли не като насилници на славяните, а като техни избавители, става ясно, че повиканите на помощ български канове са действали като върховни водачи на общата борба срещу Византия и това е било прието още от самото начало чрез някакво съглашение, наречено от хрониста Теофан с думата „пакт". (договор). Племената, преместени от Аспарух, са наречени от Теофан с израза „УПО ПАКТОН" (ПОД ДОГОВОР), а под договор с българите са се намирали явно и така наречените Славинии, които са поддържали и Кубер материално и са били отбранявани от неговата огромна войска.

Ето защо днес може да се каже, че образуването на България е скрепено не с един, а дори с три велики договора. Първите два са били договори за помощ и съдействие, чрез които славяните са повикали на Балканите синовете на Кубрат, а третият е бил договорът за ратификация, сключен с Византия, чрез който победената Византия признава българската държава.

Трудно е да се каже кой от тези три договора е бил по-важен и ценен, но те рисуват древните българи като народ, който силно е уважавал законността и справедливостта и още от самото начало е изграждал българската държава по легален и законен път.

Характерно е също, че идвайки на помощ на славяните, древните българи са повторили един свой отдавнашен исторически жест, който те са извършили към славяните още по времето, когато са били техни съседи в земите на север от Черно море. Тогава българите, според руските летописи, се притекли на помощ на славяните срещу готите и избавили от запустения славянската земя, а през 680 г. те се притекли на помощ и срещу Византия, за да спасят отново изпадналите в безизходица славяни.

Възможно е старата историческа памет, а също многобройните общи походи на българи и славяни след 540 г. да са изиграли съществена роля за това, че на помощ са били повикани българите, а не някой друг съседен с Византия народ – като например аварите, или някой западен съсед като франките, които вероятно също биха се отзовали, разчитайки да разширят чрез това своите имперски земи.

Славяните обаче са имали твърде горчиви спомени както от аварите, така и от сходните с франките племена, докато с българите те отрано са воювали срещу общи врагове, а и древните българи вероятно не са питаели омраза към славяните.

Трайните взаимоотношения между древните племена и народи са влияели твърде силно върху хода на историческите събития. Затова е време да се осъзнае, че за изграждането на българската държава и за успешното нейно развитие през първите три века твърде важна роля са изиграли вековните позитивни връзки между древните българи и славяните.

Ако древните българи бяха дошли на Балканите в ролята на груби завоеватели и насилници над славяните (което при тяхната многобройност и военна мощ не е било невъзможно) тогава би било повече от сигурно, че срещу новосъздадената българска държава тутакси щеше да се опълчи не само Византия, но да се възправи и част от славяните, а това би поставило в критично по-

ложение самата новосъздадена държава. Във византийските хроники обаче, в течение на близо цял век не се съобщава за никакви конфликти между българите на Аспарух и славяните, като същевременно са отбелязани случаи, при които българите защитават славяните, както и случаи, когато славяни на българска служба като северския вожд Славун, геройски защитават поверените им проходи срещу византийците.

Реалните данни сочат, че създадената държава се е проявила още от самото начало като опора не само на древните българи, но и на съединените с тях славяни и вследствие на това към нея започнали да се присъединяват и други области, обитавани от българи и славяни и така тя бързо и успешно е започнала да се разширява.

Това явление най-точно е отразено в думите на един от византийските военачалници от края на X в. – така наречения Готски топарх, който пише: *„те българите най-много уважаваха тези добродетели – справедливостта и законността, постигнаха чрез това много трофеи и градовете и народите се присъединяваха към тях доброволно."*[38]

За разлика от много други народи древните българи са донесли на Балканите не само своята военна мощ, но и една многовековна и изпитана мъдрост, в която крайъгълен камък е било святото спазване на дадената дума. Византийското лавиране и лукавата фарисейщина са били дълбоко чужди на техния манталитет, затова освен военната сила на неудържимата българска конница за изграждането на България е способствал и още един мощен фактор – **силата и чистотата на духа**.

Славяните вероятно отрано са оценили духовните качества на древните българи и затова към тях, а не към аварите, или франките те са се обърнали за помощ.

Затова време е да осъзнаем, че всяка голяма държава се ражда най-вече от голям дух. И загива, за съжаление, когато силите на духа се изчерпят или замърсят.

---

[38] Вж. И. Венедиков, Административно устройство на средновековна България, С., 1979, с. 9.

По-нататъшните събития в България показват по много различни начини огромната роля, която е изиграл както физическият и военен потенциал на древните българи, така и чистотата на техния дух и характер.

Особено ярко изпъкват някои събития, от които личи колко голямо благо за една държава е взаимното доверие между различните видове население в нейните граници.

През 705 г. синът на Аспарух – кан Тервел – решил да окаже помощ на заточения византийски император Юстиниан II и тръгнал според летописите с „цялата подчинена нему войска от българи и славяни"[39]

През 717 г. кан Тервел, който подобно на своя баща Аспарух и дядо Кубрат е бил вероятно християнин, изиграл решаваща роля за прогонването на арабите от Солун. *„С арабите започнали война и българите и както казват добре осведомените, избили 22 хил. араби."* – пише Теофан. Тези успехи били постигнати поради това, че древните българи разполагали с многобройна войска, към която се присъединявали в случай на необходимост и дружините на славянските племена.

Българите на Аспарух, които още при образуването на държавата са населили Дунавската равнина, са поемали върху себе си цял век непрекъснатите яростни удари на Византия, насочени срещу Плиска и успешно са ги отбивали. През 756 г. те притиснали Византия да им изплати данък за новопостроените крепости в Тракия, в които заселила население от Мала Азия. *„И след като императорът не почел техния пратеник, те се отправили на поход, стигнали чак до Дългата стена и предприели нападения срещу столицата. Те направили големи опустошения, отвели пленници и се завърнали невредими в земите си."* – пише Теофан.[40]

Анализът на византийските хроники показва, че като цяло в течение на повече от 80 години българите свято спазвали своя договор с подзащитните славяни и ги бранели от атаките на Ви-

---

[39] Theophanus, op. cit. 265-277.
[40] Пак там, op. cit. 265-277.

зантия. Отношенията се пропукали за кратко едва в 763 г., когато в България, по византийска подбуда, бил извършен дворцов преврат и във възникналите междуособици някои от славянските князе напуснали България.

Този епизод е твърде интересен, затова заслужава да се разгледа по-подробно. *„Българите* – пише Теофан – *като въстанали, избили господарите си и поставили мъж злонравен, на име Телец, на 30 години. А мнозина славяни, като избягали, преминали при императора, който ги настанил при Артана* (река в Мала Азия). *На 16 юни (763) императорът излязъл срещу Тракия като изпратил през Черно море и 800 хеландии, посеща всяка по 12 коня. Императорът като дошъл, разположил се на стан в Анхиалското поле* (при Поморие). *На 30 юни се явил Телец. Той дошъл с множество племена и започнало сражение. Те дълго се избивали помежду си. Сражението продължило от 5 часа до късно и множество българи били погубени, мнозина били пленени."*[41]

Телец е наречен от Теофан злонравен, защото явно е разрушил някаква византийска интрига и веднага е тръгнал да накаже Византия. Ето защо явно е, че възникналият разкол с част от славяните е бил породен от това, че някои техни водачи се поддали на чуждите попълзновения и след възцаряването на непреклонния и решителен Телец били принудени да се спасят с бягство заедно със своите племена. Този пасаж е интересен с това, че рисува първата победа на Византия след създаването на България. Тя дошла едва в 763 г. – близо цял век след раждането на държавата и била предизвикана не само от военната сила на империята, но и от възникналите в България междуособици, от които веднага се опитала да се възползва Византия. След гибелта на Телец тя се опитала да наложи на българския престол своя марионетка с име Сабин, но българите веднага го прогонили, крещейки: *„Чрез теб България ще загине!"*

Здравият български дух разрушил изплетения от империята капан и като отмъщение срещу това император Константин Копроним предприел 5 нови големи похода, в един от които участва

---

[41] ХИБ, т. I, 1979, с. 91.

още по-голяма армада от 2000 морски съда. Но всички атаки били отбити, а изпратената флотилия безславно потънала, потопена от внезапна морска буря.

Във военната история на България все още не е описан удивителният факт, че в течение на 83 години България е оставала непобедима в двубоя си с огромната Византийска империя. Не е посочено достатъчно ясно и това, че за този необикновен исторически успех и за дългата серия от по-късни знаменити победи, извоювани от Кардам, Крум, Пресиан и Симеон, решаващ принос са имали древните българи, които са пренесли на Балканите своя непобедим дух и своя многовековен военен опит и през първите векове са били основно население на централната област на държавата – Дунавската равнина и на редица други области. И накрая, не е отчетен и фактът, че само в един от походите на Крум е имало 30 хиляди воини, облечени в желязо, повечето от които са били несъмнено древни българи, тъй като славяните доста късно са започнали да си служат с метални доспехи.

Тези недоглеждания се дължат най-вече на това, че дълго време съществуваха крайно неточни оценки за масата на древните българи. Сочеше се наслуки, че дори в Североизточна България основно население са били славяните, а се забравяше, че още по времето на Аспарух оттам, и от Дунавската равнина, са били преселени в различни посоки заварените от древните българи славянски племена.

Всичко това налага да концентрираме вниманието си над един наглед елементарен, но твърде заплетен от най-различни спекулации и късогледства въпрос – какво всъщност е представлявало населението на България през първите два века от нейното съществуване.

Глава девета

КОЙ НАРОД Е ДОМИНИРАЛ В РАННА БЪЛГАРИЯ И ЗАЩО ИМЕТО НА СЛАВЯНИТЕ ОЩЕ ОКОЛО 820 Г. СЕ ЗАМЕНЯ С ИЗРАЗА „СЛАВЯНИ, СИРЕЧ БЪЛГАРИ"?!

От разгледаните дотук исторически източници пролича, че при оценката на главните исторически величини, участвали при създаването на България, в учебниците по история са допуснати твърде сериозни грешки. Пропуснато е да се отбележи, че древните българи са били съвсем не малоброен, а напротив – многоброен народ, който е започнал да се заселва на Балканския полуостров половин век преди славяните и който още по времето, когато е обитавал своята прастара земя край Кавказ, е станал покровител и водач на съседните с него славянски племена. Затова съвсем закономерно възниква въпросът: какво е представлявало всъщност населението на ранна България?

На този въпрос историята и езикознанието досега дават недостатъчно определени и различни отговори. Повечето историци и езиковеди вече цял век твърдят, че българите на Аспарух са били малобройно племе, което почти веднага след образуването на България било погълнато от огромна славянска маса, наричана от тях често „славянското море". Но в историческите хроники и летописи, ако те се четат внимателно, се открива съвсем друга картина, която не се съгласува с представата за малкото българи и огромното славянско море. Явно, различията между твърденията на учебниците и историческите летописи досега са останали незабелязани и не са били подлагани на пряк анализ. Поради това се налага да проверим, с помощта на още един вид конкретни данни, какво реално е представлявало населението на България в VIII в. – дали малка шепа българи, заобиколени от безброй славяни, или една общност с доста по-различен състав.

В средновековните чужди източници, засягащи българската история, се забелязва един интересен детайл: в най-ранните византийски хроники, описващи България през VIII век, като нейни обитатели се споменават най-често древните българи, а славяните се отбелязват само понякога и дори, когато са споменати, тях-

ното име стои след името на древните българи. За Тервел в 705 г. пише, че събрал цялата си войска от българи и славяни. За Телец в 763 г. пише, че по негово време избягали от България поради междуособиците мнозина славяни. За Крум е отбелязано, че празнувал победата си над Византия в 811 г. заедно със славянски князе.

Като цяло в ранните византийски хроники България е описана като държава, населявана от два вида население – българи и славяни. Посочени са и някои от местата, обитавани от славяните, като например района на Източна Стара планина, където живеели преселените от Аспарух севери, оглавявани в средата на VIII в. от княз Славун.

Така изглежда картината през първия век от историята на България. Но в по-късните чужди хроники, написани след 820 г., **славяните не се споменават** като част от населението на България. В тях цялото население на държавата е наречено с името българи и никъде не се говори за славяни.

Установено е също, че във византийската книжнина след VIII в. думите славяни и Славинии се употребяват единствено като названия на подчинените на Византия славянски области. В същия контекст те се споменават и в два от надписите на българските канове, където пише, че Омуртаг изправил войската си срещу гърците и славяните, а Маламир изпратил голяма войска срещу смоляните, в Родопските владения на Византия. Походите в случая са срещу славяни, воюващи под чужди знамена.

Налице е едно твърде интересно явление. В първия век след образуването на България тя се описва като държава **на българи и славяни**, а един век по-късно нейното население се нарича единствено с думата **българи** и името на славяните, по общо заключение на авторите, които са изследвали хрониките от този период, тотално изчезва от употреба при описанието на България.

Тази особеност най-често се обяснява с това, че още в края на VIII в. името на главния и водещ народ в държавата – древните българи – е станало общо за цялото нейно население и е започнало да се употребява и като самоназвание на присъединеното към българите славянско население. Но същевременно дори

авторите, които на базата на множество обективни данни са открили, че името на славяните изчезва още в началото на IX в., не са се опитали да направят още една крачка напред и да се запитат защо славяните, които се рисуват от езиковедите, като рязко доминиращ по численост етнос, изведнъж са се отказали от своето име и не се споменават в България като отделен народ.

Въпреки, че не са анализирали този казус, някои историци дават много по-ценна и конкретна информация за населението на България през VIII в. в сравнение с езиковедите. Затова нека проследим как е описано българското население в един от най-детайлните трудове, съдържащ широк преглед на преките исторически източници:

„С течение на времето названията България и българи печелили все по-широка почва, докато имената на отделните славянски племена (северн, ринхини, драгувити и др.) постепенно се забравили в процеса на премахване на племенната раздробеност... Така се стигнало до положението от първата четвърт на IX в. насам с името българи се назовават всички жители на българската държава... През VII и VIII в., когато този процес се е намирал все още в своята ранна фаза и голяма част на славяните от българската група са били все още извън границите на България, с името българи са били означавани все още само прабългарите, а за славяните са били все още в употреба локалните им племенни названия (драгувити, ринхини, берзити, северн, стримонци и пр.), или пък се е употребявало събирателното название славини...

Тази терминологична пъстрота е била израз на действителното състояние на нещата, а именно на обстоятелството, че българи и славяни са били все още две отделни и несмесени помежду си етнически групи... Ако проследим обаче терминологията у византийските автори през първата половина на IX в. ще установим, че тази пъстрота в употребата на етнически названия постепенно остава на заден план. Започва да се губи употребата на двете названия славяни и българи и вместо това се налага само името българи. Примери за това има твърде много – хрониката на Георги Монах, която стига до 842 г., Жи-

тието на Петър Патриций, Житието на Николай Студит, една анонимна хроника съставена между 848 и 886, Касторологион на Фиротей, съставен в 889, съчиненията на патриарх Фотий (втората половина на IX в.) и др. Думи като българи, българска страна, България, български владетел се срещат и в редица други византийски хроники, жития, летописи, писма и пр., които са написани през първата половина и средата на IX в.

Що се отнася до названието славяни, то вече не се среща у византийските извори за означаване на жители на България. Създава се на пръв поглед впечатлението, че през разглеждания период (800-850 г.) този етнос – славяните – сякаш изобщо не е съществувал в границите на българската държава и поради това византийските писатели не го споменават."[42] (курсив мой – П. Д.)

За илюстриране на това интересно явление се дават и следните конкретни примери: в по-ранните хроники като тази на Теофан (812 г.) пише, че Крум празнувал победата си над Никифор заедно със славянски вождове, докато Георги Монах, който е писал след 842 г. пише, че Крум карал да пият от черепа на император Никифор „вождовете на българите".

Същото се наблюдава и при описанието на похода на Тервел в 705 г. За него Теофан пише в 812 г., че *„вдигнал цялата си войска от българи и славяни"*, докато в написаната след 848 г. Кратка анонимна хроника се споменава само българска войска. Характерно е също, че във всички византийски описания на покръстването на българите се говори само за българи и не фигурира никъде името на славяните, макар сред населението на България да е имало и потомци на славянските племена. Причината за това е, че по времето на покръстването цялото население на България се е наричало с името българи, а славяните, доколкото ги е имало, вече също са започнали да се наричат с това общо за всички поданици на държавата название. Изпратените в България мисионери, а също папските легати, които са обсъждали българския църковен въпрос на Събора в 869-870 г. споменават цяла

[42] Д. Ангелов, Образуване на българската народност, цит. съч., с. 317-318.

редица западни балкански области, които някога са били под юрисдикцията на Рим – Дардания, Двата Епира, Тесалия, но гледат дори на тях като на населени с българи области, което личи от израза: *„От тези българи тази държава се нарича днес България."* Името на славяните, които някога са живеели редом с българите, не е споменато дори от тези високо осведомени християнски отци.

Във всички византийски източници от края на IX и X в. названието славяни се употребява само като име на подчинените на Византия славянски области (така наречените Славинии). Характерно е също, че изчезването на славяните се наблюдава само във византийски описания, отнасящи се за България и това твърде точно е доловил цитираният историк, който пише: *„Изчезването на названието славяни, като име на част от населението на България, от византийските извори през IX в. не означава, че византийските писатели от това време са престанали изобщо да употребяват това име. В отделни пасажи (напр. Анонимния Ватикански разказ, Житието на Григорий Декаполит, Тактиката на Лъв VI и др.) се говори за славяни и славинии, и за отделни славянски племена (драгу, вити, сагудати). Във всички тези случаи обаче византийските автори имат пред очи не славяни, които са живеели в границите на българската държава, а във и от нея – на територията на Византия (около Солун, в средна Гърция, в Пелопонес)."*[43]

Мистичното изчезване на името славяни при описанието на населението на България от византийската книжнина след 820 г. и запазването на това име само за славяните, обитаващи области от днешна Гърция, е един проблем, който заслужава сериозен научен разбор. Несъмнено е, че ако в България, или в някои нейни области имаше значителни маси от хора, носещи името славяни, това едва ли щеше тотално да се премълчава във византийската книжнина и едва ли би останало незабелязано от византийските политици, тъй като това различно от българите население

[43] Д. Ангелов, цит. съч., с. 318-319.

би им създавало удобни възможности да сеят междуособици и разкол.

Всяко значително вътрешно различие открай време е било за политиците потенциален ресурс да разрушават отвътре съседните им държави. А във византийската политика тази максима е наследена още от времената на Сократ, който пише, че *„във всяка държава има две държави"* и за да я разрушиш, трябва да насъскваш едната й половина срещу другата. Несъмнено е, че ако в България беше се запазило задълго съществуването на два вида население – древни българи и славяни – византийските книжовници нямаше да престанат да изтъкват тази особеност, а политиците щяха специално да я подчертават в полза на своя интерес.

Но вместо това тъкмо византийците, които най-силно са били заинтересовани да изтъкват това различие твърде скоро спират да говорят за славяните и от 820 година нататък упорито наричат цялото население на България единствено с думата **българи.** Това се дължи явно не на някакво тяхно особено разположение към българите, а на вътрешните промени в самата България, където думата **славяни** явно е изчезнала като отделно етническо име. Славяните, доколкото ги е имало след 820 г., са започнали сами да се наричат българи и тази особеност се открива не само в земите на юг от Дунава, но и в обширните някога български територии на север от Дунава. Описвайки тези земи, Баварският географ от средата на IX в. сочи, че там живеят българи, които са огромен народ и нямат нужда да строят крепости, за да се отбраняват. Този огромен български народ на север от Дунава е включвал несъмнено потомците на многобройните древни българи, споменати от хазарския каган Йосиф, към които са се присъединили доброволно потомците на славянските племена.

За това, че славяните, обитаващи някои български краища, доброволно са започнали сами да се наричат българи, говорят и някои преки византийски сведения, в които населението на присъединените към България Славинии е наречено с двойното име *„славяни, сиреч българи"*. Следи от тази промяна се откриват и в израза на патриарх Теофилакт Охридски, че *„славяните, сиреч*

българите, не разбирали гръцкия език", а също в израза на византийския книжовник Зонара *„Славиния, сиреч България"*[44].

От тези отъждествявания личи, че населението на бившите славянски области на запад от България веднага след присъединяването си към България е започнало да се нарича с името българи. И тъй като преди това то е било познато на византийците като славяни, възникнало е двойното име *„славяни, сиреч българи"*. Изчезването на името славяни при описание на населението на България след 820 г. и бързото разпространение на името българи в присъединените към България западни славянски области, наричани преди това Славинии, са две интересни явления, на които досега не е обърнато достатъчно внимание в съвременната българска историография. Тези явления сочат, че още в първата половина на IX в. населението на България се е превърнало в една относително еднородна общност, която се е наричала с името българи. Това име са носили както многобройните българи на север от Дунав, така и цялото население на обширните български земи на юг от Дунав, включително и в присъединилите се след VIII в. славянски земи. Но от това личи също, че когато към края на IX в. в България са дошли славянските просветители, те са попаднали сред едно население, което изцяло, или почти изцяло се е наричало с името българи, а не сред някаква огромна славянска маса, както представят това някои учебници.

По цялата обширна територия на средновековна България още от около 800 г. е възтържествувало, като общо название на всички видове население, едно и също име – името **българи.** Сформирал се е един здраво споен народ, чийто език византийците още по онова време са наричали с името български език и в основата на този общ държавен език е стоял – както личи от старите каменни надписи – **езикът на българските канове**.

Тази особеност, че в България още през VIII и началото на IX в. е имало един общ държавен език – езикът на древните българи – е останала също встрани от погледа на българската историография. А това, че древните българи са имали свой език, кой-

[44] И. Дуйчев, Из старата българска книжнина, С., 1981, с. 337-338.

то още от самото им идване на Балканите се е говорел, както в Аспарухова, така и в Куберовата земя, която е била наричана от византийците също с името България, е от ключово значение за обяснението за произхода на българския народ и на особеностите на днешния български език. Източниците сочат, че езикът на Куберовите българи е бил различен от славянския език, но някои от най-просветените велможи – като Мавър – са говорели на български и на славянски, а също на гръцки и на латински. Аспаруховите българи са държали също за своя роден език и затова освен своите официални надписи, изсечени на гръцки език, с частични древнобългарски интерполации на родови думи и държавни звания, те са оставили и редица преки надписи на своя собствен език, повечето от които са написани и с тяхната старинна руническа азбука.

Ето защо, след като вече се установява, че името славяни твърде бързо е изчезнало от българските земи и навсякъде в тях се е утвърдило като название на населението името българи, трябва да се отдаде достатъчно внимание и на факта, че сред многобройното население на България през VIII в. и през първата половина на IX в. активно са се поддържали и древнобългарските езикови традиции.

Държавен език на това многобройно население определено не е бил езикът на славяните, чието име в началото на IX в. дори изчезва от употреба.

Държавен език по онова време категорично е бил езикът на древните българи и към този език дълго време са се приобщавали и славянските съседи на древните българи, затова всички славяни, споменати в старите каменни надписи, носят древни български титли. Досега не е открит нито един надпис от VIII в. до третата четвърт на IX в., който да е написан на славянски език.

Мистичното изчезване на името на славяните, населяващи българските земи в началото на IX в. и вкореняването на името българи като общо название на населението на България дълго време се обясняваше по крайно нелогичен и наивен начин. Твърдеше се, че многобройните славяни дали на българите своя език, но въпреки своята огромна маса, започнали да се наричат с тях-

ното име. Но такова обяснение, от самото си начало е твърде съмнително, тъй като в историята действа един своеобразен количествен закон, при който големите и многобройни народи налагат на по-малките не само своя език, но и своите имена. С оглед на този закон изчезването на името на славяните в началото на IX в. може да се обясни единствено с това, че те са **били не по-голямата, а по-малката част** от населението на България. Неизселените от Аспарух славянски племена, като северите, и частичните остатъци от другите седем племена, са попаднали в обкръжението на онази голяма българска маса, която хазарският каган Йосиф нарича *„по-многобройна от пясъка в морето."* И като естествена последица от това славяните, чиито дружини се споменават като отделни единици по времето на сина на Аспарух, по-късно постепенно са се претопили сред древните българи и са започнали да се наричат с тяхното име. Затова е способствал и високият престиж на древните българи, а също предоставената от тях възможност на славяните да се издигат наравно с българите по стъпалата на българската държавна и военна йерархия.

Всичко това е довело през първите два века от историята на България до претопяването на славяните и до налагането на древнобългарския държавен език сред тях. А в резултат от това на Балканите е възникнал не някакъв странен народ, който само по име се е наричал българи, а е говорил славянски език, а един български народ в прекия смисъл на думата, който и по име, и по език е бил свързан пряко с българите на Аспарух и Кубер и до средата на IX в. е носил не само тяхното име, но си е служил и с тяхната древна реч. Накратко казано, многото българи, споменати в надписите на българските канове преди покръстването, са говорили на своя български език, а не на славянски език, както наивно се твърди и до днес в учебниците. Славяните, живеещи през този период заедно с българите, са приели в по-голямата си част тяхното име и език.

Има много следи, че тази особеност е била добре известна в съседните страни. Затова всички византийски и западни книжовници от първата половина на девети век наричат населението на

България единствено с името **българи** и никъде не намекват за славяни.

Интересно е също, че и в редките случаи, когато са се опитвали да сравнят населението на България от началото на IX в. с някои други народи, византийците го оприличават не със славяните, а със съвсем други племена. Това някои ерудирани автори вече са забелязали, макар и без да направят по-детайлни изводи.

Цитираният по-горе покоен историк – акад. Д. Ангелов, който беше един от водещите автори в недалечното минало, отбелязва, че през VIII и началото на IX в. във Византия възниква една своеобразна мода българите да се наричат с името **скити**.

„Характерна особеност на византийските ръкописи от IX в. – пише той – *е тази, че наред с името българи, те употребяват като название за означаване на населението на България...и две други архаизирани названия, равнозначни в случая с българи. Това са названията скити и хуни. От тях скити се употребява по-често. Ние го срещаме в т. нар. „Малък Катехизис", съставен в началото на IX в. от Теодор Студит, където четем, че пленените от Омуртаг ромеи били „роби на скитите", а самият Омуртаг е наречен скит.*

Скити са наречени българите и в Житието на Теодор Студит, където четем, че „безумният Никифор тръгнал на поход срещу скитите." Като „скитски народ" са означени българите и в разказа на Йоан Каменият за превземането на Солун. Същият израз е употребен и в увода на Житието на Еварест. „Има един скитски народ – пише житиеписецът, който живее в планината Хемус покрай Дунава. Тези хора се наричат българи. Името хуни в смисъл на българи има по-малко споменавания през IX в. В житието на патриарх Никифор има укор към император Лъв V Арменец, че бил сключил договор със съседните хуни. Хуни са наречени българите и в Житието на Йоаникий. „В онези времена – пише там – народът на хуните, сиреч българите започнал война срещу нас – християните."[45]

---

[45] Д. Ангелов, цит. съч., с. 321-322.

Никъде в началото на IX в. не се среща употребата на името *славяни* като аналог на името *българи*, или като название на част от населението на България. А това, че вместо името българи понякога като означение на населението на България стои названието *скити*, или *хуни*, е един твърде интересен симптом. Скитите както е известно, са били древно население на земите край Черно и Азовско море, където по-късно е възникнала Старата Велика България – държавата на Кубрат. А името на хуните се споменава от ранните византийски историци като общо название на многобройните източни племена, които са нахлули в Европа от земите на Изтока.

Чрез това, че наричат населението на България с тези две източни имена, византийските историци показват, че те са гледали на българите от IX в. като на народ от източен произход, сходен с иранските скитски племена, или със сложната амалгама от племена, носеща общото име *хуни*.

От това личи, че опитът да се представя населението на България от VIII-IX в. като българско само по име, но славянско по състав и език, представлява една нелогична забежка, която няма нищо общо с преките впечатления на книжовниците, които са имали директни представи от тогавашна България и от нейното население. Данните сочат, че на жителите на България се е гледало в началото на IX в. като на многоброен народ с източен произход, който населява повсеместно всички краища на българската държава.

Доминиращи у този голям народ по онова време са били **древнобългарските,** а не славянските черти, тъй като повечето славяни са се влели в българската общност и приемайки българското име са започнали широко да си служат и с древнобългарския държавен език.

Без разкриването на тези особености, без осъзнаването на реалния факт, че в началото на IX в. в България е живеел един сравнително хомогенен народ, носещ българско име и употребяващ в своето общуване не славянски език, а езика на древните българи, е невъзможно да се разбере ясно цялата по-нататъшна

българска история и да се намери пътят към разгадаването на най-голямата нейна загадка – произхода на днешния български език.

ИЗВОДИ

Материалите, разгледани дотук, показват, че при описанието на ранната българска история са пропуснати и недооценени няколко важни момента:

Първо, че веднага след изтласкването на готите, към балканските земи са започнали масови походи и ранни преселения на древни българи;

Второ, че след един период от около половин век към походите на древните българи са започнали да се присъединяват и славянските племена, но по времето, когато те са проникнали на юг от Дунава, в балканските земи е имало вече редица райони, заселени от древни българи като Сирмиум на запад, част от долна Мизия на изток и Охридския край на югозапад;

Трето, че идването на Аспарух и брат му Кубер не е било преселение на малки дружини, или орди, а преместване на огромни маси от древни българи, които са довели до формирането на една многобройна общност от древни българи в Аспарухова България и земите край Битоля, Прилеп и Охрид;

Четвърто, че поради значителната маса и водеща роля на древните българи, живеещите заедно с тях славяни твърде скоро са се слели с общата българска маса и от началото на IX в. не се споменават в източниците като отделно племе или народ;

Пето, че многобройният масив от древни българи е наложил в държавата не само своята система на управление, пренесена от по-старите български държави, но и своя език, който до средата на девети век е бил общ държавен език, на който са говорели древните българи и присъединилите се към тях славяни;

Шесто, че освен своя древен език българите на Аспарух са донесли и своята древна руническа писменост и своята особена религиозна символика, която също с течение на времето е започнала да навлиза и сред славянските поданици на държавата.

Крайният резултат от тези особености е, че в България в началото на девети век във всички сфери на живота е доминирало древното българско начало и като илюстрация на това византийските автори са наричали цялото население на България с името българи, или с имената скити и хуни, които при тях са били синоними на името на древните българи. И в трите случая – чрез имената **българи, скити** и **хуни** те са подчертавали сходството на населението на България с древните българи и с източните народи и племена. Като цяло преките исторически данни от VII-VIII в. рисуват една историческа картина, твърде различна от разпространената до днес теория за малобройността на древните българи и тяхното бързо претопяване сред славянските племена.

Фактът, че още около края на VIII в. цялото население на държавата се е наричало българи, е едно ярко свидетелство, че етническите процеси в България са протекли не в посока на поглъщане на древните българи от славяните, а в противоположна посока, при която вторият по значение народ – славяните – се е инкорпорирал доброволно в състава на водещия народ – древните българи.

Досега този извод не е направен, въпреки, че той ясно личи от цялата съвкупност на наличните исторически данни. А причината, за да не се изведе този съвсем естествен и логичен извод, е, че в течение на цял век българската историография се намираше под наркотичното въздействие на една лингвистична хипотеза, създадена по времето, когато за езика на древните българи не е имало почти никакви данни – хипотезата, се българите на Аспарух са били малко тюркско племе, от чийто език в днешния български език не са останали никакви следи.

Тази хипотеза, въведена през XIX в. като временен палиатив на липсващото в онези години пряко познание, омагьоса всички науки, които се занимават с най-древното българско минало. Защото на мнозина изглеждаше желязно доказано, че след като от въображаемия тюркски народ в българския език не са останали никакви следи, то той несъмнено е бил миниатюрна и достойна за пренебрегване историческа величина и не е могъл да

има никаква друга съдба, освен да бъде погълнат набързо от славяните.

Фактите в науката обаче са упорито нещо. А те в своята съвкупност сочат, че ако нещо твърде бързо е почнало да изчезва в България до IX в., то това е било името на славяните, които са започнали доброволно да се наричат българи. И доколкото за това е допринесъл най-вече престижът на древните българи, твърде е вероятно заедно с името българи славяните да са почнали да си служат и с езика на древните българи, който се е говорил навсякъде на държавно ниво.

Има данни, че в дворците на Плиска още през IX в. някои велможи, са имали славянски имена, но са носили древни български титли – например ичиргу боилът Стас, багатурът Славнас, Остро богоин, чиято титла е вписана по славянски маниер с „О", багатурът Сондоке, Сивин жопан, а в Охрид през X-XI в. от славянски произход е кавханът Богдан и неговият потомък Войтех.[46] Споменатият в 812 г. пратеник на Крум в Цариград със славянското име Драгомир – вероятно също е носил някоя от най-високите български държавни титли. Несъмнено е, че всички тези рано приобщени към българския царски двор славяни са считали за чест да бъдат част от българските царедворци. А езикът, на който те са говорели в царския двор, не би могъл да бъде друг език, освен езика на древните българи.

За това, че славяните още в онази ранна епоха са се влели в българската маса, говорят и особеностите на откритите в България старинни надписи. Всички те са написани или на гръцки език, или на древнобългарски език (с гръцки или с рунически букви). Но досега, както бе посочено, у нас, не е открит нито един ранен славянски надпис от VII-IX в., което показва, че през този период славяните са участвали в държавния живот под егидата на древнобългарските писмени и езикови традиции.

На този фон ранна България изпъква като държава, в която населението масово и повсеместно се е наричало българи и си е служило навсякъде като със свой общ държавен език с езика на

---

[46] За тези имена вж. В. Бешевлиев, Първобългарски надписи, С., 1979.

древните българи. В цяла България през VII-IX в. се е говорил най-вече езикът на древните българи, а в дворците той е бил единственият държавен език.

Големият въпрос, който възниква в тази връзка, е: могъл ли е такъв широко разпространен и дълбоко утвърден език в държавата, да изчезне? Този въпрос досега просто не е поставян, поради неведението, че езикът на древните българи не е бил някакъв мимолетен гост, а е бил над два века държавен език и същевременно майчин език на голяма част от населението. А тъкмо с този кардинален въпрос трябва да започне проучването на произхода на днешния български народ, тъй като е наивно да се мисли, че след като древните българи дълго време са играели ролята на водещ фактор, този процес е приключил автоматично след покръстването на България. Реалните данни сочат, че след покръстването и въвеждането на новата азбука, в България е възникнала една особена езикова ситуация, при която на църковно и държавно ниво е бил въведен езикът на българските славяни, но на битово ниво е продължил да съществува предишният държавен език, който е влязъл в конвергенция с новия държавен и религиозен език.

За това, че езикът на Аспарух не е изчезнал дори след IX в., говорят намерените старинни надписи, на които с кирилски букви са написани думи, характерни за древните българи.

В тази връзка логиката сочи, че в България по онова време е възникнало едно особено двуезичие, но тъй като тази област на науката у нас дълго време се развиваше в разрез със здравата логика, никой досега не е формулирал този най-естествен извод. Аз обаче твърдя, че в България след въвеждането на християнството е възникнало едно специфично двуезичие и в следващата част ще се опитам да докажа това с конкретни факти.

Раздел II

СПЕЦИФИКАТА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД КАТО КЛЮЧ КЪМ НЕГОВИЯ ПРОИЗХОД

Глава първа

ЕЗИКОВАТА ОБСТАНОВКА ПРЕЗ IX-X ВЕК ИЛИ КАК ИЗЧЕЗНАЛИТЕ УЖ ДРЕВНИ БЪЛГАРИ ВНЕЗАПНО ВЪЗКРЪСВАТ

Езикът, който *официално* е въведен в България след покръстването, е добре известен на науката. Той носи името старобългарски език, но поради ревността и претенциите за приоритет на наследниците на Великоморавия – чехите и словаците – в повечето страни се нарича старославянски език.

Нашата цел е обаче да проверим по възможно най-обективен начин какво е станало с предишния държавен език в България, който (както личи от откритите каменни надписи) е станал общ за цялото население, включително и за българските славяни. Затова първо ще опишем накратко официално въведения старобългарски език, а след това ще се заемем и с изтласкания от него предишен език в България, който до края на IX в. е бил главен език в българската държава.

Граматиката и речниковият фонд на въведения след покръстването старобългарски език са сравнително добре проучени, благодарение на откритите старинни църковни книги от X-XI в. – днес вече 18 на брой. На тяхна основа неотдавна бе издаден и един подробен речник, съставен като общо издание на Чешката и Руската академия на науките.

По своята същност старобългарският език е езикът на българските славяни, а още по-точно на славяните от Солунската област, която по времето на Св. Св. Кирил и Методий се е владеела от Византия. Славистиката твърди обаче, че по времето, когато в България дошли учениците на Кирил и Методий, тук цялото население говорело на езика, на който са написани техните

книги, тъй като древните българи отдавна са били претопени от българските славяни.

Въпреки, че нашата страна се е наричала не Славиния, а България, тази теория е вкоренена също и в историческата наука, която безрезервно е приела, че още преди донасянето на славянските книги от учениците на Св. Методий, у нас е господствал навсякъде славянският език. Накратко казано, славистиката счита, че основателите на България – древните българи – още преди IX в. повсеместно са изгубили своя език, а идеята, че преди покръстването в България водещо място е имал някакъв друг, неславянски език, се оспорва от славистите, въпреки че откритите каменни надписи сочат, че през VIII и IX в. официален държавен език е бил езикът на древните българи.

Никой досега не си е задал въпроса: как би могъл да изчезне този език още преди IX в., след като дори към края на IX в. във втората столица Преслав и в Северна Добруджа има надписи на езика на древните българи, които никак не се съгласуват с идеята за неговото бързо изчезване.

Но така или иначе, главната теза на славистиката е, че в България почти веднага след нейното създаване се наложил езикът на славяните, а езикът на древните българи бил изоставен и забравен. Според тази представа, когато учениците на Св.Св. Кирил и Методий дошли тук, те заварили навсякъде население, което говори на славянски език. А очевидният факт, че в днешния български език има множество неславянски елементи, славистиката обяснява с това, че в България характерният за IX в. чист славянски език е претърпял през вековете значителна еволюция, която довела до изгубването на падежите, въвеждането на определителни членове и т.н.

Колкото и странно да изглежда, вероятността да е имало по цяла България някакъв друг, по-ранен език, се счита от славистите за абсурд и тотално се изключва. Но понякога това, което се изключва, неочаквано излиза на бял свят, особено когато се пренебрегват реалните исторически факти.

Всеки, който се е запознал по-дълбоко с най-ранните имена на селища и местности в България, отбелязани в хроники и лето-

писи още през VIII и IX в., е забелязал, че сред тях има множество особени названия, които не могат да се обяснят на славянска почва. Тези неславянски названия несъмнено не са възникнали поради някаква еволюция на славянския език, а поради това, че по онова време в България е имало значителна маса древни българи.

Имената на цяла редица големи крепости и градове от VIII в., като Варна, Карвуна, Дръстър, Боруй, Мадара, Бъдин, Тутхон, Тахтало, Туида (дн. Сливен), Торвон (ранно име на Търново), Ранули, Лигулгу не са славянски. Същевременно същите селища са носили други названия през тракийската епоха, което показва, че имената им не са и от тракийски тип. Варна и Мадара, чиито имена поради липса на преки славянски аналози някои сравняваха с думите **врана** и **матерка** (манерка), всъщност имат свои близки съименници в най-древното източно царство Балхара при Памир, където две от най-големите крепости са се наричали Варну и Мадар. От неславянски произход са и появилите се през VIII в. имена Дръстър, Карвуна, Боруй, Крън, които също имат близки подобия при Памир (Имеон), а тъкмо този район е посочен от древните хронисти като област, от която са произлезли нашите древни български предци.

Характерно е също, че множество такива нови названия от неславянски тип като Охрид, Битоля, Канина, Балши, Битоля, Кутмичевица, Котокий се появяват през VIII-IX в. и в западните балкански краища, а за Охрид и р. Вардар има и преки източници, които сочат, че тези свои имена те са получили от древните българи. Фактът, че множество неславянски имена се срещат още през VIII-IX в. нашироко из българските земи, показва, че славянският език през този период не е бил водещ език в България, а тази роля е изпълнявал езикът на древните българи. Има и случаи, когато едно и също селище е получило през VIII-IX в. по две нови имена. Така например, древният град Анхиало е бил наречен с новите имена Тутхон и Поморие. Второто от тях е славянско, но първото – Тутхон – определено не е. Древният град Кефалония е получил имената Главиница и Балши, а на север от Дунава един от най-важните български градове се е наричал Сла-

ник и Турда (дн. Солнок). От тези примери личи, че в редица райони е живеело смесено древнобългарско и славянско население, но интересно е, че повечето големи крепости и градове, споменати през VIII-IX в., са придобили нови имена, които не могат да се обяснят на славянска почва.

Преди време, забелязвайки тази особеност, се опитах да пресметна каква част от новите селища в ранна България са получили нови имена от славянски тип и каква част е била преименувана с неславянски имена.[47]

Оказа се, че по-голямата част от споменатите през VIII и IX в. крепости и градове са носили неславянски имена, а това е един важен белег, че по онова време в България е живеело многобройно население от древен български произход, което е говорело на своя собствен език, а не по славянски.

Друга незабелязана досега особеност е, че някои крепости и селища в ранна България са се наричали с имена като Чига, Чигота, Тахтало, Скрино, които произлизат от старинни български думи като „чигот", „тахтал", „скрин", към които са прибавени определителни членове, нехарактерни за езика на българските славяни и изобщо за славянските езици. Една от тези крепости – Тахтало – е спомената в надпис на Крум от 812 г. и е наречена с древната дума тахтал (див гълъб), която и до днес се среща в най-старите български земи. Крепостта Чига (дн. Ченге) е спомената още в 764 г. А селището Скрино (т.е. скринът) – родно място на Св. Йоан Рилски – е съществувало под това име също още в средата на IX в. От същата ранна епоха произлизат и имената на селищата Чигота и Колубря в Тимошкия и Моравски край и местността Канеото (Каневото селище) при Охрид. Не е трудно да се забележи, че зад тези имена проблясват древни и отдавна изчезнали български звания като ЧИГОТ, КОЛОБЪР, КАН, които са изчезнали след IX в. а от това личи, че споменатите имена на селища и местности са твърде стари. Но още по-интересно е, че в тези старинни имена, които са възникнали явно не по-късно от IX в. се наблюдават специфични неславянски определителни

[47] Вж. П. Добрев, История на българската държавност, С., 1995.

членове, подобни на онези, с които и до днес си служи българският език (като члена „А" в ЧИГОТА, или „Я" в КОЛУБРЯ).

Пита се откъде са дошли тези особени определителни членове в имената на горните крепости и селища, след като подобни граматични форми изцяло липсват в славянските езици, вкл. и във въведения в края на IX в. славянобългарски (старобългарски) език?!

Старинните български титли, към които те са долепени, показват, че тези особени членни форми са донесени от древните българи и това, че всички те се явяват нашироко из присъединените към България тракийски и западни области през IX в. показва, че по онова време (между 812 и 860 г.) езикът на Аспаруховите българи е бил жив. Разширявайки своята държава, древните българи са разпръснали нашироко из балканските земи своите особени имена на селища, заедно с характерните за тях особени членни форми.

Има също следи, че през този ранен период някои от особеностите на езика на древните българи и особено отбелязаните специфични членни форми са започнали да влияят и върху говорите на славянското население.

За това говорят редица особености, на които не е обърнато внимание досега. Родното място на Св. Йоан Рилски се е наричало още през IX в. с името Скрино (т.е. Скринът), в което към славянската дума скрин е прибавен неславянският член „О". През 1018 г. във византийските хроники е споменато името Врохот (Върхът), в което според И. Дуйчев към славянската дума връх, е прибавен членът ОТ, характерен за западните български говори. Но самият член ОТ (както и ЪТ) не е характерен за славянските езици и би могъл да се появи толкова рано само от някой страничен източник. Кой е този източник не е трудно да се досетим, след като през същия ранен период същият вид членове се явява системно в имена, произхождащи от езика на древните българи – Тахтало, Колубря, Чигота и др.

За това, че през VIII-IX в. древните българи са влияели върху славяните, а не обратно говорят и други примери. Още преди десети век в България се разпространяват широко и редица име-

на на селища, съдържащи особени умалителни суфикси ЧО, ЧЕ и ЧА, които не се срещат в славянските езици и са разпространени масово в най-древните български земи при Памир, а също в персийския език. В Родопите е отбелязано селище с името Веселчо, а в грамотите на Василий II и са записани крепостите Конче и Виниче, които имат славянски названия, но съдържат особени споменатите източни суфикси, нехарактерни за славянските езици.

Следи от суфикса ЧО се срещат и в редица ранни мъжки имена като: МИРЧО (VIII в.), ИНЧО (X в.), АНЧО (XI в.).[48] От тях особено интересно е името Мирчо, което като лично име се среща най-вече в българския език и в иранските езици и не е характерно за славяните, въпреки че напомня за думата мир. Причината, за да се среща то най-вече сред иранските народи е, че при тях е било широко разпространено името Миран, от което в персийския език се образува умалителната форма Мирче, а в земите на древната Балхара – формата Миршо. Другите две ранни български имена, съдържащи суфикса ЧО – Инчо и Анчо – също не са от славянски произход. Името Анчо вероятно е умалителна форма от иранското име Ану, което се среща и в имената на някои персийски царе. А Инчо, както и много други имена, които ще разгледаме по-нататък, се среща и до днес в старите български земи в Кавказ сред кабардино-балкарците и сваните като Инай и Инзо.[49] Като цяло трите най-ранни мъжки имена, съдържащи суфикса ЧО, се оказват от древен източен тип, характерен за земите, обитавани от древните българи преди идването им на Балканите. А това показва, че и този особен суфикс, както и определителните членове, разгледани по-горе, се е разпространил сред българските славяни под влияние на езика на древните българи.

На този фон става очевидно, че теорията, според която древните българи са изчезнали още преди IX в. прекалено прибързано и неточно ги е погребала. Ако те бяха изчезнали толкова рано, как щеше да стане така, че дори сред славяните в България да се разпространи навика да прибавят към имената споменатите

---

[48] Вж. Й. Заимов, Български именник, С., 1980.

[49] Вж. Ал. Глонти, Кхартвелури сатутари сахэлэби, Тбилиси, 1967, с. 88-89.

умалителни членове ЧО, ЧЕ, ЧА, а също да наричат някои селища и местности с членувани названия като Скрино, Връхот, Конопа (IX в.).

Тези данни показват, че ранните отношения между древните българи и славяните не са приличали на срещата на някаква малка дружина с някакъв голям и набързо погълнал я народ, а на среща между два големи и многобройни народа, от които вторият – древните българи – е оказал значително влияние върху славяните, защото през цялото време е оглавявал българската държава.

Изводът от това е, че противно на теорията, че езикът на древните българи твърде бързо е изчезнал, реалните факти показват, че той е бил основен език в България чак до покръстването и е влияел твърде силно върху езика на българските славяни.

Следите от езика на древните българи се откриват нашироко из цялата някогашна българска територия. За него напомнят множество ранни имена с неславянски корени като Канина в Албания, Канеото (в Охрид) Бачково, Боруй, Тутхон, Карвуна, а също особените членувани и умалителни имена, които също се срещат навсякъде из средновековна България (Конопа в Източна България), Тахтало в Тракия, Веселчо – в Родопите, Конче и Винче – в Македония, а също селищата Чигота и Колубря в днешна Източна Сърбия.

Старинните български титли, които прозират от тези имена, са твърде важни езикови маркери и показват категорично, че тези названия са свързани пряко с древните българи. Ето защо време е да се обърне специално внимание на историческите карти на средновековна България. Фактът, че във всички нейни области има имена, нехарактерни за българските славяни, показва, че навсякъде в България преди въвеждането на славянобългарския език се е употребявал като жив народен език езикът на древните българи.

Тази доскоро незабелязана особеност ни изправя пред интересната идея да потърсим и други следи, чрез които да проверим какво всъщност е представлявало идването на древните българи в балканските земи.

Глава втора

ОГРОМНАТА МАСА ОТ ИМЕНА, ДОНЕСЕНИ В БЪЛГАРИЯ ОТ СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ КАТО НОВ ЛЪЧ, ОСВЕТЛЯВАЩ ЕТНОГЕНЕЗА НА НАШИЯ НАРОД

Историята сочи, че когато един народ е многоброен и могъщ, винаги може да се проследи неговото движение като реална маса от хора. Защото големият народ обикновено пренася от района, който е обитавал, в новите си земи множество видими и забележими свои притежания – пренася своите лични имена, пренася названията на своите крепости и селища, названията на своите облекла, на отглежданите от него растения и животни, с една дума на всичко, което представлява негово пряко достояние и е част от неговия специфичен материален и духовен свят.

Странно е, че досега никой не се е досетил, че колкото по-голям е един народ, толкова по-голяма маса от свои особени имена и думи ще пренесе в своята нова земя.

Но историята умее понякога да поднася и подаръци на някои закъснели да проучат своето минало народи. И на един такъв подарък се натъкнах преди много години, когато ми хрумна да се заровя в някои малко познати райони на Кавказ, обитавани от древните българи преди идването им в балканските земи.

Там, в далечната Кабардино-Балкария и Северна Грузия са оставили своите следи множество отдавна изтлели българи – някои от които са били велможи и канове, а други обикновени воини – но всички са носили същите имена както и българите на Аспарух. Те са останали неизвестни, защото имената и деянията им са записани на особени, малко познати езици и в течение на повече от век никой български учен не се е опитал да премине през тази трудна бариера, за да се докосне до тях. А зад нея наистина ни очакват необикновени реликви и преди всичко една огромна маса от стари български имена, която преди много векове е била пренесена и в България.

Направените проучвания показват, че в Северен Кавказ и в Грузия има един огромен блок от старинни мъжки имена, които имат свои двойници и у нас, особено сред специфичните лични

имена от неславянски произход. В Кавказ липсват имена от славянски тип, тъй като там твърде рядко са се заселвали славяни. Но затова пък са запазени множество имена от древен български произход, поради това, че в кавказките долини и на север от тях дълги векове е съществувала онази загадъчна държава, която византийците са наричали Стара Велика България и която по времето на своя разцвет се е простирала от Черно до Каспийско море, включвайки по-голямата част от Северен и Източен Кавказ.

Многото запазени български имена в оня район идват да потвърдят споменатите по-горе думи на хазарския каган, че древните българи са били по-многочислени от пясъка в морето. Но пясъкът на историята е затрупал голяма част от оставените там имена, подобно на това, както изчезват под морското дъно потъналите преди векове кораби.

Първата неочаквана следа, която ни посреща почти навсякъде в Северен Кавказ и Грузия, е че там едно от най-разпространените и любими имена е името Кардам. То се среща в Кабардино-Балкария като Кардан, а в Грузия в множество разновидности като Картам, Кардо, Карда-кан и Карта-кхани. Двама от най-известните кабардински езиковеди носят фамилиите Карданов и Балкаров. Известно е, че най-древният прототип на името Кардам е името Кардама, което е носил един от най-известните царе на Бактрия (Балхара), чиито син Ила оставил трона на своя наследник Саса-Бинду и се преселил в Индия. Широкото разпространение на името Кардан в Кабардино-Балкария, а също титлата КАН, която се среща в имената Карда-кан и Карта-кхани в Грузия загатва, че някога от изток са се преселили в Кавказ част от потомците на Кардама, някои от които вероятно са били издигнати за вождове и канове сред кавказките българи.

Същевременно, редом с тези имена в Северна Грузия се срещат и старинните имена Сасо, Бинде и Ила, подобни на тези, които са носили синът и внукът на древния цар Кардама от Балхара. Кавказките двойници на тези древни източни имена са публикувани от акад. Ал. Глонти в речника на грузинските истори

чески имена.[50] Днес всички те се срещат в един и същ район на Грузия – областта Сванетия, която е разположена в непосредствено съседство с централната област на някогашната Стара Велика България при Кавказ, която и днес се нарича Балкария и е отделена от Грузия само с един лесен за преминаване проход – Донгуз-Орун.

По този повод заслужава да дадем и едно малко пояснение. Още в VII в. арменските книжовници, описвайки местоположението на българските земи, са посочили като близки съседи на българите кавказките **свани** и прадедите на **кабардинците,** наричани **гаши** и **касоги**. Те са споменати в следния израз от „Ашхарацуйц": *„Между българите и морето (Черно море) живеят народите гаш, курт, сван."*[51]

На фона на тези сведения това, че имената на всички известни царе от династията на Кардама са запазени сред най-близките съседи на древните българи – сваните – е една твърде впечатляваща находка.

Тя става още по-симптоматична и от това, че с течение на вековете всички тези имена са се вкоренили дълбоко в Северен Кавказ и Грузия и са придобили множество различни форми. От името Кардама са произлезли посочените вече пет успоредни вариации. От името САСА-БИНДУ са възникнали вариациите Сасо, Бинде и Биндури (всички записани сред най-близките съседи на кавказките българи – сваните). Друга интересна особеност е, че в същия район твърде рано се е разпространило и особеното име Вананд, което произлиза от царската титла на царете на Балхара, отбелязана в известния надпис на Канишка като „Ванандо Баголаго" (Божествен победител). Подобно име Вананд е носил според историята на Мовсес Хоренаци (V в.) вождът на едно от българските племена в Кавказ, което още преди III в. се преселило от Кавказ в Армения. Този български вожд явно е бил свързан с

---

[50] Ал. Гловти, Кхартвелури сакутари сахэлэби, Тбилиси, 1967 (текст на груз. ез.), с. 59, 120, 133.

[51] Армения по Ашхарацуйц, ХИБ, I, с. 76-77.

рода на царете на древното източно царство Балхара, както са били свързани и вождовете Карда-кан и Карта-кхани.

Сродно с древното име Вананд е и името Ванене, което се среща в Сванетия и до днес.[52] През 451 г. е споменат в арменската история и един от потомците на този български вожд, който се е наричал Татул Ванандаци. Неговото първо име Татул се среща в средновековието и в България и произлиза, според Й. Заимов, от думата „тате", която е древно роднинско понятие, характерно най-вече за езиците от района на Балхара при Памир.

Проникването на всички тези имена в Кавказ показва, че преселенията на древните българи от тяхната памирска прародина са били един мощен поток, който е започнал да приижда към Кавказ още в първите векове сл. Хр. и е продължил до края на VI в.

Паралелно с отбелязаните имена в Сванетия се среща и старинното име Амбу, сродно с името, което е носил един от помалко познатите царе на Балхара Ямбу-двипа, споменат в един хотански манускрипт. Подобно на името Кардам и то има няколко разновидности АМБУ, АМБО, АМБАКО, а през V в. подобно име е носил и кавказкият вожд АМБАЗУК.[53] Известният ориенталист О. Манчен-Хелфен превежда името на споменатия ранен вожд, който може би е бил свързан с древните българи, чрез древноиранския израз *AMA-BAZUKA (притежаващ мощна ръка), в който първата част е сродна със санскритската дума *YAM (ЙАМ) – държа, стискам.[54] Редом с тези стари имена в Кабардино-Балкария и Сванетия се срещат и близки подобия на имената на още двама царе от Балхара – Вима-Кадфиз и Куджула –Кадфиз, които в Сванетия и Кабардино Балкария се срещат като Биму (и Бимъ) и Куджула.

Най-интересната обща особеност между споменатите дотук няколко имена, отбелязани в съседство с някогашните български земи в Кавказ – Кардам, Саса-Бинду, Вананд, Ямбу, Бимъу, Куд-

---

[52] Ал. Глонти, цит. изд., с. 78.
[53] O. Manchen-Helfen, The World of the Huns, Op. cit, 390.
[54] Macdonell, 301.

жула е, че всички те имат прилика с имена на царе и царски звания от Балхара и същевременно както в Кавказ, така и в Балхара с тях са били наричани вождове и царе. Това двойно съвпадение едва ли е случайно. То говори за пряк и несъмнен пренос на имена от най-старото българско царство, наричано от индийците с името Балхара, към Кавказ. Този пренос дълго време е останал незабелязан у нас.

Но от него личи, че някога в Кавказ са се преселили от изток множество родовити преселници от Балхара и благодарение на древния обичай да се кръщават внуците с имената на своите дядовци много от техните прастари имена като Кардам, Вананд, Саса-Бинду, Вима, Куджула и др. са шествали от век на век и се запазили чак до наши дни в почти непроменен вид.

Ако не беше тази традиция, най-ранната история на Старата Велика България и особено фактът, че тя е била свързана като с пъпна връв с древното царство Балхара при Памир, вероятно завинаги щеше да изчезне в мрак.

Днес тази тайна, скрита зад две големи бариери – езикова и писмена – най-после изплува от тъмнината. И като резултат от това, за пореден път изпъкна една от най-дълготрайните грешки в нашите учебници по история – системното подценяване на ролята на древните българи на Аспарух. Неочакваната светлина, породена от откриването на споменатите неизвестни факти, предизвика голямо стъписване у някои дремещи умове, тъй като малцина са очаквали, че следите от Старата Велика България и до днес са запазени в Кавказ. Но тези следи са толкова изразителни и многобройни, че трудно някой би се заел да ги отрече.

Освен посочените находки, в Северен Кавказ и Грузия се срещат и следните старинни мъжки имена: Булгайр, Булгарук, Шармат, Дуло, Дули, Дулар (Дула – женско име), Ерми, Аспарук, Аспароз, Курум, Крунцо, Крунко, Омиртха, Тохто, Гвинихв (срв. Винех), Кохрмаз (срв. Кормесий), Кхобиар, Бориси, Кракара, Кордзо (срв. Корсис), Чепа, Цигро и Мармали (срв. бълг. Сигрица и Мармаис), Джвенти (срв. Зенти), Джвинис (срв. Звиница),

Чичо, Дзера (срв. Зера), Сантелай (срв. Сандилх), Бата, Батку и др.[55]

Една интересна особеност на откритите в Кавказ стари български следи е, че сред тях се виждат множество имена на древни канове и боили. Има и много случаи, когато едно и също име се среща като обикновено име и като име на кан. Такива са двойките имена Гур и Гур-кана, Зива и Зива-кани, Чача и Чач-кани, Чофи и Чоф-кхани, Телем и Телем-кхани, Зор и Зор-кани, Самар и Самар-гани (Sic!), Бши и Бши-кани, Умму и Умму-кани. Тези многобройни имена на канове са особено интересни за българската история, тъй като зад всяко от тях стоят несъмнено реални исторически личности, които някога са се заселили от Старата Велика България в Грузия, пренасяйки своите старинни държавни титли.

В подобен двояк вид се срещат и следните имена:

- Кардам – Кардо – Карда-кан и Карта-кхани;
- Сартам – Сарда-кан и Сарта-кхани;
- Баби и Баби-кан;
- Зеда – Зед-кан;
- Бета – Бет-кан;
- Люц – Люц-кан (срв. бълг. Люцкан);
- Ута – Утогуй – Ут-кан;
- Чео – Че-кан;
- Саво – Сава-кан;
- Чаба – Чаба-кхан (срв. бълг. Чепа в надпис на Омуртаг).

Общо се набират не по-малко от 15 неизвестни някогашни канове, които са се преселили в Грузия, носейки тази титла. И доколкото всеки кан е бил като минимум водач на някой голям род и група родове, това означава, че някога след кавказките българи е имало твърде много родове. Всички споменати в Грузия канове са произхождали несъмнено от земите, където реално са се употребявали титлите КАНА и КАН, а такава земя е била в

[55] Глонти, цит. изд., с. 49, 51, 60, 62, 63, 74, 78, 80, 96, 102, 121, 123, 124, 126, 140, 141, 147, 153, 178.

ранното средновековие Старата Велика България. Ето защо от откритите имена на канове в Грузия личи, че бащината земя на Аспарух е била твърде богата на население страна.

Същата особеност личи и от броя на откритите имена, съдържащи древните български звания БОИЛА (записано в преславския надпис и като БУЛЕ), БАН, БАТА, БАТ и ДУЛА Затова нека систематизираме и тях.

От титлата Боила са образувани в Грузия колхските имена Була, Булу и Буле-джан и сванското мъжко име Баила. Но тя се изговаря в някои райони и като БИЛА, ВЕЛА и се среща и в следните двойки старинни имена:

Тема и Тем-бола;
Дан и Дан-була;
Гру и Гру-була;
Дзма – Дзма-була;
Гур и Гур-бела;
Васа (м. име) и Васа-билай;
Тана – Тан-була;
Сана – Сане-бела и Сан-вела;
Окхро – Окхро-бела;
Кришо – Кришо-бела;
Джуа – Джу-була;
Нар – Нар-булай;
Цоре – Цоре-белай;
Шурйа – Шур-бела;
Шо – Шо-бела;
Шара – Шара-вела;
Махо – Мах-вала;
Сур и Сур-бела (срв. балг. Сурсувул);
Рай и Рай-бул;
Небул и Ниблуа (Ни-була).

Вижда се, че от Стара България при Кавказ са проникнали в Грузия в 20 имена на велможи, в 9 от които се срещат титлите БУЛА и БОЛА, а в 11 – в другите паралелни форми. Всеки от те-

зи боили е бил вероятно водач на своя род. А това показва още веднъж, че някога в българските земи в Кавказ е имало множество родове, чиито водачи – около 20 на брой – са се преселили някога в Грузия.

Твърде много са и пренесените в Грузия стари български имена, в които се срещат титлите БАН и БАТ (които произлизат от най-древните индоирански звания ПАТ – господар и ПАН – водач), преобразувани през средновековието на БАН и БАТ. Този вид звания заедно с техните вариации ВАН и БАКО се среща в следните двойки имена:

Тохто, Тухту и Токту-бан (срв. бълг. кан токту);
Ита – Ита-бан;
Гул и Гул-бан, а също Гул-бат и Гул-бади;
Гур – Гур-бана;
Марис – Марис-пан;
Зург – Зур-ван
Телем – Теле-ванги (срв. бълг. кан Телец);
Зема – Зем-бад;
Орцхо и Урце-ван (срв. бълг. Орчо-войвода);
Ма – Ма-бад (и Ма-била);
Кина (м.име) – Кин-бако;
Зор – Зор-баки (и Зор-кани).

Седем велможи от тази група са носили звания от рода на БАН, а други пет – званията БАТ, БАДИ и БАКО.

Имало е и велможи, които са носили древната и малко позната титла ДУЛА (дуле), която е твърде сходна с името на главния български царски род Дуло. Тя се среща в следните имена:

Сацур – Сацур-дуле;
Тана (м. име) – Тан-дули (и Тан-куша);
Кола – Кол-дула;
Кина – Кин-дола.

Тази титла явно е била близка по смисъл и с титлата КУШЛ, а последната е интересна с това, че напомня името на главния царски род на Балхара след I в. – кушан.

Като цяло някога н Грузия са били пренесени почти всички титли от Старата Велика България. Има и случаи, когато хора с едно и също име са носили различни рангове. Например:

Гур – Гур-кана – Гур-бела – Гур-бан (срв. бълг. имена Гуро и Гюро);
Зор – Зор-кани и Зор-баки;
Тана (м. име) – Тан-дули и Тан-куша;
Сана – Сан-вела – Сана- ванги;
Гул – Гул-бан – Гул-бат и Гул-бади;
Ма (м. име) – Ма-била – Ма-бад.

От това, че едно и също име се явява с две, а понякога с три различни звания личи, че съдържащите се в имената звания са образували една обща система и са били пренесени в Грузия от един и същ народ. И тъй като единственият народ, който някога е живял в съседство с Грузия и е имал тези звания, са били древните българи, очевидно е, че многобройните велможи, които са ги пренесли на юг от Кавказ са произхождали от някогашните български земи край Кавказ.

Още през VII в. сред Кубратовите българи е забелязана особената дума БАТ, с която е бил наричан големият син на Кубрат, отбелязан в едни източници като Баян, в други като Бат-баян, а в трети като Батай. По-късно близки подобия на имената КАРДА-КАН, ТОКТУ-БАН, ТЕЛЕ-ВАНГИ, ЧАБА-КХАН, НИБЛУА и СУР-БЕЛА се явяват и в имената на кановете от Аспарухова България – Кардам, Токту, Телец и велможите НЕБУЛ, ИСБУЛ и СУРСУВУЛ, което е още един ярък белег за българския произход на отбелязаните в Грузия древни имена и титли. Името ЧА-БА-КХАН се явява у нас като ЧАПА-БАГАТУР. Името Кардам се е срещало в Беломорска Тракия до XIII в., а през средновековието от него са произлезли и женските имена Кардама и Кардамка.[56] Дори рядкото мъжко име МА (свещен знак) е оставило следи в един ранен надпис на Аспаруховите българи, съдържащ

[56] Й. Заимов, Български именник, С., II изд., 1994, с. 118.

израза „ОХСИ ТЗИТ МА ГИЛЕ", в който думата МА е отделена специално на самостоятелен ред. Характерно е и това, че много от имената на канове и боили, отбелязани по-горе, като Гур-кана, Зор-кани, Чач-кани, Тан-була, Чаг-бан, Кин-дола, Курд-гела, Гру-була, Сана-бела, Тем-бола, Дан-була, Тили-камкана и др. имат дори до днес преки подобия в България сред народните имена Гуро, Зоро, Чачо, Тано, Чаго, Васо, Кино, Груйо, Сане, Темчо, Дано, Курдо, Тильо и др. Практически почти няма име, отбелязано заедно с някоя от старите български титли в Кавказ, което днес да не се среща сред българските народни имена. Името Зоро, отбелязано по-горе в съчетанието Зор-кани е записано в България още през XI в., а по-късно и като Зорин, Зорчо, Зорьо и т.н.[57] Името Чекан е съществувало в същия вид и в България до XVI в. и е имало няколко производни форми Чеканко, Чеканчо, Чеко, Чекун, Чекол, Чеканче (XIV в.) и др.[58] Директно се е срещало през средновековието и името ТАН, а успоредно с него и над 10 вариации – Танач, Тане, Таньо, Танкул, Тануй, Танкол, Танол, Тануйко, Танкуй, Таниш, Тануш, Танинчо и др. Някои от тях като ТАНКУЛ напомнят старинното име ТАНГУЛА в Кавказ.[59] Други имена като Шара-вела имат в България многобройни и дори по-именити двойници. Името Шара, което се открива в Грузия и е записано заедно с думата „вела" (вариант на боила), в България се придружава от титлата КАН като Шар-кан (до XV в.), а има и множество близки подобия – Шарко, Шаринко, Шеринко, Шерко и др.[60]

Всичко това показва, че е налице един плътен и широк мост, който свързва титлите и имената на кавказките българи с тези на древните българи от нашата страна. Очевидно е, че от Кавказ в България някога са се преселили твърде много хора заедно със своите високи дворцови звания. Преселила се е цяла една старинна държава и това е била държавата на Аспарух.

---

[57] Й. Заимов, Български именник, цит. изд., с.109.
[58] Пак там, с. 243.
[59] Пак там, с. 214.
[60] Пак там, с. 247.

Характерно е също, че повечето от споменатите старинни имена имат висок и дори твърде възвишен смисъл, но днес са станали неразбираеми за нашия народ. Някои от тях имат близки подобия в древна Балхара, затова ще ги спомена, макар и накратко. Смисълът на имена като Гур-кана, Гур-була, Сур-була, Зива-кани се открива в езика на древните „Веди" и персийската „Авеста", където коренът ГУР означава водя, уча и от него произлиза името на първия ден на всеки месец ГУР, а също имената на някои персийски владетели като Бахрам-Гур и на афганистанската династия Гурани.

Името Сур-була има своите корени в древното название на слънцето Сурйа, от което произлиза съвременния епитет СУРХ и СУР (светъл, червен), разпространен масово в памирските езици. Същото име е носил и дворецът Сурх-Котал, където е намерен надписът на прочутия цар на Балхара Канишка. А и до днес тази старинна дума СУР звучи и в България в пожеланието СУРВА ВЕСЕЛА ГОДИНА (Светла, весела година!).

Името Тан, което са носили велможите Тан-була и Тан-куша, е сходно с ведическата дума ТАН – блясък мълния, на която ще се спрем по-подробно по-нататък. Името Зива-кани е вероятно дериват от ведическата дума ДЖИВАТА (живот) и се среща и днес в памирските езици в думата ЖИВА (жив).

Името ШУР-БУЛАЙ също има своите близки аналози в земите на древна Балхара. Там сред народите от Хиндукуш и по-специално в езика „кати" думата ШУРА означава герой и при всяка победа героите се посрещат от своите съселяни с песента О, ШУРА, ШУРАЙ ШУРО (О, герою над героите). Думата МА в името МА-БУЛА както вече бе посочено е означавало в древните „Веди" свещен знак.

Ето защо откритите имена на древни български канове и велможи в Кавказ показват не само многобройността на древните българи, но ни разкриват и тайните на техния неизвестен доскоро духовен свят. Той се оказва доста различен от това, което се мислело за древните българи през XVIII и XIX в., когато поради липса на преки данни те са били рисувани като варвари. В Кавказ заедно със споменатите древни думи, в имената на някогаш-

ните кавказки българи се срещат множество други старинни духовни понятия.

Сред **сваните**, при които са оцелели най-много имена на някогашни български големци, е записано старинното име Индраваз, което напомня за древния ведически бог Индра и неговото любимо оръжие – мълнията, наричана ВАДЖРА.[61] В името Индраваз е запечатан ведическият израз Индра-Ваджра (мълния на Индра), с който са били наричани най-прославените герои. Но заедно с тази древна следа в същия район на Кавказ е отбелязано и името Тандарух, което също има интересна история.[62] То произлиза от санскритската дума ТАН – блясък, ослепителна светлина и от сродната с нея дума ТАНДРА – мълния, която масово се среща в земите на древна Бактрия (Балхара) сред езиците от памирската група.[63]

Името Тандарух е произлязло несъмнено от думата Тандра, подобна на думата thunder (гръм) и thunderbolt (мълния), които са негови аналози. Разликата е само, че отзад към корена „тандра" е добавен източният суфикс УХ, който се среща и в името Аспарух, а също в сродните по конструкция стари мъжки имена в Кавказ като Булгарук, Малкарук, Танук и др. Някога това особено име, произлизащо от памирската дума ТАНДРА е било широко разпространено сред древните българи и оттам е проникнало на няколко места в Северен Кавказ. Освен под формата Тандарух, то се среща и като Тандриук, а също и като Тангриа (м. име), което показва, че думите Тангра и Тандра са се употребявали успоредно сред древните българи като названия с еднакъв смисъл.[64]

Приключвайки с тази равносметка, се изправяме пред един изненадващ извод. Забелязва се, че ако се преброят само имената на велможите и кановете, които са пренесли в Грузия най-характерните български дворцови звания, различни от грузинските,

---

[61] Глонти, цит. изд., с. 88

[62] Пак там, с. 83.

[63] Пахалина, цит. изд., с. 301; Русско, пушту-дари словарь, цит. изд., с. 344 и др.

[64] За имената Тандриук и Тангрия, вж. Глонти, цит. изд., с. 83.

ще се окаже, че някога сред кавказките българи, от които произхождат тези звания, е имало десетки водачи на родове, а следователно и десетки родове.

Но наред с отбелязаните многобройни имена на видни сановници, привлича вниманието и това, че в Грузия са били пренесени и множество обикновени български имена, произхождащи също от старите български земи в Кавказ. В това отношение пряк интерес за българската история представляват следните стари имена, записани в речника на акад. Глонти:

Боко, Бото, Бачо, Бено, Бечо, Гано, Ганчи, Ганцай, Гегу, Гица (м. име), Гуда (м.име), Гуга (м. име), Гугучи, Гумчу, Гунцо, Дона (м. име), Донче, Тато, Тахо, Ташо, Туша (м.име), Туше, Йани, Йанко, Лило, Лулу, Мантук, Манча (м. име), Манчай, Кино, Кичо, Ноко, Титико, Тото, Кочо, Гунцо, Конде, Кандйа, Хиту, Чола (м. име), Чико, Чоно, Чончи (м. име), Зано, Заку, Пацо, Пачо, Пато, Пико, Пело, Цанко, Цхоко, Цхона (м. име).[65]

Характерно е, че почти всички тези имена имат преки аналози в България. Между тях виждаме голяма част от старите български мъжки имена. Друга особеност е, че много от тях имат умалителни суфикси: ЧА, ЧО, ЦО, ЧЕ, КО и др., както и нашите български народни имена. На имена като Гунцо, Гунчу, Ганчи, Ганцай, Чонче, Донче, Манча (м. име), Цанко, Титико съответстват почти изцяло на българските имена Гунчо, Ганчо, Дончо, Чончо, Манчо, Цанко, Титко. Но връзката стана още по-изразителна, ако се има предвид, че някога в България в мъжките имена широко са се срещали умалителните суфикси ЦА, ИЦА и ЧЕ, подобни на отбелязаните в Кавказ суфикси ЧА и ЧЕ. У нас подобни суфикси са отбелязани още в началото на IX в. в името на сина на Омуртаг Звиница, а в началото на X в. и в името на войводата на Симеон Сигрица, които не са от славянски произход. В края на X в. те се срещат вече и като добавка в някои мъжки християнски имена като Илица, Матейца и Николица, за когото византийците пишат, че бил наричан така поради своя малък ръст.

---

[65] Пак там, с. 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 83, 84, 85, 87, 94, 98, 111,119, 137, 138.

По своята форма имена като Звиница, Илица стоят твърде близко до откритите в Кавказ имена като Ганцай и Манча. Установено е, че тези суфикси са от древен индоирански произход, а в най-пряк вид суфиксът ЧО се среща в езика синдхи, което личи от следното пояснение, публикувано засега единствено в английското издание на граматиката на този език: „Substantives with a diminutive meaning are formed by adding the suffixes – I, -li, ro, co. Exemples: Padma (a personal name) – Padmai; machu (fish) – machli – tiny fish; bagh (garden) baghico – small garden."[66] Превод: Съществителните с умалителен смисъл се образуват с помощта на суфиксите -И, -ЛИ, -РО -ЧО. Примери: Падма (лично име – Лотос) – Падмаи (умал.); мачху (риба) – мачхли (рибка); багх (градина) – багчо (градинка, бахча). Интересно е също, че заедно със суфикса ЧО там се среща и умалителният суфикс ЛИ, подобен на нашия суфикс ЛЕ в думи като братле и петле. Същият суфикс, който не е от славянски произход под формата ЛЕ се среща и в талишкия език от долината на р. Булгар чай в думи като СУКЛЕ – петле, ЧУЛЕ – пръчица, КИНЕЛ – момиченце.[67]

За района на Синд, съседен с Хиндукуш, волжките българи са писали, че там се е намирала българската прародина. Ето защо тези примери показват още веднъж, че суфиксите ЧО и ЛЕ са от древен български произход и причината за тяхното широко разпространение в България, още през ранното средновековие, се дължи на многобройността на древните българи. Неотдавна на същите типични български суфикси се натъкна и етнографката от Оксфорд С. Фелми, проучвайки ваханците в Памир, където и до днес се срещат имена като Ганцай и Ганчи (Ганче), а също Ганшо и Ганчук. Последното име тя отбеляза специално в изразената от нея благодарност „to the families of Momin and his brother Ganjuk" (към семействата на Момин и неговия брат Ганчук).[68]

---

[66] R. P. Egorova, The Sindhi Language, Moscow, 1971, p. 46.
[67] Л. Пырейко, Талышско-русский словарь, М., 1976, с. 327.
[68] S. Felmi, The Voice of the Nightingale, Oxford, 1996, p. 6.

Материалите показват, че името Ганчо, както и други древни имена като Манчо, Гунчо е изминало дълъг път по света, възниквайки първоначално в земите край Памир и Хиндукуш, и от там, преминавайки по-късно към Кавказ, за да достигне накрая и до Балканите. От това личи също, че в Грузия тези имена, заедно с имена като Аспарух и Кардам, са били донесени някога от северните кавказки долини, обитавани от древните българи.

Малко е тъжно да се мисли, че от старата земя на Кубрат и Аспарух, основана от потомците на легендарния цар Кардама, от изток е било донесено и името Гано, напомнящо за комичния Бай Ганю, но в историята великото и безликото почти винаги вървят ръка за ръка. Затова не бива да се учудваме, че подобно на това, както възвишеният Дон-Кихот се придружава от шишкавия и примитивен Санчо-Панса, така заедно с името Аспарух и още по-красивото име Исперих, което в партянския език значи „съвършен", от изток са били пренесени някога и имена като Ганшо и Ганчук, които са проникнали и сред съседните на древните българи народи. Всъщност последните имена също не са случайни. Защото, ако надникнем в най-древните индоирански езици ще открием, че в тях коренът *GAN означава **едър, голям** и не случайно от него е произлязло и името на митичния слон Ганеша, почитан от индийците като бог. А и името Гунчо, навяващо спомен за комичния съветник на Бай Ганьо – Гуню адвокатина – също не се е появило някога случайно в земите на изтока. В неговата основа стои древният индоирански корен *GUN – **достойнство**, качество, поради което с него са били наричани в източните земи редица видни особи. Интересно е също, че от същия корен ГУН е произлязла в памирските езици и думата ГУНЦАЙ, която значи придобивка, трофей[69] и съвпада с името Гунцай, което някога се е срещало някога сред кавказките българи.

Съдбата често си прави големи шеги с хората и техните имена. Затова не е странно, че имената Ганю и Гуню, които в земите на Изтока сред някои народи и до днес навяват представи за

[69] За думата ГХУНЦАЙ като трофей вж. Афганско-русский словарь, М., 1959, с. 439.

величие и достойнство, у нас са станали синоними на безпринципност и духовна нечистота. Името МАНЧО също днес не е популярно у нас. А то е съзвучно с древната дума МАНУША – **човек**, която днес сред дардските народи в Хиндукуш звучи като МАНЧО. Чрез името МАНЧО древните хора са изразявали може би своята почит към човечността и добротата и затова имената Мано и Манчо са били някога твърде популярни в земите на Изтока. Древният корен, от който те произлизат, звучи и в първата част от знаменитата формула на зороастрийците: „Хуб мана" (хубава мисъл), а също и в името на трагично загиналия пророк Мани. Но и скритият призив за човечност, съдържащ се в името Манчо, след време е станал за съжаление неразбираем. А причината за това е в нестабилността на човешките мисли и езици, която според някои древни мислители е най-голямата човешка беда.

Предчувствайки сякаш колко много бедствия ще донесе тази нестабилност на духа, Зороастър, е оставил следните знаменити изречения: *„И създаде бог Бактра – Благословената земя. А дяволът – Ахриман – създаде неспокойството на мисълта."* Чрез тези думи е предсказана някога както гибелта на древна Бактрия, наричана от индийците и арабите Балхара, така може би и забравата, която ще погълне древните източни българи и дори техните имена. Затова не бива да се учудваме, че някои от най-красивите древни имена днес са придобили в българския език отрицателен смисъл. Нито да се учудваме, че някои от тези имена, заедно със специфичните техни завършъци, са оцелели в най-глухите и непристъпни краища на Изтока – високите долини на Памир и Хиндукуш и също толкова непристъпните долини на Северна Грузия.

Колкото и неочаквани да изглеждат тези находки, фактите не ще се променят. Те сочат, че някога от Балхара в Кавказ, а след това и от Кавказ в България са били донесени множество стари имена заедно с прилепените за тях особени суфикси. Тези малки и менящи се суфикси – ЧО, ЧЕ, ЧА – се оказаха твърде важни маркери, чрез които като с белязани атоми може да се проследи пътят на древните българи по света. В заключение заслужава да се изредят и всички, отбелязани в Грузия имена, съ-

държащи тези особени български суфикси: Бачо, Банцо, Банчу, Бечо (и Бечу), Бочо, Вацо, Гунцо, Дарчо, Дачо, Джарчо, Дичо, Дрецо, Енцо, Канджо, Канчу, Кашу, Кичо, Корцо, Кочо, Лишо, Манцо, Нарчо, Начу (вар. Наджу), Ночо, Пачо (вар. Паджо), Тайчо, Фарчо, Фочо, Цицо.

Повечето от тях имат и до днес свои двойници в България. Особено интересни са откритите в Грузия имена Банцо, Банджу и Канджо, които са образувани от титлите КАН и БАН с помощта на умалителни суфикси от типа на ЧО. От това личи, че суфиксът ЧО не само е бил присъщ на древните българи, но се е срещал пряко в речта на самите български канове.

Дотук бяха разгледани запазените в Кавказ древни имена, които съдържат преки и несъмнени български маркери – титлите КАНА, БОИЛА и др. и специфичните суфикси, донесени от древните българи в нашата страна. Трудно някой ще отрече, че тези находки са от древен български произход, а това, че те са твърде много на брой показва, че българите, които някога са живеели в съседство със сваните, кабардинците и други народи от Северен Кавказ са били една твърде многобройна общност.

Фактът, че някога в съседните на българите земи в Кавказ е била пренесена цялата тази огромна съвкупност от имена и че почти всички те се срещат и в България, е едно нагледно доказателство срещу дълбоко вкорененото у нас гледище, че старата българска държава край Кавказ е била някакво малко обединение от племена, което е изчезнало без следа и че заселилите се на Балканите българи на Аспарух са били една малобройна частица от тази малка общност, която не е оказала почти никакво влияние при изграждането на нашия народ.

Но откритите в Кавказ стари български следи далеч не се изчерпват дори с тези многобройни имена, които по-късно са се озовали и в нашата страна.

Разравянето на кавказките материали показва, че в Кавказ, сред българите, твърде отдавна е имало традиция от мъжките имена да се образуват аналогични на тях женски имена. Поради това почти всички изредени имена се срещат в Кавказ и в женска разновидност. Тази особеност там се наблюдава масово сред ста-

рите български имена, но специално заслужава да се отбележат следните примери – от прастарото българско име Вананд, споменато в V в., е образувано женското име Ванена, от прастарото име Саса, което е носил внукът на легендарния цар Кардама, е произлязла цяла редица женски имена – Саса, Сасико и Састика (последното – с междинно Т).[70] От мъжкото име КУРУМ е образувано женското име КУРУМУК (Крумка). Характерно за женските имена на кавказките българи е, че в тях твърде често се е срещала думата ХАНИ, която е притежателна форма от персийската дума ХАН (дом) и означава буквално „принадлежаща на къщата", т.е. къщовница, стопанка. В по-късните векове думата ХАНИ е заменена с ХАН, но и в този вид означава къщовница, стопанка и само външно прилича на монголската титла ХАН.

Между този вид древни имена най-интересно е женското име БАХЛ-ХАНИ, в чиято първа част е вписано името на древния град Бахл (Балх), а отзад стои типичната добавка „стопанка".[71] Името означава буквално „Стопанката на Балх" и не е изключено то да не е обикновено женско име, а да е възникнало някога като специално звание на съпругите на древните български канове. Името на древния цар Кардам някога също е имало и женски дубликат, който е записан в България като Кардама и Кардамка, но в Кавказ тази негова форма е изчезнала от употреба.[72]

Като цяло в Грузия са оставили отпечатъци следните стари български женски имена:

Бахлхани, Беда, Бедхани, Дула, Тина, Калине, Калинка, Калмане, Катине, Кунйа, Кипра, Купраджа (умал. от ж. име Купра, което се среща в Памир като Кубра), Лола, Лина, Малйа, Мал-хана (от м. име Мало, подобно на Маламир), Мамандури, Манцо (ж. име), Марика, Мима, Нана, Наца, Ниа, Нона, Паца, Радица, Руйзан, Русико, Сандука (срв.ълг. велможа Сондоке),

---

[70] За всички изредени женски имена от Ванена до Курумук вж. Глонти, цит. изд., гл. II „Калис Сахэлеби" (женски имена), с. 180, 199, 206.

[71] Пак там, с. 172.

[72] Й. Заимов, За името Кардам в неговите различни форми, вж. Заимов, цит. съч. и И. Дуйчев, Проучвания върху средновековната българска история и култура, С., 1981, с. 364.

Саса, Сасико, Севда, Семира, Керехан, Кес-кана, Кула, Кунджа (умал. от Кунйа), Шина, Цака, Цаца, Цека, Джата, Джура, Джуджа, Джара, Джаджа, Джуна [73]

Наред с това заслужават внимание и следните женски имена в Северен Кавказ и особено в Кабардино-Балкария: Бана, Гага, Гина, Гинда, Гуна, Джура, Зара, Кана, Канина, Кока, Куна, Кина, Кита, Кула, Кута, Нанаш, Наней, Нона, Саса, Санет, Сатиней, Стата, Сирма, Сръма, Сура, Тата, Тана, Хуна, Чаба, Чанах, Чача, Шам, Шкита. Повечето от тях се срещат и в Грузия, особено сред мъжките имена. При това там те в много случаи се явяват заедно с древни български титли или умалителни суфикси, които са белег за техния несъмнен български произход.

Характерно за старите български имена в Кавказ е, че някои от тях са образувани от типични български роднински думи като ТАТЕ, БАТЕ, КАКА и ЧИЧО – нещо, което широко се е срещало през средновековието и в България.[74] Още през 451 г. в Армения се е срещало българското мъжко име Татул. Показателно е и името на сина на Кубрат – Бат-Баян, записано в някои исторически източници и като Батай и запазено и до днес сред кавказките имена като Бате и Батико. По-нататък ще разгледаме специално съответните имена в България, а тук ще отбележим най-важното и най-съществено във връзка с разгледания материал.

Едно изчисление, направено преди години, когато за първи път бяха открити кавказките образци, показа, че от 375 особени български мъжки народни имена от неславянски и нехристиянски произход, 287 – повече от три четвърти се срещат в района на някогашната Стара Велика България в Кавказ. Там са оставили следи и всички особени български имена, съдържащи звука ДЖ, нехарактерен за славянската фонетика:

Джаро, Джаку, Джаджа (м. име), Джаджу, Джиджо, Джула (срв. бълг. Жуле), Джура, Джуниа, Джуджа, Джоджо, Джоджик,

---

[73] Справочник, цит. изд., с. 170-214.

[74] Вж. Й. Заимов, Речник, цит. изд., 1981.

Джкори (срв. бълг. фам.Чкорев), Джвидари, Джвинис, Джухар. (Вж. Глонти, цит. изд., 160-165)

Всеки вид нови факти разкрива нови хоризонти в науката. Но откритите в Кавказ стари български имена преобръщат изцяло досегашните представи, че древните българи са били някакво малобройно племе. Ако се опитаме да изчислим с помощта на издадения от Н. Ковачев честотен речник на българските имена, колко съвременни българи носят имена, пренесени някога от старите български земи в Кавказ, ще се окаже, че ако се изключат християнските имена, почти половината от останалите българи (47 %) носят имена от древнобългарски произход. Фактът, че три четвърти от днешните български народни имена от неславянски произход се срещат в Кавказ, сочи, че оттам е дошла някога огромна маса от хора, а не някакво малко племе.

Затова трябва да сме особено благодарни на грузинския академик Александър Глонти, а също на съставителите на раздела за иберийско-кавказки имена в Речника на имената на народите от Руската федерация, за публикувания от тях изобилен ономастичен материал. Самият акад. Глонти носи твърде интересно историческо име, което може би е от древен български произход.

През VI в., когато всички народи край Кавказ са били наричани от византийците с името **хуни**, хронистът Малала съобщава за двама кавказки вождове – Стуракс и Глонис, които били разгромени от царицата на сабирите Боарикс. Името Глонис, което е носил единият от тези вождове, а също съобщението, че той е властвал в северен Кавказ, показва, че те вероятно са живеели в земите на Старата Велика България и са управлявали част от древните българи.[75] Според Манчен Хелфен и други изследователи името Глонис е от древен ирански тип, а не от тюркски или хунски произход, а това го нарежда между многото имена от ирански тип, пренесени някога в Грузия от древните българи. Симптоматично е и това, че и до днес в Северна Грузия са запазени имената Глона и Глан, второто от които се среща и като

[75] O. Manchen-Helfen, Thw World of the Huns, California Press, 1976, 391.

Гланджа и съдържа умалителен суфикс от древен български тип.[76]

Всичко това показва, че историята умее да прави понякога неочаквани подаръци и компенсации.

Станало е така, че след като древната българска земя при Кавказ трагично е била забравена и погребана в течение на повече от хиляда години, през XX в. нейните многобройни имена са били разкрити и извадени от старите кавказки исторически източници от един голям грузински учен, чието име е от древен български тип, който може би е бил свързан чрез своето име с преселените в Грузия кавказки българи.

Глава трета

ШИРОКОТО РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА РОДНИНСКИТЕ ДУМИ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ И НА ДРУГИ ТЕХНИ ПОНЯТИЯ КАТО БЕЛЕГ, ЧЕ БЪЛГАРСКАТА КРЪВ НЕ СЕ Е „ИЗПАРИЛА", КАКТО Е МИСЛИЛ ДРИНОВ И ПИСАЛ ИРЕЧЕК

Според досегашните теории за произхода на българския народ, „българите на Аспарух са били едно малко племе, което се заселило най-вече в Североизточна България и наскоро след това се изгубило сред многото заварени от него славяни." Поради това, през XIX в. Иречек издигна тезата, че кръвта на древните българи, които той нарича фински българи, тече само в жилите на една малка част от днешния български народ – населението на Североизточна България, докато в другите части на България населението няма никаква връзка с древните българи. *„Работата е там* – пише Иречек – *че между българите на Исперих и днешните българи няма никаква родословна връзка."*[77]

Този свой извод той изтъква като много важно обстоятелство и добавя: *„Българите на Исперих и неговите приемници заемали не повече от една четвърт от онова пространство,*

---

[76] Ал. Глонти, цит. изд., с. 67.

[77] К. Иречек, История на българите, С., 1979, с. 153.

което сега се заема от говорещия на славянски език български народ. Едва след като изтекли два века тяхното владичество се разширило отвъд Балканите в Тракия и Македония, които били отдавна славянизирани. Вече поради това българите, които в 679 г. заемали Мизия, не могат се смята за прадеди на целия днешен български народ."[78]

Тези разсъждения на Иречек някога са угодили твърде много на всички, които са търсели повод да откъснат от България част от нейното историческо землище. Защото след като един такъв известен учен е считал, че собствена българска територия е само част от Мизия и дори в нея българската кръв се е изпарила, автоматично излизало, че всички земи, в които на Балканите живеят българи, всъщност не са български земи, а изкуствено присъединени към България славянски територии.

И тъй като дори един век след публикуването на историята на Иречек служи като настолна книга в обучението на българските историци, заслужава по-внимателно да я разгледаме.

Според този известен учен за собствена българска територия на Балканите може да се счита само Мизия, тъй като само в нея са живеели древни българи. Но и там те били според него твърде малобройни, затова той добавя към своите изводи следното окончателно заключение: *„И тъй прадеди на днешните българи били не шепата Исперихови българи, които завладели през 679 г.* ***една част*** *от придунавска Мизия, но славяните, които много по-рано се заселили както в Мизия, тъй и в Тракия, Македония, Епир и дори почти по целия полуостров. Кръвта на финските българи, която текла в жилите предимно на дворянските родове в същинската българска страна между Дунава и Балкана, както се вижда,* ***отдавна се е изпарила.***"[79]

Основната мисъл на Иречек, която се преповтаря на много места, е, че българският народ е български само по име, но не и по кръв и това според него произтича от факта, че при своето ид-

---

[78] Иречек, От гледна точка на здравата логика изглежда твърде странно да се определят като собствени територии на някоя държава, цит. съч., с. 153, подлиния 20.
[79] Иречек, цит. съч., с. 153-154.

ване Аспарух заел само част от Мизия. Тази само територия (ще повторим) Иречек счита за собствена българска, но дори и в нея според него кръвта на древните българи, които той нарича фински българи „се изпарила", поради което дори и в нея истински прадеди на българския народ са според него славяните.

От гледна точка на здравата логика изглежда твърде странно да се определя като собствена територия на която и да е държава само земята, спечелена в първото сражение на нейните основатели, защото от тази позиция ще излезе, че в Англия собствено английски са само две-три източни графства – Съсекс, Есекс и Кент, завладени от Вилхелм Завоевателя, а в останалите части на Англия не тече английска кръв.

Но така или иначе българската наука вече цял век повтаря теорията, че в България българско е по същество само името, а всичко друго е славянско. Затова пред сериозните учени отдавна стои потребността да се провери с помощта на ясни и точни данни вярно ли е, че кръвта на древните българи „се е изпарила" и ако има някакви бледи следи от нея, те са само сред населението на Добруджа и Източна Мизия. Аз като добруджанец бих могъл да се успокоя, че теорията за изпаряването на българската кръв най-малко засяга моя роден край. Но проблемът е, вярна ли е тази теория и не е ли тя една изкуствена хипноза, която цял век парализира българското историческо мислене.

Всъщност тази теория за първи път е създадена от Марин Дринов, а след това е присвоена от Иречек и окончателно вкоренена в българските учебници от Васил Златарски. И бедата не е в това, че тя отделя на древните българи твърде малко място и ги изтласква по същество извън българската история, а в това, че не привежда никакви конкретни доводи, освен споменатия географски детайл, от който излиза че собствена територия на някой народ е само територията, спечелена в една от неговите многобройни победи.

Без сами да забележат, историците, които са подели тази теория подхождат към българската история по крайно неисторичен начин. Те изрязват от нашата държавна история всички събития, които са се развили през вековете след идването на Аспа-

рух, изрязват и заселването на неговия брат Кубер в Македония и на тази основа прогласяват сляпата теза, че българско в България е само завзетото при идването на Аспарух. С такъв подход истинска история не се гради и ако той се приложи към която и друга държава, резултатът ще бъде крайно шокиращ и печален.

Поводът, за да възникне тази теория е, че според единодушното мнение на световната славистика, в България още преди края на IX в., когато езикът на солунските братя бил издигнат за официален църковен и административен език, навсякъде се е говорил масово славянски език, а кръвта и езикът на древните българи се били изпарили. Според този довод, ако искаме да научим какъв език се е говорил в България още преди покръстването, трябва да погледнем в най-старите ръкописи, оставени от Св. Св. Кирил и Методий и техните ученици, а именно в книжнината, която у нас се нарича старобългарска книжнина, а в повечето други страни носи името старославянска и дори древнославянска книжнина. В световната славистика, твърде отдавна се е утвърдило мнението, че в България още преди покръстването, почти цялото население е говорело на старинния славянски език, който се съдържа в тези ръкописи. Счита се, че езикът на Аспарух е изчезнал много време преди покръстването – още през VIII в.

Тази теория е възприета и у нас, но срещу нея стоят множество конкретни исторически следи, които са останали и досега. Историята, подобно на химията има свой лакмус и дори свои белязани атоми, но тях може да съзре само оня, който е настроил зрението си да търси истината чрез подхода, характерен за точните науки.

Такъв вид белязани, но незабелязани досега атоми, са древните лични имена, характерни за един или друг народ. По-горе видяхме, че в България някога са били пренесени стотици мъжки и женски имена, характерни за старите български земи в Кавказ и преносители на тази огромна маса от типични български, а не славянски имена са били несъмнено древните българи на Аспарух и неговия брат Кубер.

Ако теорията за това, че древните българи са заели само един малък район (и почти веднага са изчезнали), беше вярна,

тогава би трябвало следи от посочените имена да се откриват само в Североизточна България, но в разрез с това същият вид имена, включително и тези, които са открити при Старата Велика България, като Гано, Гунчу, Цанко, Цеко, Цоко, Джаро, Джеро, Джуро, Жеко и мн. др., се среща днес във всички краища на България, а далеч не само в Добруджа и Източна Мизия.

Тези многобройни имена са разпространени в еднаква степен в Мизия, Тракия и Македония, вкл. и в Източна и Беломорска Тракия – с една дума, навсякъде на Балканите, където реално са живели и все още живеят българи. А исторически единственият народ, който би могъл да разнесе из споменатите балкански краища десетки и стотици имена, характерни за древните български земи в Кавказ са бил древните българи на Аспарух и Кубер и по-ранните български преселници, за които цяла серия от източници сочи че са били огромен и дори преогромен народ. Но тъй като историческата наука дълго време не е забелязала тези конкретни и съвсем точни маркери, тя е изпаднала в заблудата, че древните българи са били едно нищожно и бързо изчезнало племе.

Паралелно с това се е разпространила и идеята, че още преди покръстването навсякъде в България населението е говорело на славянски език и че това е бил същият език, на който са написани свещените книги, преведени от Св. Св. Кирил и Методий.

Историците, които са заимствали от езиковедите тази идея, си представят всички българи от IX в. като хора, говорещи на езика, на който са написани най-ранните църковни книги в България и наричат този ранен славянски език старобългарски език.

Но тъй като този език е отдавна познат на науката, ние можем днес лесно да проверим дали наистина цялото население е говорело на него през IX в. или това не е съвсем точно.

Най-важна част от всеки език са роднинските и семейни названия, защото те се появяват още по времето, когато се зараждa някой народ и го съпровождат по целия негов исторически път. Те са и най-важният белег, по който един или друг народ се отличава от останалите народи. Затова, ако е вярна теорията, че през девети век всички българи са говорели на езика, на който са написани църковните книги, а езикът на древните българи изця-

ло е отмрял, би трябвало в най-старите църковни книги, написани от Св. Св. Кирил и Методий да открием всички, или почти всички роднински думи, с които си служи нашият народ. Какво обаче ни показват тези реални свидетели на историята на България след IX в., а именно старите църковни ръкописи:

В тях много думи приличат на тези, с които си служи днес българският народ, но същевременно в нито един стар или покъсен църковен ръкопис, не може да се открият някои от най-важните думи, които всеки българин, научава още в своите пелени. Колкото и да се ровим в тези стари ръкописи трудно ще намерим в тях думи като БАЩА, ТАТКО, МАЙКА, ЧИЧО, ЛЕЛЯ, БАТЕ или КАКА. А това са първостепенни български думи, с които започва самото изучаване на българския език. Същевременно има следи, че още през VIII и IX в. тези думи са се срещали широко не само в земите на днешната българска държава, но и в българските земи отвъд Дунава, където под тяхно влияние са възникнали румънските думи ТАТА, MAICA и ВАТА, и унгарските думи BATYA (батйа) – бате и BÁCSA (бача) – бащин брат, чичо, известни след X в.

В балканските земи същите особени роднински думи са оставили многобройни следи във всички български диалекти, вкл. в диалектите на Македония, областта Гора в Южно Косово, Голо Бърдо в Албания и диалектите от Моравско, Тимошко и Беломорието. Проверката показва, че практически няма днес нито един български говор, или стар български край, в който да не се употребяват тези особени роднински думи, а заедно с тях звучат и множество други специфични роднински названия като КАКА, ЧИНА, ЧИЧАНА, СТРИНА, ДЕДА (диал. Кака), БУЛКА и др.

Пита се в такъв случай: как е станало така, че дори в най-затънтените планински краища, които са влизали някога в територията на средновековна България, днес навсякъде се е наложил от VIII в. досега среща целият този особен спектър от неславянски, но явно български роднински думи. И защо след като според славистиката населението на България още през IX в. е говорело на славянски език, най-важните роднински думи в българския

език още по онова време не са от славянски произход и не се срещат в нито един от ръкописите на славянските просветители.

Загадката около тези думи става още по-голяма, ако се разгледат роднинските понятия, характерни за най-древните български земи, които според летописците са се намирали при планината Имеон (дн. Памир и Хиндукуш). Там сред народите, които населяват територията на древното царство Балхара, най-разпространено название на бащите е думата ТАТ, а големите братя и сестри се наричат с думите БАЧА (а също БАЙ) и КАКА. В същите източни краища се употребяват и следните роднински понятия: МАЙА (майка), ДОЙА (дойка), СТРИ (стрина, общо название на жените), ВУЙ (вуйчо), ДЖИ (чичо и обръщение към повъзрастен мъж).

Налице е едно близко съзвучие между особените неславянски думи в българския език и думите от най-древната българска земя Балхара, затова съществува реална вероятност тези думи да са пренесени от най-старите български земи и да са се разпространили в България много време преди приемането на християнството и въвеждането на езика на Св. Св. Кирил и Методий. Славистиката, която при сблъсъка на всяка трудна за тълкуване неславянска дума в българския език, се опитва да я обясни като късно явление, възникнало в резултат от развоя на кирило-методиевския език, в случая трудно ще може да даде отговор. Защото, ако тези думи са възникнали по чисто еволюционен път на славянска почва, тогава защо термините, с които се наричат у нас почти всички роднини от мъжки род ЧИЧО, БАТЕ и т.н., имат окончания „О" и „Е", които противоречат на славянската граматика.

Въпреки това почти съм сигурен, че дори и след публикуването на тази книга многобройните исторически маркери, които сочат, че заедно с древните българи на Балканите са били пренесени не само стотици специфични лични имена, но и множество особени роднински думи, които масово са се разпространили из всички краища на България, ще останат незабелязани. Срещу тях ще продължат да си затварят очите както славистите, така и тюрколозите, тъй като тези маркери събарят както теорията за

тоталното славянизиране на българския народ още преди покръстването, така и теорията, че древните българите на Аспарух са били малобройно номадско племе от тюркски произход.

Твърде е вероятно по стар навик и едните, и другите да започнат да твърдят, че думите **татко, чичо, свако, бате** и пр. са късно възникнали форми, или да ги причислят към така наречените „бълболни", т.е. звукоподражателни думи, породени от навика на малките деца от най-различни народи да повтарят срички като ТА-ТА, МА-МА и т.н. Тази теория – за детското изобретяване на всички трудни за обяснение неславянски думи – вече цял век служи като палиатив, чрез който като със смокинов лист се прикрива безсилието на славистиката да обясни произхода и големия брой на нашите особени неславянски думи, затова не ще е излишно да разочаровам поклонниците на този палиатив с едно малко пояснение, което ще ги застави доста много да се потрудят и потят. Работата е там, че в изредените по-горе примери няма почти нито една елементарна дума с повтарящи се срички, каквито представляват така наречените „бълболни" думи, възникващи произволно чрез детското бръщолевене. Типични бълболни думи са, както е известно, думи като МА-МА, ТА-ТА, но не и думи като БАЩА, БАТЕ, ЧИЧО, СТРИКО, СТРИНА, тъй като те трудно може да се произнесат от малките деца.

Затова опитът да се обяснят всички тези думи чрез така наречената „бълболна теория" е една заблуда, която няма нищо общо със сериозната езикова наука.

Но тъй като произволното жонглиране с подобни термини и похвати вече цял век прикрива безсилието да се обясни откъде в българския език са се взели толкова много специфични и непознати на другите европейски народи роднински термини, аз се погрижих след идентифицирането на всички тези старинни български думи от източен (но не тюркски) произход, да проверя може ли да се установи кога точно се е появила всяка от тях – дали в късно време, по пътя на еволюцията на възцарилия се през IX в. в България славянски език (предполагана от славистиката) или в много по-ранни времена, когато главен език в държавата не е бил славянският език.

Известно е, че за да се постигне яснота по подобни проблеми, твърде важно е да се разполага с точна историческа хронология, а у нас вече цял век се говори, че нашите особени роднински думи са възникнали по пътя на някаква еволюция на славянска почва и същевременно никой не се е погрижил да проучи откога всъщност се употребяват в България те. По-горе частично пролича, че те са се появили твърде рано, тъй като тяхното навлизане в румънския и особено в унгарския език би могло да стане само по времето преди XIII в., когато отвъд Дунава и дори отвъд Карпатите, е имало многобройно българско население. Но заслужава по-изтънко и конкретно да се провери откога датира всяка от тези думи, колкото и трудно да е да се намерят надеждни белези за това.

Първоначално опитът да се открият някакви надеждни хронологични маркери се сблъска с големи трудности. Но постепенно се оказа, че такива маркери и белези съществуват. Характерно е дори, че за почти всяка от споменатите неславянски думи може да се установи от кои времена се употребява тя сред нашия народ. За ранното възникване на думи като БАЩА, БАТЕ и пр. говори и една незабелязана досега особеност. Работата е там, че те не само се срещат във всички български краища, но от тях са възникнали, още в стари времена, и имената на редица местности и селища. Ето някои примери от този тип. В Беломорска Тракия от роднинските думи следните имена: Бачова мандра, Бачевек, Чичовица (стръмен склон от хребета Шилка), Леля (име на планината Шарлия),[80] от този тип е и с. Бачево в областта Гора в Южно Косово и др. В Македония и Албания от този тип са имена като: Чичево (Велешко)[81], БАЙНАТА (Битолско – от думата „байо")[82], с. Момища при Призрен, споменато в сръбски хрисовул от XIV в.[83], Бащова и Бачова в Албания – днес отдавна изчезна-

[80] Й. Заимов, Местните имена в поречието на Струма и Места, С., БАН, 1973.
[81] Пак там, с. 280.
[82] В. Григорович, Очерк за пътешествие по Европейска Турция (фототип). М., 1877, с. 92.
[83] Пак там, с. 85.

ли.[84] Тук спадат и имената на с. Бачково (Пловдивско), споменато още в XI в., Бачово (Разложко), Бакьово, Батулия, Байлово, Момин проход, м. Момина скала (всички в Софийска област), а в източна България Батово, Дивдядово и мн. др.

Всеки, който проучи географските названия в балканските земи, а също старите приказки и песни, установява, че днешна България е заградена като с венец от старинни имена на селища и местности, произлизащи от най-характерните български роднински названия, които като вечни стражи сочат докъде се е простирала някога българската земя. В различните краища се срещат и множество вариации на тези названия. Думата ТАТКО някъде звучи като ТАТО, ТЕЙКО и ТЕТЬО и същите вариации среща паралелно в някои имена на селища в Югоизточна България и в Македония, където за нея напомня и до днес името на град Тетово.[85] Думата МАЙКА в Белоградчишко и на други места звучи като МАКЯ.[86] И интересно е, че и тези две нейни форми напомнят думи като МАЙ и МАК (майка), които се срещат паралелно в памирските езици и сродния с тях кюрдски език, а близко до тях стои и арменската дума МАЙР (майка). Тези особености показват, че подобно на думите ТАТКО, БАТЕ и ДЪЩЕРЯ също и думите МАЙКА и МАКЯ са от старинен източен произход, но поради частичната си прилика със славянската дума МАМА тази особеност е останала незабелязана досега.

Досега не е обърнато внимание на факта, че от най-характерните у нас роднински думи още в стари времена са възникнали имена на селища и местности. Не е забелязано и това, че нито една от особените роднински думи ТАТКО, МАЙКА, ЧИЧО, ЛЕЛЯ, БАТЕ, КАКА не се срещат в славянобългарските книжовни паметници, създадени от Св. Св. Кирил и Методий. Тези наши най-характерни думи липсват в Асеманиевото и Зографското евангелие. Няма ги нито в Савината книга, нито в книгата „Небе-

---

[84] А. Селищев, Славянското население в Албания, (фототип) С., 1931, с. 336.

[85] За думата ТЕТЬО вж. Речник на редките и остарели думи в българския език, С., БАН, 1974, с. 504.

[86] Вж. Български народни приказки, С., 1982.

са" на Йоан Екзарх, написана в началото на X в., нито дори в Симеоновия сборник, създаден по лично повеление на цар Симеон.

Всеки, който се запознае с най-старите църковни книги, създадени според житието на Св. Кирил „на най-чист славянски език", ще открие, че в този език, който според славистиката се е говорил в България още преди покръстването, липсват повечето български роднински думи. Затова, когато на базата на най-старите ръкописи бе съставен специален речник, издаден като общ научен труд на две академии – Руската и Чешката академия на науките, и този речник отразява твърде подробно езика на Св. Св. Кирил и Методий, се оказа, че в него се съдържат като най-употребявани роднински понятия думите ОТЕЦ и МАТЬ, но никъде не се срещат думите МАЙКА и ТАТКО. От останалите роднински термини, които днес се употребяват в България, в старата книжнина се срещат директно МѪЖЬ, ЖЕНА, СЫНЬ, ДЪЩЕРЕ, БРАТЪ, СЕСТРА, ЗѢТЪ, СВЕКРЪВЕ, НЕВѢСТА. Но никъде не се виждат думи като БАЩА, ТАТКО, ЧИЧО, БАТЕ, МАЙКА, ЛЕЛЯ.

Същевременно има следи, че тези думи още през средновековието са се срещали в живата българска народна реч, но не и в книжовните паметници. За това, че те са съществували, но са били в сянка, говори следният детайл. В превода на Манасиевата хроника, направен по повеление на цар Иван-Александър, на едно място се среща думата БАЩИНЪ, която случайно е попаднала от разговорната реч, но същевременно никъде в този ръкопис не е вписана думата БАЩА.[87] Причината, за това е, че тя не е била нехарактерна за славяните, а стремежът на църковните отци е бил да пишат на възможно най-чист славянски език.

Това, че тези думи са били елиминирани, защото не са славянски, личи и от следния факт: Най-ранната следа от думите ТАТЕ и БАТЕ се открива още през V-VII в. Първата се съдържа в името на българския вожд Татул Ванандаци, споменат в Армения, което произлиза според Й. Заимов от думата ТАТЕ. А втората – БАТЕ – се съдържа в името на големия син на Кубрат – Бат-

[87] Вж. Български етимологичен речник, БАН, 1979, т. I, с. 37.

Баян. През VIII в. същите две думи се явяват и във Волжка България в имената на царе и велможи като Бат-Угор, Бат-Угек, Тат-Утяк, Тат-Иран, Бата-Джун и др. В Грузия и Кабардино Балкария и до днес се употребяват като лични имена думите ТАТА, БАТА, БАЧО, БАКО, а също званието БАТОНО (господин).

Но макар, че тези две думи ТАТЕ и БАТЕ несъмнено са се срещали сред древните българи още от най-ранни времена, те са останали невписани в църковните ръкописи през IX-X в., поради това, че на тях се е гледало като на понятия и названия, чужди на славянския език. Проблемът с тези и още много други роднински думи е, че макар да са се срещали в България от най-ранни времена, те са били игнорирани и изключени от употреба от въведения през IX в. книжовен славянски език. След тази реформа те явно са попаднали в сянка и са били елиминирани от официалната държавна и църковна реч, но интересно е, че въпреки това българският народ е продължил да ги употребява и вместо да нарича родителите си с нововъведените думи ОТЕЦ И МАТЬ е продължил да ги нарича БАЩА, ТАТКО и МАЙКА.

За да проверим още веднъж тази констатация, заслужава да разгледаме и още един вид материали – откритите от Й. Заимов множество случаи на употреба на тези думи и на производни от тях имена през цялото българско средновековие. В издадения от Й. Заимов речник на българските исторически имена се съдържа твърде богат материал в това отношение. Така например от думата ТАТЕ са били образувани някога следните лични имена: Татимер (VI в.), Татой (преди X в.), Татин (X в.), Татомир (XIV в.), Татко (XV в.), Татун, Татунчо, Татул, Татуш (XV в.) и др. Най-ранното име от този тип датира в този речник още от VI в., а твърде старо е и името Татой, както и името Татул, което се среща сред кавказките българи.[88]

Също толкова много са и записаните в историческите документи лични и селищни имена, образувани от думите БАТЕ и БАЧО. Ето списък от тях: Батой (паралелно име на Бат-Баян – VII в.), Бачково (X-XI в.), Батош (XII в.), Баде (XIII в.), Батьо

[88] Й. Заимов, Български именник, С., 1980, с. 247.

(XIV в.), Батил (XIV в), Батко (XV в.), Батин (XV в.), Батих (XV в.), Баткун (XV в.), Батолин (XV в.), Бако (XIIIв.), Бакота (IX и XIV в.). От думата БАЙ произлизат имената: Бае (XIV в.), Байко (XIV в.), Байо (XV в.), Байчо (XV в.), Байче (XV в.), Байчун (XV в.) и др.[89]

Несъмнено е, че след като думите БАТЕ и ТАТЕ се срещат в мъжки имена, датиращи още от VI и VII в., напълно безсмислено е да се твърди, че тези две думи са възникнали по пътя на късната езикова еволюция, или че са звукоподражателни. Хронологията на тяхната употреба сочи, че всяка една от тях се е появила в балканските земи още по време на първите заселвания на древните българи и е донесена от по-старата българска земя при Кавказ.

Същата ранна поява е характерна и за думите ЧИЧО и ЛЕЛЯ, от които още през първите векове на нашата държава са образувани следните имена: Чичин (мъжко име – IX-X в.), Чичо (м. име – преди XIV в.), Чичимир, Чина (ж. име), а също имената Лельо (м. име), Лелю, Лелчо (XVI в.), Леля (женско име – XVI в.), Лелица (ж. име – XVI в.)[90]

Всички тези имена са възникнали поради споменатия по-горе обичай да се кръщават децата в чест на някой виден роднина, за да приличат на него. За разлика от днешния навик да се подражава на чужди имена някогашните българи са се стремели, кръщавайки децата си, да почетат преди всичко своите най-близки хора. Затова от думата ТАТКО някога са възникнали имената Татин, Татун и Татунчо, което има същият смисъл като „бащичко", а и от думата ДЯДО са възникнали също множество имена: Дядко, Дедика (женско име – X в.), Дедомисъл (X в.), Дедослав (XIII в), Дедомир (XIII в.), Дядул (XIV в.) и др.[91]

В старите документи се откриват и хора, кръстени в чест на вуйчо и вуйна си, стринка си, брат си, кака си и пр. Там са записани следните, датирани през средновековието имена: Вуйна,

---

[89] Й. Заимов, Български именник, С., 1980, с. 11-12.
[90] Пак там, с. 137, 245.
[91] Пак там, с. 101.

Вуйчо, Вуйо, Вую (XV в.), Уйчо, Уйко, Уйкьо, Уко, Уйо, Уйка, Уйна (всяко в различни места)[92], а също Стрина, Стринка, Стрико (XV в.)[93], Братец (XI в.), Брат, Братила, Братиян (всички в XIII в.), или: Кака (женско име), Какьо, Какльо (м. име – XVI в.)[94], Сестрим, (съкр. от по-старото име Сестримил) и др.[95] Има и множество имена като Шуро, Шурьо, Шурко, Шуран, Шурло, Шуркан, образувани според Й. Заимов от думата „шурей".[96] Ранни са и имена като Момо, Момло, Момчил, Момена (всички от XII-XIII в.), които са образувани от старинните български думи „момък" и „мома", които поради своя особен български произход липсват в църковните книги.

Интересно е също, че от славянската дума НЕВЯСТА не е образувано нито едно име, но от думите БУЛКА и ЧЕДО са възникнали множество женски и дори мъжки имена: Була, Булка, Букика (диал. от булка), Буле, Було, Булко, Бульо[97], а от думата „чедо"- Чедо, Чеде, Чедьо, Чедомир и Чедомира.[98] И дори от някои по-особени роднински думи, които се срещат днес най-вече в някои български диалекти, като например ДАДА (кака), НАНА (баба в Охридския край), или думата ЧАНА (стрина) в Пловдивско (са възникнали множество стари имена: Дадка, Дадой (X в.), Дадко (XVI в.), Нанота (XIV в.), Нана (XVI в.) Чана, Чанко (XVI в.), Почти всяка роднинска дума е породила някога по три и повече пожелателни имена и от това личи колко силно са тачели някогашните българи своите семейни традиции и обичаи.

Тази необикновена особеност, която рядко се среша у други народи, днес отваря очите на науката за едно твърде важно явление. Тя разкрива ярко и категорично прастария произход на всички специфични български роднински думи и термини, **които не са записани** в славяно-българските книжовни паметници.

---

[92] Й. Заимов, Български именник, С., 1980, с. 57, 228.
[93] Пак там, с. 211.
[94] Пак там, с. 115.
[95] Пак там, с. 34.
[96] Пак там, с. 248.
[97] Пак там, с. 39.
[98] Пак там, с. 243.

От горния материал личи, че още преди края на IX в., когато са създадени първите кирилски църковни книги в България, широко са се употребявали думи като ТАТКО, БАТЕ, ЧИЧО и от тях са се образували редица лични имена. Сред българския народ, още в онази далечна епоха, са звучали и всички други особени роднински думи като КАКА, ЛЕЛЯ, ЧИНА, ЧАНА БУЛКА, СТРИНА, НАНА, ДАДА, но въпреки, че те са били вкоренени твърде отрано в народната реч, създадената през X-XII в. официална книжнина не е отбелязала нито една от тях, тъй като те не са били присъщи на езика на Св. Св. Кирил и Методий.

Фактът, че в свещената славянобългарска книжнина не се срещат никъде думите ТАТКО, МАЙКА и БАЩА, но десетки пъти са употребени думите ОТЕЦ и МАТЬ, характерни за всички славянски езици, потвърждава направения вече извод, че причината, за да липсват споменатите думи в църковните ръкописи, се дължи единствено на това, че те са били чужди на славянската реч. Иначе те непременно биха попаднали в преводите на Светото писание, ако не като основни, то поне като допълнителни варианти и синоними на думите ОТЕЦ и МАТЬ.

Интересно е също, че славянските думи МАТЬ, МАМА и ОТЕЦ са породили в българския език сравнително малко производни имена – Мама (ж. име, употребено само веднъж), Матуша, Мамка и Мамьо (XVIII в.) и вероятно името ОЧИН (от „отчин", т.е. бащин), записано през XIV в.[99] Тези лични имена, макар и по-рядко употребявани, показват, че опитите на някои автори да отрекат напоследък съществуването на каквито и да е славяни в средновековна България, са пресилени.

Славяни явно е имало и от тях са произлезли споменатите 3-4 имена, образувани от думите МАТЬ, МАТУШКА и ОТЕЦ. Но в контраст с това от думата МАЙКА и нейния старинен синоним НАНА са възникнали някога над 10 имена – Майка (ж. име), Майо (мъжко име, XVI в.), Нана, Нанка, Нанин (майчин, а в Охридско „бабин"), Нанич, Нануша, Нанушка, Наниша, Нанедин. От думите БАЩА, ТАТКО и ТЕЙКО също е възникнала някога

[99] Й. Заимов, Български именник, цит. изд., с. 148, 175.

една огромна редица от имена: Бащьо (XV в.), Бащо, Баще, Бащун, Тейко, Тейо, Тейно, Тейка, Тейна и споменатите вече погоре над 10 ранни производни от думата ТАТКО, към които трябва да се прибавят и споменатите през XVI-XVII в. Татич, Татушко, Татина, Татка, Татован, Татомирче, Татомир, Татньо и др.[100]

Тук трябва да се отбележи, че единственият район на света, където се среща днес широко думата НАНА (майка), са земите на някогашното царство Балхара при Западен Памир и Хиндукуш. Там във всички езици се употребява думата НАНА (майка), а в древността е имало и богиня с името НАНА, чиито статуетки са открити в древна Бактрия (Балхара). Систематизирането на броя на личните имена, образувани от думите майка, нана, татко, разкрива един неочакван факт. Оказва се, че в сравнение с тях от съответните славянски роднински думи МАМА и МАТЬ са възникнали в България по-малко производни имена, отколкото от тези неславянски роднински термини, а това едва ли би станало, ако неславянските думи като **татко, баща, майка, нана** бяха някакви късни инфилтрации, а не ранни и изконни понятия.

Време е да се подложи на специален анализ силно открояващият се факт, че нетипичните за славяните роднински думи са имали в ранна България значително по-широка употреба, но въпреки това не са били взети под внимание в църковната книжнина, тъй като някогашните книжовници добре са знаели, че те не са славянски, а древнобългарски думи.[101] За това, че тези роднински термини са съществували сред българите от най-древни времена, говори особено нагледно древното име Татул, което според проф. Й. Заимов произлиза от думата ТАТЕ с помощта на суфикса УЛ. Същият суфикс -УЛ се среща в редица ранни имена на Аспаруховите българи – кавхана Исбул в IX в., велможите Бойтаул (IX в.) и Небул (X в), поради което трактовката на Заимов явно е издържана. Характерно е, че и двете имена на вожда от Армения – Татул Ванандаци, споменат в 451 г., имат свои по-

---

[100] Й. Заимов, Български именник, цит. изд., с. 16, 163, 215.

[101] Вж. Й. Заимов., Български именник, Част I, Лични имена у българите от VI до XX в., с. 14-15, 215.

стари аналози в един още по-далечен район на Изтока – земите на древна Бактрия (Балхара), където думата ВАНАНД е означавала **победоносен** и е влизала дори в званието на тамошните царе, а думата ТАТ повсеместно означава „татко".

За това колко широко е разпространена в Памир тази дума, говори и тамошният обичай да се посрещат гостите с въпроса „ТАТ НАН ЖИВИ?" (Татко ти и майка ти живи ли са?!") И ако гостът каже, че баща му и майко му са живи, наричат го ТАТНАНДОР, което там значи щастливец (човек, чиито родители са живи). В същите източни езици думата НАНА (майка) се изговаря и като НОНА и интересно е, че у нас някога освен многото имена от типа на Нана се е срещала и цяла редица имена от типа на Нона: Нонка, Ноне (XV в.), Нонко, Ноно, Нончо, Ноньо и др.[102] Налице е едно голямо гнездо от старинни имена от типа на Нана и Нона, което тепърва трябва да се обследва, защото твърде много напомня думите, характерни за древна Балхара. Същата двойка имена се среща широко днес и в Грузия като Нана и Нона, а заедно с тях там се среща и приспивната песен „Варайда Нани-на".

Твърде важна особеност на споменатите дотук стари български роднински думи е, че още от средновековието те са разпространени не само в сегашните граници на България, но и във всички други краища, които някога са били част от българската държава. При това в различните диалекти те са дали и редица специфични производни като МАКЯ вместо майка, ТЕЙКО вместо тате, или КЕРКА и ЧЕРКА, което показва, че те са били изначално присъщи на всички български говори и са следвали характерните за тях звукови своеобразия. Ясно личи също, че там, където звукосъчетанието ШТ се е изговаряло като К, думата ЩЕРКА е звучала като КЕРКА, там където дифтонгът АЙ е звучал като А, думата МАЙКА е станала МАКЯ и т.н. Повсеместното разпространение на неславянски роднински думи във всички български диалекти е едно нагледно свидетелство за това, че езикът на древните българи е оказал влияние във всички краища на средновековна България. Несъмнено е, че навсякъде из бал-

[102] Й. Заимов, цит. изд., с. 171.

канските земи те са били пренесени, както и споменатите по-горе особени лични имена, от многобройните древни българи, които противно на теориите на Дринов, Иречек и Златарски, някога са се заселили далеч не само в Добруджа и Източна Мизия, но и в другите стари римски провинции на Балканите.

Тази особеност директно е отбелязана и в цитираните по-горе летописи, а също в житието на Св. Климент Охридски, където пише, че при своето идване българите заселили всички балкански краища: *„И искрити все наследиша Далматия, Илирик и Мизия и многия солунския и македонския."* Ето защо днес науката разполага с множество данни, които сочат нагледно, че древните българи не са се заселили в една нищожна по размери област, а са осъществили едно масово и всепроникващо преселение, проникайки нашироко във всички балкански краища.

Масовото разпространение на пренесените откъм Кавказ стари български имена, а също широкият периметър на разпространение на най-типичните и най-български роднински думи разрушават окончателно мита за малката българска дружина, или ордица, но трябваше да мине цял век, докато тези следи най-после бъдат забелязани и оценени.

Несъмнено е, че ако днес навсякъде из България и съседните стари български области звучат споменатите неславянски имена и думи, причината за това е някакъв мощен и повсеместно проявил се някога неславянски фактор, т.е. някакъв голям неславянски народ, който си е служел с тези думи още по времето, когато е дошъл на Балканите и след това ги е вкоренил нашироко из балканските земи.

Кой е бил този фактор не е трудно да се отгатне, ако погледнем към географската карта на териториите, където са разпространени тези думи. Границите, в които днес те се срещат, удивително съвпадат с границите на средновековната българска държава, а следи от тях са се срещали още в ранни времена и в Кубратова и Волжка България. Тази особеност определено стои срещу представите, че още преди покръстването на населението, в България е бил разпространен повсеместно славянският език, който впоследствие е изгубил своите падежи. Еволюционната

теория за развитието на българския език се оказва една красива абстракция, игнорираща цяло море от факти, които упорито сочат, че преди покръстването на България най-мощен езиков фактор е бил езикът на древните българи.

За неговото силно влияние свидетелстват освен имената и роднинските думи, също и отбелязаните по-горе особени граматични маркери, като повсеместното разпространение на определителните членове и специфичните умалителни суфикси ЧО, ЧЕ и ИЦА (в мъжките имена). Тези разнообразни и широко разпространени по цялата българска територия белези сочат, че противно на теориите за локалното заселване и бързото изчезване на древните българи, те са се разселили повсеместно на Балканите и са опазили своя особен език с характерните източни белези и специфични роднински думи в течение на много векове. Явно е, че след въвеждането на езика на Св. Св. Кирил и Методий българският народ е продължил да си служи с древните български роднински термини и е опазил всички най-важни черти на старата българска роднинска система, в която за разлика от славянската, има специални термини за по-старшите и по-младши роднини (големи и малки братя и сестри, големи и малки зълви и девери), а също отделни думи за братята на бащата и майката (чичо и вуйчо, каквито няма в славянските и другите европейски езици.

Тези особености показват, че противно на теорията за изчезването на древните българи и поглъщането им от славяните, посоката на езиковото влияние през първите три века е била откъм древните българи към славяните, а не обратно, а това явление едва ли щеше да възникне, ако българите са били малобройно и слабо развито номадско племе, наброяващо десетина хиляди души.

За наивността на господстващата досега теория говори това, че нейните създатели явно не са забелязали, че територията на създадената от Аспарух държава е включвала първоначално не само Мизия, но и обширни области на изток от Дунава, чак до Днепър и поради това е възлизала на около 150 хил. кв. км. А това означава, че ако твърденията, че българите на Аспарух са били само десетина хиляди души, бяха верни, съотношението меж-

ду техния брой и заетата територия би съставлявало парадоксално нищожна величина, тъй като на всеки 15 квадратни километра земя би се падал само по един новодошъл древен българин, което е пълен исторически и географски абсурд.

Докато не се осъзнае този абсурд и не се поставят като крайъгълен камък на българската история, оставените от древните българи многобройни следи, в науката ще продължават да се ширят погрешни и умозрителни теории за най-древното българско минало, а произходът на българския народ ще остава необяснен. Защото и за историографията, както и за обикновения живот важи старинната мъдрост: „Бог дава, но в кошара не вкарва!" Провидението е дало някога твърде много исторически богатства на българския народ, но е време те да се осъзнаят и извадят от забрава, защото иначе други народи ще ги обсебят и ще се кичат. Някога, не без помощта на българските учебници, окупаторите на изконните западни български земи успешно заблуждаваха света, че собствено българска земя е само Добруджа и част от Мизия. Днес вече се води една невидима битка за тотално заличаване на паметта на българския народ. Затова време е да се отърсим от псевдонаучното вцепенение, чрез което вече цял век се изопачава от корен българското минало и се посяга на най-важната величина в българската история – древните българи.

За това, че древните българи са били значителна маса, може да се съди и по имената на селищата в средновековна България. През VIII-IX в. в Североизточна България се появяват редица крепости с нови имена, непознати на траките – Плиска (с паралелно име Абоба), Дръстър, Варна, Мадара, Торвон, Вичина, Конопа, а на юг от Балкана – Боруй, Крън, Тутхон, Туида, Ранули, Тахтало, Лигулгу, Боила Пацимиск и др. По-късно, след покръстването и въвеждането на славянобългарското богослужение редица крепости получават славянски имена, но дори в началото на XI в. сред големите градове и крепости преобладават неславянски имена. От византийските грамоти, написани след завладяването на Самуилова България, личи, че в 1018 г. там е имало 70 големи крепости, от които само 29 са носили славянски имена, а

41 са носили неславянски имена, от които (имена) 31 не са съществували през античната епоха, а 10 са от стар тракийски тип.

От това, че през VIII-IX в. в имената на големите крепости са доминирали определено неславянски названия и едва по-късно започват да нарастват имената от славянски тип, личи, че главна роля при изграждането на България са изиграли древните българи, а не заварените от тях тракийски племена, или въздигналите се най-вече след IX в. славянски заселници.

Но за да си обясним още по-цялостно загадките около изграждането на нашия народ, е потребно да се проучи грижливо и как са възникнали някога многобройните древни българи, а също поради какви свои качества те са се наложили някога като водещ народ в балканските земи. На тези въпроси ще бъде отделено място в следващата част, където се разглежда праисторията на нашия народ.

Раздел III

БЪЛГАРСКАТА ПРАИСТОРИЯ И ТОЧНИТЕ НАУКИ

Глава първа

ЛЕТОПИСЪТ, КОЙТО РАЗКРИВА ТАЙНИТЕ СИ НАЙ-ВЕЧЕ ПРЕД МАТЕМАТИЦИТЕ

В българската историческа книжнина има един летопис, от който може да се научи всичко. Единственото, което липсва в него, е самото негово име. Затова при откриването му някои историци са го нарекли **Именник на българските князе**, след това други го нарекли **Именник на българските ханове**, а напоследък, когато от надписите на древните българи се установи, че никой български владетел не е наричал себе си хан, той бе преименуван на **Именник на българските канове**.

Летописът е изключително богат на информация, въпреки, че е написан само на един лист. Но ако погледне някой как той е бил използван, за да се осветли най-ранната българска история, ще се изправи пред невероятни неща. Позовавайки се на него, най-различни автори, произлизащи най-вече от историческите катедри, са извели десетки различни дати за възцаряването на Аспарух и Кубрат – 19 различни дати за Аспарух и 21 – за Кубрат, и само от уважение към някои нелоши други постижения на някои от тях, няма да посоча техните имена – те са изредени подробно в монографията на М. Москов „Именник на българските ханове", която е една от последните специални български изследвания върху този летопис.

Характерната за повечето историци липса на математическа подготовка и на вкус към точните изчисления, си е направила с българската историография немалко шеги. Но случаят с този летопис излиза извън всякакви рамки и е една тъжна илюстрация на широко разпространения порок да се насочват към словесните науки у нас хора, на които математиката не върви, но приказката прекалено свободно и неудържимо тече. От необикновения хаос около Именника личи, че с него доста много автори са си играли,

без да го разберат, въртейки го на най-различни страни, подобно на това както гордите африкански вождове, описани от Ливингстън, са въртели безпомощно из ръцете си неговия бинокъл. Неразбирането на древните български думи е породило цяла гора от мнения за сроковете на царуване на Аспарух и Кубрат, източник на които е един и същ съвсем кратък текст. По-долу този изходен текст е цитиран в конвенционалния превод, отпечатан дори в христоматиите по история, в който са запазени някои по-особени старобългарски (славянобългарски) думи като КНЕНЗ, а също древните български календарни термини, така както те са записани в летописа:

ПЪРВА ЧАСТ ОТ ИМЕННИКА НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ

АВИТОХОЛ живя 300 години. Родът му Дуло, а годината му ДИЛОМЪТВИРЕМЪ

ИРНИК живя 159 години. Родът му Дуло. А годината му ДИЛОМЪТВИРЕМЪ

ГОСТУН – този бе наместник 2 години. Родът му – Дуло, а годината ДОХСЪ ТВИРЕМЪ

КУРТ – 60 години държа. Родът му Дуло, а годината му ШЕГОРЪВЕЧЕМЪ

БЕЗМЕР – 3 години. А родът му Дуло, а годината му ШЕГОРЪВЕЧЕМЪ

Тези пет кнезъ държаха кнежение от другата страна на Дунав 515 години с остригани глави и тогава дойде отсам Дунава Исперих кнез, (който е) също и досега.

ИСПЕРИХ КНЕНЗ – 60 и една година. Родът му Дуло. А годината му ВЕРЕНИАЛЕМЪ

Като цяло тази първа част от летописа ни отвежда в българската праистория. Тя сочи, че подобно на легендарните библейски родоначалници Аврам и Исак, които според Стария завет са живели общо 355 г., също и българите са имали своя легенда, че произлизат от двама необикновени родоначалници – Авитохол и Ирник и първият е живял според нея 300 г., а вторият 150 г. (или общо 450 г.). Характерно е също, че самият летопис е открит в старобългарските преписи на една от четирите библейски книги

на царете, вмъкнат в текстовете за асирийските царе. Но под тази библейска обвивка в Именника са вложени и множество точни факти. Затова ще цитирам думите на един математик – проф. Д. Шишков. С присъщата за точните науки строгост на мисълта, този безвременно напуснал ни учен посочи, че този летопис не е обикновен списък от имена (Именник) и го нарече Царственик, а след това изказа и следните съображения относно неговата историческа достоверност:

1. Събитията, записани в този летопис са били *двойно определени* за всеки кан чрез имената на годината и месеца на възцаряването му, от една страна, и от друга – чрез срока на царуването му в години. В първия случай имаме математика, завоалирана с естествен език: годината е записана по модул 12 и означена с име на животно, а месецът е означен с едно от числата от 1 до 12. Във втория случай математиката е явна – срокът на царуването се представя със *закръглени* години, досущ така, както ние бихме закръглили днес: под шест месеца ги пренебрегваме, а от шест месеца и повече закръгляме нагоре до цяла година. Това закръгляне е една невероятна математическа закономерност в Именника! – сочи проф. Шишков. – Оставали са още 250 години до пренасянето в Европа на индийските цифри от арабите, а древните българи са могли да закръглят (здрав разум!) числа, записани с букви, при това числа, които не са в десетична бройна система!

2. Подозренията, че в летописа има твърде много грешки, изказани от досегашните автори, се дължат на *неправилния превод* през тюркски език на названията на годините и месеците, както и на изпускането от внимание на съвладетелството в Ранна България. (При тюрките, както установи Л. Базен, годината ВЕРЕНИ (дракон), се нарича ЛУН, а датата на възцаряване на Исперих щеше да бъде ЛУН ИИЛИ, а не ВЕРЕНИ) (б.м. П. Д.).

3. Окончателното разшифроване на достолепния български Царственик – писа същият автор – показва, че всички събития в него са строго и точно обвързани помежду си *без нито една сериозна грешка!*

4. Той (летописът) показва също, че в съзнанието на древните българи е съществувала *неразривната цялост* на Старата

Велика България и Новата България; свързваща нишка е бил царският род Дуло. (Вж. Д. Шишков. Народ, който не познава своето минало, е народ без бъдеще. В: Царственик на българското достолепие. С., Изд. „Иван Вазов", 1998, рецензия).

Някои автори считат, че като начало на българската история трябва да се приеме царуването на Гостун и изключват данните за Авитохол и Ирник. Но Гостун според текста е бил от рода Ерми, а предишните двама канове са били от рода Дуло, от който е и Кубрат. От това личи, че Авитохол и Ирник не са вписани случайно. Те са отбелязани, защото българите са помнели, че преди наместника от чужд род – Гостун – те са имали свои древни владетели от династията Дуло. Чрез това летописът сочи, че Кубрат не е бил най-древният български кан и първооснователя на Старата Велика България, а е бил възстановител на една древна държава. В летописа е посочено и в коя точно година се е появил първият кан от династията Дуло. Това е станало в годината с име ДИЛОМЪ ТВИРЕМЪ, където думата ДИЛОМЪ значи Година на Змията. Вписването на тази конкретна година едва ли е плод на фантазия.

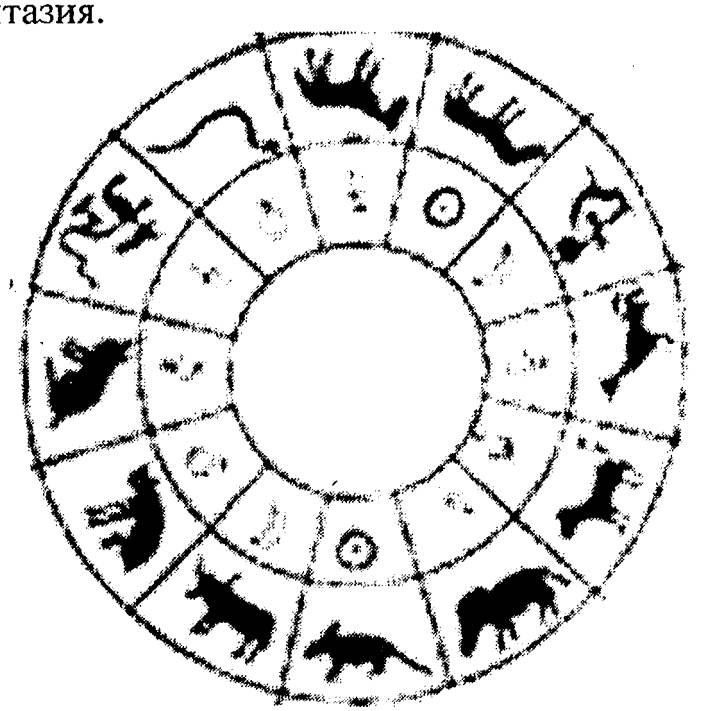

Фиг.1. Аналогът на древния български календар, открит в една согдийска трипитака. Горе вляво – Годината на Змията.

По всичко личи, че в народната памет на древните българи е бил запазен споменът, че в прастари времена́ те са имали двама легендарни владетели, първият от които се е появил в годината на Змията, а вторият – три века след него в година, която също е била наричана ДИЛОМЪ – Змия. И тъй като други подробности за тези легендарни владетели не са били известни, летописците са вписали като години на живот на Авитохол целият срок от 300 години, който го е отделял от Ирник, а като живот на Ирник – целият срок от 150 години, който го е отделял от появата на наместника Гостун.

Втората част от летописа също е твърде интересна. Тя започва от Тервел и има следното съдържание.

ВТОРАТА ЧАСТ НА ИМЕННИКА НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ

***ТЕРВЕЛЬ** – 21 години. Родът му Дуло, а годината му ТЕКУЧИТЕМЪ*

***ТВИРЕМЪ** – 28 години. Родът му Дуло, а годината му ДВАНЪШЕХТЕМЪ*

***СЕВАРЪ** – 15 години. Родът му Дуло, а годината му ТОХЪ АЛТОМЪ.*

***КОРМИСОШЪ** -17 години. Родът му Дуло, а годината му ШЕГОРЪТВИРЕМЪ. Този княз измени рода Дулов, сиреч Вихтун.*

***ВИНЕХЪ** – 7 години. Родът му Вокил, а годината му ИМЕНШЕГОРЪАЛЕМЪ*

***ТЕЛЕЦЪ** – 3 години. Родът му Угаин, а годината му СОМОРЪАЛТЕМЪ. И този е от друг род.*

***УМОРЪ** – 40 дни. Родът му Укилъ, а годината му ДИЛОМЪТУТОМЪ.*

Чрез тази втора част летописците са съединили в едно цяло многовековната българска праистория с българската история в балканските земи. Но тъй като летописът е оцелял в три късни преписа, направени през XV и XVI в., по онова време неговият оригинал (съставен през VIII в.) явно вече е бил силно избледнял, поради което при преписването е възникнала една неволна грешн-

ка, а това е породило безброй разногласия в тълкуванията. За да се открие грешката, възникнала в късните преписи, нека сумираме годините на царуванията на владетелите от Тервел до възцаряването на кан Телец, а именно: Тервел – 21, Твирем – 28, Севар – 15, Кормисош – 17, Винех – 7 години. Получава се общ срок от Тервел до Телец, равен на 88 години, но достоверността на тази величина твърде лесно може да се провери с помощта на латинските и византийски хроники. Всички те сочат единодушно, че Телец се е възцарил в година 760, а и годината СОМОР (Плъх), посочена в нашия летопис срещу името на Телец съответства на 760 г., която по всички циклови календари е тъкмо година на Плъха.

След като знаем това, нека обаче да извадим от тази твърдо установена точка сумата от 88 години, на които според късните преписи на летописа се равнява периода от Тервел до Телец. Оказва се, че ако извадим от 760 г. тези 88 години, ще излезе, че Тервел се е възцарил в 672 г., т.е. много преди преселението на Аспарух и преди основаването на България, а това несъмнено е абсурд. Този абсурд показва, че сумарният срок от 88 години е неточен и силно завишен. В него се е вмъкнала явно някаква фиктивна величина.

Същото сочи и цикловият календар, защото според него Тервел се е възцарил в годината ТЕКУ (Кон) месец ЧИТЕМЪ, а годината 672, получена по-горе, не е година на Коня, а година на Маймуната. Комбинираните анализи, направени от Л. Базен и други изследователи, отдавна са показали, че годината на възцаряване на Тервел, отбелязана като Теку (Кон), е 694 г., а не 672 г. Затова нека видим какъв срок ще се получи, ако извадим от годината на Телец – 760 тази реално установена от редица изследователи година. Получава се общ срок от 66 години (760-694 = 66), а не 88 календарни години.

При това положение явно е, че при преписването е станала някаква грешка, която изкуствено е увеличила общия срок на владетелите с цели 22 години. Тази фиктивна величина е възникнала несъмнено в интервала, в който са вписани данните за царуванията на владетелите от Тервел до Телец. Явно е, че при някой

от тях са се вмъкнали несъществуващи 22 години, затова нека потърсим при кой точно владетел би могла да стане подобна грешка. Тервел е царувал само 21 години, затова явно е, че не при него са се вмъкнали тези фиктивни 22 години. Същото се отнася и за Севар и Кормисош, тъй като те са царували далеч по-малко от 22 години. Анализът сочи, че в цялата втора част има само един владетел, който е царувал повече от 22 години и в чийто срок би могла да се промъкне тази фиктивна величина. Това е загадъчният и неизвестен владетел с име Твирем, срещу когото са вписани 28 години.

По всичко личи, че поради похабяването на оригиналния текст на летописа срокът на царуване на този владетел е бил силно изкривен и това сочи не само елементарната логика, но и цикловият календар, тъй като ако се отброят по кръга с 12-те години (вж. согдийската илюстрация по-горе) от началната година на този владетел, наречена ДВАН (заек) вписаните 28 години, ще се озовем не в годината на следващия владетел ТОХ (Петел), а в съвсем друго деление на цикловия кръг – Годината на Овцата. Същевременно, ако извадим от срока на този владетел откритите 22 фиктивни години и отброим оставащите 6 години ще се получи пълна хармония по цикловия кръг и ще попаднем без проблеми в годината на Петела (ТОХ). Този прекрасен инструмент за проверка – цикловият кръг, изобразен по-горе на Фиг. 1 – сочи, че при записването на данните за владетеля Твирем е станала някаква голяма грешка и преписвачите изкуствено са раздули неговото царуване вместо на 6 на 28 години. Комбинираният анализ позволява да се установи категорично, че тази грешка е станала без никакви съмнения в данните за този владетел и след отстраняването на тази досадна грешка втората част от летописа става напълно точна и годна за тълкуване.

За да се извлече от нея съдържащата се историческа информация, е потребно само да се борави прецизно с главния инструмент за календарни изчисления, употребяван от древните българи – цикловият кръг с 12 рисунки на животни, а също да се има предвид отбелязаната от проф. Д. Шишков особеност, че древните българи са записвали сроковете на царуване в закръглен вид.

Ако срокът е бил например шест години и седем (или повече) месеца, те са записвали седем кръгли години, а ако царуването е траело шест години и пет (или по-малко месеца), са записвали само шест години. За съжаление точно тези лесни процедури, чрез които е възможно да се получи пълна обвръзка между посочените в летописа календарни дати и сроковете от години между тях се оказа непреодолимо препятствие за всички досегашни тълкуватели и причината за това беше, че те боравеха с неточните тюркски преводи на календарните термини, при които терминът ***читем*** се превежда като седми месец, терминът ***шехтем*** – като осми, терминът ***твирем*** – като девети месец, а годината с име ТЕКУ се третира най-често като година на Овцата, по аналогия с тюркската дума ТЕКЕ, която всъщност значи козел.

При тази постановка се приемаше, че Тервел се е възцарил в седмия месец от годината на Овцата (Теку читем), а неговият приемник Твирем – в осмия месец от годината на Заека (Дван шехтем). Но ако отброим по цикловия кръг, изобразен по-горе, деленията между тези две точки се получава срок от 20 години, а срещу Тервел е вписана 21 година царуване. За следващия кан Твирем се даваха над 15 различни версии, защото не бе забелязано, че данните за него са силно завишени поради откритата по-горе по изчислителен път грешка при преписването на оригиналния текст. По-нататък в летописа стои владетелят Севар, който според тюркските преводи е царувал от шестия месец на годината Тох (Петел) до деветия месец на годината на Вола, а това по цикловия кръг се равнява на 16 години и три месеца (4 деления плюс един пълен цикъл от 12 години). Но в летописа срещу Севар са вписани само 15 години и тук тюркските преводи отново затъват в проблем. Кормисош според тюрколозите е царувал от годината на Вола девети месец до годината на Коня месец алем (първи), което по цикловия кръг (вж. по-горе) дава срок от 16 години и три месеца (един пълен кръг от 12 години плюс още четири деления). Но древните български летописци са писали, че този кан е царувал не 16, а 17 години. Следващият кан Винех според тюрколозите е царувал от първия месец на годината на коня до шестия месец на годината на Плъха (Сомор алтем) и това

се равнява на шест години и пет месеца, или закръглено шест години. Но числото, записано в летописа от древните българи е седем, а не шест години.

Трупат се, както виждаме, отклонение след отклонение и колкото и да се опитва някой да получи чрез тюркски превод на календарните термини записаните от самите древни българи срокове на царуване, получават се непрекъснати провали. Отчаяни от това, някои автори обявиха Именника на българските канове за неточен летопис, а английският учен проф. Ст. Рънсиман писа дори ***„Изводът, до който достигнах, е, че Именникът е непаден документ...Той изглежда е бил съставен от някой необразован грък."*** (вж. Рънсиман. История на Първото българско царство. С., 1993, с. 16).

Трудностите да се направи чрез тюркските преводи смислено тълкуване на летописа доведоха до това, че тълкувателите започнаха тотално да отричат неговите качества и бяха готови дори да го бракуват. Но интересно е, че негодувайки срещу него, никой от тях не се вгледа какво всъщност представляват така наречените тюркски преводи, с които те упорито се опитваха да разгадаят неговия смисъл. А след като древните българи не са посочили сами какво значат техните стари термини в летописа и за него цял век науката е съдила по обиколен път, вярвайки на косвените тюркски трактовки, уместно е да се запитаме, не се ли дължат системните неудачи да се получи обвръзка между записаните в летописа срокове на царуване и години на възцаряване на това, че тюркските езици не са дали надежден ключ. Всеки, който надникне в тюркските преводи, ще открие куп от любопитни факти. Така например древният български термин ТВИРЕМ се отъждествява с тюркската дума ТОКУЗИНЧИ (девети месец) и с чувашката дума ТАХХАРМЕШ (девети). Термините ТУТОМ, ЧИТЕМ и ШЕХТЕМ се приемат за еднакви по смисъл с тюркските имена на месеци ДЬОРТИНЧИ, ЙЕТИНЧИ и СЕКИЗИНЧИ (четвърти, седми и осми месец). И същевременно никой не се е запитал: каква е гаранцията, че при очевидната и дори очебийна разлика между тези тюркски думи и древните български термини, тюркските преводи вървят в правилна посока. По

своя облик тези преводи често приличат на волни натъкмявания, а не на точни тълкувания и дори чувашките числителни ТАХХАРМЕШ (девети), СИЧЧЕМЕШ (седми), САККАРМЕШ (осми) не подобряват почти с нищо картината. Но любопитно е, че въпреки това, вече цял век се правят опити да се тълкуват древните български термини на тюркска основа, а причините за възникващите провали се отдават не на това, че се борави с твърде съмнителни аналози, а на това, че древните българи, считани по инерция за варвари, са осеяли летописа си с куп погрешни числа, или дори са помолили да им го напише някакъв случаен чужденец. На никого кой знае защо не е хрумнал елементарният въпрос: ***а не е ли причината за възникналите проблеми в това, че не българите са грешили, а тюркските преводи не са адекватен ключ за тълкуване и силно подвеждат науката.***

Всички тези особености ме подтикнаха да проверя: не съществува ли някакъв друг ключ за превода на трудните древнобългарски термини. Оказа се, че в една малко позната група езици – памирските езици, разпространени в Памир и Хиндукуш – редните числителни се образуват по същия начин, както и при древните българи (чрез окончанията ЕМ и ОМ) и същевременно се срещат числата ТВИР – четири, ЧИТ – три, ШЕХТ – шест и ТУ – две, които имат близки подобия в древния български календар. От думата ТВИР в Памир се образува производната форма ТВИРЕМ (четвърти). От думата ЧИТ – редното числително име ЧИТЕМ (трети), а от думата ТУ (две) – редното числително име ТУТОМ (втори), запазено и до днес като ТУТОН. В съседния регион Хиндукуш се срещат и думите ВЮЧ (пети) и АЛТ (последен), подобни на древните български думи ВЕЧЕМ и АЛТЕМ, отбелязани по-горе (за по-подробни сведения вж. П. Добрев, Царственик, цит. изд., табл.2).

Нека сега да заместим неясните термини от древния български летопис с откритите в Памир и Хиндукуш техни подобия и да видим какви срокове на царуване на владетелите ще се получат като резултат. Годината ТЕКУ ЧИТЕМ, в която се е възцарил Тервел, съответства на памирските думи ТАЙАК (кон) и ЧИТЕМ – трети, а годината на неговия приемник ДВАНШЕХ-

ТЕМ на памирските думи ДВАНЧИ – вид горски заек – и ШЕХ-ТЕМ – шести месец. Разстоянието между тези две точки по цикловия кръг е 21 години и три месеца, или закръглено 21 години и точно толкова са вписани и в летописа. Следващият владетел, наречен ТВИРЕМ, е царувал според направените по-горе уточнения не 28, а само шест години и ако се отброи по кръга интервалът от неговата първа година ДВАН – месец шести времето до възцаряването на неговия наследник Севар в година ТОХ – Петел и месеца АЛТОМ, сходен с думата АЛТ (последен), запазена и в днешна Балкария като АРТ, ще се получи срок от 5 години и шест месеца, или закръглено 6 години и това всеки може да провери, ако свери разстоянието от ДВАН до ТОХ (по Фиг. 1).

За кан Севар, чието царуване се простира от ТОХ (Петел) м. АЛТОМ – 12-ти до ШЕГОР – Вол, м. твирем (по памирски четвърти) по цикловия кръг с помощта на памирските аналози се получават 15 години и четири месеца, или закръглено – 15 години – колкото сочи и летописът. По-нататък идва кан Кормисош, който е царувал от година ШЕГОР (Вол), месец ТВИРЕМ (4-ти) до м. АЛЕМ (първи) от година ИМЕНШЕГОР, сходна с думата ИМНЕ, която в Кавказ и Волжка България е едно от названията на конете, паралелно с думата ТЕКУ. По цикловия кръг се получава срок от 16 години и осем месеца, или закръглено 17 години и точно този срок са вписали някога и древните български летописци. Досега памирският превод не дава никакви отклонения, затова заслужава да продължим.

Винех е царувал според летописа от първия месец на годината на Коня до последния месец на годината на Плъха, записана като СОМОР м. алтем. Разстоянието между тези две точки по цикловия кръг е равно на шест години и единадесет месеца, или закръглено на седем години. И точно тази величина стои при Винех в летописа. Накрая ни остава да проверим само един владетел Телец, който се е възцарил в последния месец на годината на Плъха – 760 и е приключил царуването си наскоро след победата на византийците на 30 юни 763 г., през юли, август същата година. Срокът от време от 12-тия месец на 760 г. до юли 763 г. е ра-

вен на не по-малко от две години и шест месеца, или закръглено на три години и точно толкова са вписани срещу Телец.

Като цяло резултатите за царуванията на владетелите, които се получават с помощта открития нов памирски ключ, се оказват напълно синхронни с тези, които са вписали някога в Именника на българските канове древните български летописци. Вместо постоянно възникващите значителни отклонения от по една и повече години, се получиха навсякъде в трудната и необвързана досега втора част от летописа точно онези срокове на царуване, които са записани в летописа.

А това показва, че многото тежки упреци на Ст. Рънсиман и други автори, че Именникът е ненадежден и неточен са произволни и безпочвени. Древните българи твърде добре са отразили царуванията на своите владетели, но за съжаление тълкувателите на техните сведения не са знаели досега с какъв ключ може да ги разчетат. Те са си служили с крайно неточния тюркски ключ и това твърде силно ги е подвело. Фактът, че този най-стар български Царственик се разчита безпроблемно и перфектно с помощта на памирските езици, позволява обаче най-после да се сложи край на тази натрапчива заблуда. Той хвърля нова светлина не само върху качеството на календарните и математически умения на древните българи, но разкрива в съвършено нов ракурс и самия техен произход. Разчитането на този летопис чрез памирския ключ е една двойна придобивка за науката. Защото това, че точният превод на летописа може да се постигне единствено чрез памирските езици, сочи както по езиков, така и по математически път, че най-важният културен и исторически паметник на нашите древни предци се е зародил в памирска езикова среда, а това е един пряк белег, че най-древното българско минало е свързано не с тюркските, а с памирските народи.

Първата част на летописа открехва само едно малко прозорче към българската история, сочейки, че преди Кубрат е имало други, много по-древни български канове и родоначалници. Но втората част прехвърля още по-далечни мостове към българската древност и сочи, историческата люлка на древните българи

се е намирала в долините на Памир и Хиндукуш, сред народите, обитаващи древното царство Балхара.

След всичко това пред българската история се разтварят нови неочаквани хоризонти, а най-старият български летопис се превръща от един незаслужено подценяван и изкуствено набеден в неточност книжовен паметник, в едно изключително ценно помагало за изследване на древното българско минало. Затова заслужава да се разгледа и един особено характерен пример, свързан с първата част на летописа. Тази по-ранна част е възникнала, когато е бил жив Аспарух и затова завършва с израза: „ИСПЕРИХ, ТОЖДЕ И ДОСЕЛЕ", т.е. „Исперих, който е и досега." И тъй като там са вписани най-вече имената на легендарните родоначалници Авитохол и Ирник и на двамата най-велики владетели – Кубрат и Исперих, в нея за разлика от втората част са посочени почти навсякъде не сроковете на царуване на владетелите, а като знак на специална почит е вписан целият живот на най-великите владетели. Това особено отношение към най-великите вождове е останало неразбрано досега и е станало също повод за множество разнородни обвинения срещу точността на древния български летопис. Възникнала е стихийната представа, че данните за Исперих са неточни, тъй като опитите да се обвърже по цикловия кръг вписаната срещу него година с име ВЕРЕНИ (дракон) и отбелязания срок от 61 години с данните за предшестващия и следващия владетел не са давали резултат.

Същевременно особеното и дори уникално внимание, което е отделено в Именника на Исперих чрез текста, описващ неговото преселение, показва, че точно при него летописците едва ли биха допуснали произволна грешка. Ето защо, ако споменатите 61 години не се вместват по кръга (вж. Фиг. 1) между годината на възцаряване на Безмер и тази на Тервел, причината е в това, че те не са обикновен срок на царуване, а сочат целия живот на Исперих. Тази особеност може лесно да се установи, след като вече надеждно е установено от Л. Базен и други изследователи, че Тервел се е възцарил първоначално като съвладетел на своя баща в годината ТЕКУ (694), а в 700 година е станал самостоятелен владетел след трагичната гибел на Аспарух. Ако извадим от

последната година на Аспарух – 700 г. вписаните срещу него 61 години, ще проличи съвсем ясно, че те са срок на живот, а не на царуване. Защото 61 г. преди 700 г. е била 639 г., когато над българите е царувал бащата на Аспарух Кубрат. Чрез вписаните 61 години древните летописци са отброили жизнения срок на Аспарух и ако се опрем върху това, може да определим приблизително и неговата рождена година. Ако вписаните 61 г. са някакъв закръглен срок, каквито са най-често числата в Именника, зад тях би могла да се крие някаква конкретна величина, заключена в интервала от 60 години и половина до 61 години и пет месеца. А това показва, че Исперих се е родил или в 639 г., която е година на Глигана или в последните месеци на 638 г, която по древния български календар е година на Кучето. Същевременно срещу него в летописа стои година с име ВЕРЕНИ (Дракон), а самият летопис сочи, че тя е настъпила след идването на Исперих отсам Дунава и не влиза в предишните 515 г., когато българите са живеели отвъд Дунава.

При това положение годината на Аспарух – ВЕРЕНИ – може да се изтълкува само по един начин – това е годината на преселението на Аспарух и на основаването на България. Това личи и от цикловия календар, където терминът ВЕРЕНИ означава година на Дракона и съответства по днешния календар на 680 г., а тъкмо в 680 г. според редица преки исторически източници българите са преминали Дунава. Почитта към Аспарух е накарала летописците да го отбележат в летописа по особен начин – като посочат целия срок на неговия живот (както те са направили и по отношение на другите най-велики личности) и същевременно да впишат и най-важното събитие от живота му – преселението отсам Дунава и възцаряването в Нова България. Но поради слаба наблюдателност някои автори са обявили данните за Аспарух за погрешни, въпреки, че в случая имаме работа не с грешка, а с особеност на записване, породена от специфичните духовни традиции на древна България и от огромното уважение към най-великите водачи.

Тук трябва да се отбележи, че през целия XIX и XX в. в науката са съществували неспирни колебания за годината на пресе-

лението на Аспарух и едни историци като Дринов и Иречек са сочели 679 г., други – 680, а трети – 681 г. Нашият древен Царственик сочи обаче, че вписаното в учебниците е плод на несигурни налучквания, а не на твърди исторически познания. Въпреки това в стремежа си да защитят въведената през последния половин век дата, някои автори твърдяха, че древните българи неточно са вписали в летописа си срещу Аспарух годината верени, съответстваща на 680 г.

Напоследък при решаването на този проблем изскочи обаче цяла серия от любопитни факти. Те се появиха още в навечерието на 1300-та годишнина на България, когато историкът Петър Петров се зае да провери отново на базата на цялата налична информация, в коя точно година е създадена България – в 681 или 680 г. Подобно на много предишни колеги и той остави без внимание стария български летопис, защото явно не вярваше в неговата точност. Но когато събра и съпостави всички византийски и други летописни сведения, изведнъж установи, за обща изненада, че като цяло те сочат, че България е образувана в 680, а не в 681 г. Оказа се, както и друг път се е случвало в науката, когато се подложи на съмнение някоя записана в старите летописи дата, че в крайна сметка най-точни са били древните български летописци, а не съмняващите се в тяхната точност късни историци.

Като обективен изследовател проф. Петър Петров написа цяла обемиста монография, за да посочи, че по отношение на датата на образуване на България е била допусната сериозна грешка.[103] И въпреки, че в нея не е споменат директно древният български Именник, тя показа на цялата историческа колегия, че най-перфектна е годината 680, т.е. точно онази година, която са посочили някога и самите древни българи.

За чест на древните българи в целия техен летопис има само една-единствена случайна грешка, спомената вече по-горе, при това дори и тя е направена не от самите древни българи, а от късните преписвачи на техния текст. Затова заслужава още вед-

[103] П. Петров, Образуване на българската държава, С., 1980 г.

нъж да посочим най-ярките особености на този най-ранен български летопис.

Този прастар летопис както никой друг исторически паметник е всмукал в себе си дъха най-далечната българска праистория. В него са отразени както петте века от най-старата българска държавност в Европа, протекла под скиптъра на най-стария български царски род – Дуло, така и ехото от една още по-далечна историческа епоха, когато древните българи са живеели в земите край Памир и Хиндукуш. Тази прастара епоха е отразена чрез многобройните памирски думи в летописа. За нея особено силно напомня това, че за да се получат с помощта на старите български календарни термини точно онези срокове на царуване на кановете, които са вписали самите древни българи, трябва да се вземат за база не тюркските преводи, а памирският превод на календарните изрази в летописа. От днес нататък всеки, който би желал да получи точно онези числа, които са вписани в този най-стар български Царственик, наричан не съвсем точно Именник, ще трябва да работи единствено с памирския, а не тюркския ключ. А над всеки, който продължи по инерция да твърди, че древните българи са били тюркски или алтайски народ, ще виси като Дамоклев меч въпросът: в кой конкретен тюркски език може да се открие някакъв достатъчно точен ключ за превод на най-стария български летопис, подобен на оня който ни поднасят памирските езици.

Има мигове, когато историята внезапно открехва своите ръждясали врати, за да покаже своите най-дълбоко заровени и съкровени тайни. Такъв неочакван миг настъпи в оня момент, когато след дълги десетилетия на напрегнато търсене се оказа, че сведенията, записани на езика на древните българи, носят в себе си ехо от два твърде далечни исторически периода – вековете на най-ранната българска държава в Европа и още по-древните векове и хилядолетия на най-старата българска история при Памир. Затова на този летопис трябва да се гледа като на един малък, но незаменим прозорец, през който се вижда цялото безбрежно и някога величаво историческо минало на българския народ. Подобни прозорци не бива да се пипат от невежи и нечисти ръце.

Всеки, който иска да се докосне до тях и да отправи поглед към българската праистория, ще трябва да има търпението да се готви дълго и упорито за това – търпението да усвои потребните за целта многобройни източни езици и да се научи да служи с древния български календар – нещо, което в България все още владеят твърде малко изследователи.

Глава втора

ПРАИСТОРИЯ В ПАЛЕОАСТРОНОМИЯ, ИЛИ КАК ТЕРМИНИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ КАЛЕНДАР РАЗБУЛВАТ ЗАГАДКАТА ЗА ПРОИЗХОДА НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ

Отдавна е известно, че едно от най-важните изобретения на древните българи е бил техният 12-годишен циклов календар с характерните имена на месеци и години, споменати вече по-горе. Към казаното досега трябва да се добави, че в него всяка година е носела не просто името на животно, а на едно от 12-те съзвездия на Еклиптиката, които древните българи, подобно на много други народи, са наричали с имена на животни (вж. отново по-горе Фиг. 1). Древните българи са имали за всяко от тези съзвездия свое собствено название и, както установи Л. Базетн на базата на тоталното проучване на цикловите календари, почти всички техни названия са се различавали от тези, с които са си служели другите източни народи. Някои от древните български имена на съзвездия като ШЕГОР (вол), ИМЕНШЕГОР, ВЕРЕНИ имат частична прилика с древни шумерски и акадски имена като ШУКУРУ (риба-бик), ИМЕРУ (магаре) и УРНУ (Небесна змия), което показва, че записаните в най-стария български летопис имена на съзвездия произлизат от някаква прастара карта на звездното небе, която е имала частични допирни точки със звездните карти на споменатите прастари народи на Изтока.

Авторите, които не са забелязали тази особеност, неволно опошляват древния български календар, сочейки само, че годините в него са наречени с имена на животни и игнорирайки фак-

та, че всички споменати по-горе древни български термини – ДИЛОМ, ШЕГОР, ВЕРЕНИ, ТЕКУ, ДВАН, ТОХ и пр., – не са обикновени имена на животни, а са ***названия на небесни съзвездия, наречени с имена на животни***. У някои народи като древните гърци, прастарата и обща за древността традиция да се наричат съзвездията с животински имена, е отразена дори в общото название на 12-те главни съзвездия – **зодии** – което значи „малки небесни животни". Ето защо по аналогия с тази особеност, много по-точно е да се употребява като общо название на годините в древния български календар терминът съзвездия или зодии, а не просто животни.

Същевременно звездната карта на древните българи, макар в нея съзвездията да са били назовавани с имена на животни, се е различавала съществено от гръцката карта на звездното небе и не е била копие на нито една древна карта (вкл. на шумерската и акадската, с която е имала две-три допирни точки), нито с покъсните деривати, предадени от Шумер и Акад на асирийците и вавилонците. Тя е била различна и от древноиндийската, а също и от китайската и тибетската карта на звездното небе, което показва, че древните българи са я създали по свой самостоятелен път и само частично са били повлияни от най-развитата древна цивилизация – шумеро-акадската.

Съществена разлика има в това отношение и между древните българи и тюркските народи. Последните, макар и да са си служели с циклов календар, не са имали своя карта на звездното небе и са наричали годините с имена на животни, без да правят директна връзка с определени небесни съзвездия, което показва, че при тях цикловият кръг с 12 рисунки на животни е играел ролята на обикновен технически инструмент за отброяване на годините, който (инструмент) те са заимствали вероятно от някой, съседен с тях народ, без да се занимават пряко с неговите звездни съответствия. Простото устройство на цикловия кръг е позволявало на който и да е народ да отброява годините с негова помощ, без да се занимава с това коя година на кое небесно съзвездие съответства. Но на нашите предци – древните българи – пряката връзка между рисунките на 12-те животни и съзвездията от

Еклиптиката е била добре позната и по-долу ще се спрем специално на това.

Характерно е също, че тюрките са измервали времето, подобно на китайците, в лунни месеци, докато при древните българи то се е измервало в слънчеви месеци и тази особеност се установява твърде надеждно по математически път.

За това, че при древните българи месеците са били слънчеви, а не лунни, говорят редица факти, открити през последния половин век. Първият от тях се състои в това, че в тюркските календари, както и в другите лунни календари началото на годината се мени и се пада в различни дни и дори месеци, докато в древния български календар годината е имала твърдо и неизменно начало и е била свързана с едно строго определено астрономично събитие – деня, съответстващ на зимното слънцестоене. Затова като начало на годината в България от древни времена се е празнувал денят, наричан с особеното име Единак, Идинак, Поляз (Котленско), Игнат (Охрид), Нов ден и др. (съответстващ на днешния 22 декември). По-късно този ден е бил свързан с празника на Св. Игнат и на тази стара народна традиция, още през XIX в. е обърнал внимание известният етнограф Димитър Маринов, а след него подробни данни събра и покойният родолюбец Йордан Вълчев, но намерените от него материали, изпратени до БАН още преди 1980 г., потънаха без отговор, тъй като през онази епоха се гледаше с подозрение към всеки, който се занимава с постиженията на древните българи.[104]

Истините обаче имат свойството да излизат на бял свят, дори когато политиката задълго ги потулва. Затова напоследък неочаквано пролича, че абсолютно същият вид календар (с фиксиран новогодишен ден) е съществувал някога и във Волжка България. В неотдавна издадената история на последния цар на волжките българи – Барадж – се съобщава, че дошлите от Кавказ древни българи посрещали Нова година през зимата и дори основали там своя първи град Мардуан в деня на посрещането на Новото слънце (зимното слънцестоене).

---

[104] Вж. Й. Вълчев, Календар и слова, С., 1986.

Сочи се също, че на този ден е имало специални ритуали – гражданите на столицата построявали градче от лед, в което заставала група защитници, славейки слънцето със следните думи: *„Ето изгря Слънцето – великият цар Кубар, могъщ и блестящ – и ослепи враговете!"*[105] Този обичай според цар Барадж бил чисто български и това показва, че не само в България преди покръстването, но и при волжките българи Новата година не е имала променливо начало, както при китайците и в тюркските календари, а се е посрещала в един и същ ден на годината – деня на раждането на Новото слънце, или казано на астрономически език – зимното слънцестоене.

Наглед това е един дребен астрономичен детайл, но от него проличава неочаквано една важна особеност. Явно е, че начинът на отмерване на месеците и годините при древните българи се е различавал съществено от принципа, характерен за тюркските народи, а това още веднъж показва, че техният древен календар е възникнал в друга етническа среда, а не сред тюркските и монголските племена.

В началото на XX век, когато този факт е бил неизвестен, цяла плеяда от български и световни учени са си представяли, че древните българи подобно на тюрките и арабите са измервали времето в лунни, а не в слънчеви месеци. Правели са се дори специални преизчисления на сроковете на царуване на владетелите от стария български дворцов летопис, наричан неточно Именник на българските ханове, от лунни в слънчеви години, затова Дж. Бъри, В. Златарски и други автори са считали, че записаните срещу Кубрат 60 години са лунни и се равняват на 57 слънчеви години. Тези изкуствено преизчислени срокове на царуване и днес слепешката се препечатват в много публикации, но реалните астрономични особености, посочени по-горе, показват, че подобни преизчисления са били една съвършено излишна и ненужна аритметична гимнастика. Древните българи не са мерили времето по начина, по който са го мерили тюрките и китайците (в лунни ме-

[105] Джагфар-Тирихи, С., 2005, с. 29-30.

сеци), а са имали свой собствен и много по-точен начин на изчисления.

Общ между тях и много други източни народи е бил само принципът да се нарича годината с име на едно от 12-те съзвездия на еклиптиката, което се е считало за астрономичен символ на годината. А конкретният повод, за да възникне тази традиция, е, че още в древни времена българите са забелязали, че всяка години едно от най-почитаните в древността небесни светила – планетата Юпитер – се намира в едно строго определено съзвездие от Еклиптиката и след това се мести в следващите съзвездия, изминавайки за приблизително 12 години една пълна обиколка на 12-те съзвездия.

Дълго време беше трудно да се установи с кой точно вид древни календари е имал най-голяма прилика българският календар, тъй като при шумеро-акадците, въпреки откритите две-три сходства на имена, липсва традицията да се нарича всяка година с името на строго определено съзвездие.

Но напоследък възникна определен проблясък и по този най-труден въпрос. При изследването на откритите неотдавна ръкописи на древните саки, иранистите откриха, че при тях е съществувала представата, че всяка година има свой небесен закрилник и господар, наречен с израза „патрон или предводител на годината". За такъв небесен закрилник е било считано едно строго определено съзвездие от Еклиптиката и за голямо щастие на науката, в ръкописите е оцелял и изразът, с който е било наричано съзвездието, което е господар на годината. Древните саки при Памир са наричали това съзвездие с израза „SALYA-BAYAY", който е преведен като „астрономичен предводител на годината"[106]. Употребената в този израз дума BAYAY се среща и във висшето войсково звание на саките HINA BAYAY, което значи пълководец, командир на армия (HINA)[107].

Интересни тук са две неща: първо, че и при саките, както и при древните българи, всяка година се е наричала с името на съз-

---

[106] Среднеиранские языки, М., 1988, с. 309-310.

[107] Пак там, с. 309.

вездие и второ, че думата BAYAY, с която е било наричано съзвездието, считано за неин предводител, има частична звукова прилика и с древното българско войсково звание БАГАИН, което също е означавало командир, предводител.

Друга интересна особеност е, че когато саките са се заселили в Северна Индия през I в. (78 г.) те са въвели там свое особено летоброене, известно и до днес в Индия като ШАКА-КАЛА (сакска ера). В това тяхно летоброене е имало специална формула за определяне на съзвездието, което властва над годината и като начална точка на отброяването е била положена годината 76, която съответства на началната година на 12-годишния цикъл в българския календар – СОМОР. Не е трудно да се установи, че ако отброим от първата година сл. Хр., която във всички циклови календари е година на Петела, или Кокошката, срокът от 75 г. до годината 76, ще попаднем в годината на Мишката или Плъха, която е първа година в древния български календар и се нарича СОМОР, а при саките (както личи от намерените сведения) също е стояла в основата на техните изчисления. Тези детайли и формулите, чрез които те са установени, са били записани от известния астроном Бируни, и за тях вече съм публикувал подробен материал в някои досегашни издания.[108] Затова тук само ще ги спомена и ще отбележа още една особеност, открита малко след тях.

В един от най-ценните български ръкописи – Симеоновия сборник – се съдържа един незабелязан досега зодиакален календар, в който отделните месеци на годината са наречени с имена на зодии – Овен, Телец и т.н. – и имат твърде странна дължина: първите пет месеца съдържат по 31 дни, следващите пет и последният месец са по 30 дни, а предпоследният месец е необикновено кратък – само 25 дни. Като цяло така означената година трае само 360 дни и това днес изглежда твърде странно, но любопитно е, че точно толкова дни е имало според Бируни и в годината на древните саки.

---

[108] Вж. П. Добрев, Прабългарите, С., 1991, а също П. Добрев, Преоткриването на прабългарския календар, и най-новия коментар в П. Добрев, Звездната вяра на древните българи, С., 2007.

Причината за това е, че този голям и забравен вече народ е делял дните в годината на чисти и нечисти и за чисти е считал само 360 дни. В своите трудове Бируни е записал и специалните процедури, чрез които саките са определяли чистите и нечисти дни и интересно е, че точно такъв вид година с 360 чисти дни се открива и в сборника, съставен някога по повеление на цар Симеон. Несъмнено е, че нарисуваният в него особен календар не е бил въведен в България след покръстването, а е съществувал преди това, и фактът, че той има преки подобия със сакския календар, показва, че на Балканите той е бил донесен от изток и най-вероятно от древните българи. На свой ред заслужава внимание и това, че традицията да се изключват някои дни от годината и (особено последните дни) като нечисти и мръсни има твърде древен произход. В Асирия и Вавилон се е вярвало, че през последните дни на годината се води борба на живот и смърт между боговете и демоните, затова последните дни са били считани за нечисти. Ето защо на този наглед странен обичай да се изключват от годината пет дни като нечисти; следва да се гледа като на един допълнителен белег за древния произход на сакския календар, а и на откритото у нас близко негово подобие.

Набират се, както личи, цяла редица съвпадения между календарите, които са се употребявали у нас през първите векове от българската история и календара на древните памирски саки. Като последен детайл трябва да се отбележи, че в езика на саките са били разпространени древни санкритски астрономични понятия, а в езика санскрит съзвездията са се наричали с думата ДЖИОТ (***J I O T***), която има няколко паралелни значения – на светлина, светило и съзвездие.[109] И тук следва най-голямата изненада! В Симеоновия сборник – точно на оня лист, където е поместен специфичният източен годишен календар от сакски тип, като общо название на 12-те главни небесни съзвездия се употребява думата ЖИВОТЪ, която стои твърде близко до сакската и санскритска дума ДЖИОТ. *„Слънцето* – пише там – *преминава през 12 живота – Овен, Телец, Близнаци и т.н.”*. Ясно е, че тези

[109] A. Macdonell, Sanscrit, Oxford, 1979, 80.

12 *живота* не са нищо друго освен 12-те съзвездия на Еклиптиката. Но като тяхно название е послужила не гръцката дума зодии, или славянската дума съзвездия, а древното източно название на съзвездията, а след това и самите съзвездия са подредени така, че образуват година от 360 дни (както при древните саки), а първите пет месеца са от 31 дни, както това е дори до днес (може би под древно сакско влияние) в индийския календар.

Всички тези находки позволяват да се поправи, макар и с голямо закъснение, **една голяма историческа грешка** – повтаряната вече цял век заблуда, че календарът, с който са си служили древните българи е бил от тюркски тип. Конкретните астрономични особености, изредени по-горе, показват, че корените на древните български календарни традиции са дълбоко свързани не с тюрките, а с древните индоирански народи и особено с традициите на древните саки, живеещи на изток и север от Памир. Подобно на тях древните българи са наричали всяка година с определено съзвездие. Подобно на тях са измервали годината със слънчеви, а не лунни месеци и подобно на тях са считали за нечисти последните дни от годината. И дори думите, с които тези два народа са наричали обикновените съзвездия и съзвездията-предводители, имат голяма прилика една с друга. При саките за тази цел са служели думите ДЖИОТ (съзвездие) и БАЙАИ (командир, предводител), а при древните българи съзвездията са се наричали ЖИВОТ, а думата командир е звучала като БАГАИН.

Днес като спомен от древните саки в памирските езици е останала почти повсеместно думата САКА, която значи приятел, а понякога и роднина. Но интересни са и някои особености на тамошните народни астрономични представи, на които не е обърнато внимание досега.

Моите проучвания на памирските езици показаха, че долините на Памир са единственият район на Изтока, където масово съществува поверието, че Млечният път е разсипана по небето слама. Там, сред всички народи се разказва легендата, че някога имало двама братя, единият от които тръгнал да краде слама от плевника на брат си, но тичал с пълния кош така бързо, че сламата се разсипала подире му и се образувал Млечният път, който в

Памир наричат „Път на крадеца на слама". Твърде симптоматично е това, че по целия обширен свят има само два района, където съществува подобна особена космогонична легенда – района на Памир и Хиндукуш и днешна България, където Млечният път навсякъде се нарича Кумовата слама.

Досега никой не е забелязал това древно наглед, но занимателно съвпадение – фактът, че единствено в България и в долините на Памир Млечният път се оприличава със слама и се разказва дори една и съща фабула.

Но след като пролича, че названията на имената на годините и месеците в древния български календар са от памирски тип и че начинът, по който древните българи са отброявали месеците и годините, има голяма прилика с традициите на древните саки при Памир, вече не е трудно да се обясни и сходството в легендите за Млечния път. Широкото и дори повсеместно разпространение на името Кумова слама у нас и също толкова широкото разпространение на името Ках-кашон (Крадената слама) в памирските езици е един потенциален белег, че някога от памирските земи се е преселила значителна маса народ, която е разпространила в България това особено астрономично название.

Характерно е също, че повечето памирски народи съвсем доскоро са измервали времето с 12-годишни циклови календари, както и древните българи. По тях те са определяли не само рождените години на всеки човек, но са гадаели и за съдбата му, в зависимост от това под кое съзвездие е роден. Във всяка памирска долина е имало някога специални познавачи на календара, наричани „хисобгари", които са правели най-различни календарни изчисления.

Етнографите М. Андреев, Т. Писарчик и др. са открили и някои стари поверия, свързани с 12-годишния календар. Те сочат, че в Памир за особено щастливи са се считали хората, които са родени в последната, дванадесета година от цикъла, затова памирските народи я наричат освен с обичайното й име – „година на Глигана" и с името Хуб и Хубон, което значи в техните езици ХУБАВА ГОДИНА.

Името на тази година е още един невидим маркер, който свързва земите край Памир и днешна България. Забелязва се също, че памирските езици са единственият вид езици, където понятието за красота се изразява чрез корена ХУБ, както и в българския език. В Памир този езиков корен се среща от дълбока древност. Най-ранните следи се откриват в името на един от прочутите царе на Балхара – Хубишка, което произлиза от древното индоиранско прилагателно ХУБИШТХА (най-красив, най-хубав). От същия корен са и древните изрази ХУБ РУЙ (красиво лице) и ХУБ РАТ (красив воин), които някога са се срещали в древна Балхара и в съседната с нея Персия. Вторият от тях – ХУБ РАТ, е интересен за българската история с това, че твърде много прилича на надписа върху златните пръстени на Кубрат, където вместо отбелязаното във византийските хроники име Кубратос и Кробатос е гравирано името ХУБРАТ.

Глава трета

КАКВО СОЧИ ГОДИНАТА ДИЛОМЪ, С КОЯТО ЗАПОЧВА И ЗАВЪРШВА НАЙ-ДРЕВНИЯТ БЪЛГАРСКИ ЛЕТОПИС?

За разлика от нашата прекалено сложна и комплицирана епоха, древните хора — особено някогашните книжовници и духовници — са обичали да пишат просто, ясно и красиво. Към това ги е подтиквала както вътрешната бистрота на техния дух, незамърсен от прекалена светска суета и гонитба на печалби, така и това, че самият материал за писане е бил твърде скъп и е било прекалено голям лукс да мърси човек ценния пергамент с неясни и объркани мисли. Всяка книга преди да бъде написана е преминавала през дълъг предродилен процес, затова днес за голямо учудване откриваме, че само на две странички от най-стария наш летопис са се събрали някога цели векове българска история.

Още по-учудваща е обаче конструкцията на този най-древен летопис. Тя, за съжаление, е останала тайна за мнозина, но има следи, че не се е родила стихийно и спонтанно, а грижливо е

била обмисляна от древните български книжовници. На пръв поглед в постройката на този летопис, който аз предпочитам да наричам Царственик, а не Именник, няма нищо особено. В първите няколко реда се съобщава, че още преди да дойдат отсам Дунава Исперихови те българи са имали 515 г. по-старо царство от другата страна на Дунава. А във втората част се изреждат и десетина владетели от Исперих нататък, последен от които е Умор, който според византийските хроники се възцарил в 765 г., а според древните българи заел престола в годината с име ДИЛОМ — змия, която според древния български календар и всички други циклови календари (китайски, японски и пр.) съответства също на 765 г. Точката на възцаряване на последния споменат владетел изцяло съвпада във византийските хроники и в нашия най-стар Царственик. А това позволява да се установи, че в неговата втора част, започваща с годината на Исперих – ВЕРЕНИ (Дракон) — 680 г. и завършваща в ДИЛОМ (Змия) — 765 – са обхванати общо 85 години.

Нека сега да съберем общия брой на годините, записани в първата и втората част. Получава се следната сума:

515 + 85 = 600 години

Сметката е елементарна, но твърде показателна. От нея излиза, че Именникът отразява един кръгъл срок от шест века и е бил съставен вероятно в последната година, наречена ДИЛОМ, когато са се навършвали точно 600 години от появата на легендарния Авитохол, с който според летописа започва историята на по-старото българско царство отвъд Дунава.

Днес у нас дълбоко се е вкоренило гледището, че бащината земя на Аспарух е била някакво малко царство при Кубан и дори не царство, а „племенен съюз", който съществувал не повече от 30-40 години. С този термин „племенен съюз", доста много историци оплодиха, като с някакъв мистериозен племенен бик, цялата наша най-ранна история. Но ето, че нашият най-стар летопис ни поставя един неочакван въпрос – случайно ли е отразен в него един абсолютно кръгъл исторически период от точно 600 години?

Повечето автори, които са се занимали досега с Именника, са пропуснали да забележат, че той е бил съставен точно, когато

са изминали 600 години от създаването на Старата Велика България. Едни пишат, че летописът обхваща 612 г., други 614 г. и т.н. Причината за това е лесно да се обясни, особено след като цял век науката се доверяваше на подвеждащите тюркски преводи на старите български календарни дати. Но начинът, по който са възникнали тези недоглеждания, все пак е доста странен. Вместо да сумират отбелязаните в летописа 515 г. на Старата Велика България, посочени директно в летописа, с допълнителните 85 г. от преселението на Аспарух в 680 г. до последния отбелязан владетел Умор в 765, различните автори са започнали да сумират своите собствени хипотези, а вследствие на това кристалната и съвсем прозрачна величина от 600 г. се е скрила зад една гъста мъгла от разнородни предположения.

Някои автори са съставили дори по три паралелни варианта за съдържащия се общ срок години, а проф. М. Москов е открил в летописа четири вида срокове, единият от които е наречен брутен срок и включва дублираните години, а другите три са различни варианти на нетни срокове (без дублажи). Но поради това, че дори и този старателен автор е изпуснал от внимание величината от 85 години, вписани във втората част, нито една от направените четири сметки не съответства на реалния срок, отразен в текста на летописа. Брутният срок от 669 г., пресметнат от него, се отклонява с близо 70 години от реалната величина, а и трите вида нетни срокове – 614, 612 и 607 години също не попадат в целта.[110] Причините, поради които изчисленията на рано напуснали ни и изключително обстоятелствен мой събрат по проблематика, проф. М. Москов, са се оказали погрешни, е, че той се е опитал да изчислява хронологичния обхват на летописа по обиколни пътища, на базата на минираните от неточни тюркски преводи дати на възцаряване на българските владетели, като е пропуснал да забележи, че няма нужда от предприетите софистични процедури, защото самите древни българи директно са посочили обхвата на своя летопис чрез опорната величина от 515 г. преди Аспарух и чрез отразените 85 години след Аспарух.

---

[110] М. Москов, Именник на българските ханове, С., 1988, с. 350.

Нямаме никакво основание да коригираме тези две магистрални величини, дадени ни от самите съставители на Именника и да си измисляме някакви други наши величини, пренебрегвайки техните собствени числа. Защото след първата част е вписано кристално ясното пояснение *„тези пет владетели царуваха 515 години от другата страна на Дунав и след това дойде отсам Дунава Исперих, който е и досега. Исперих – вервиалемъ"*. Пределно ясно е, че изразът „вервиалем" се отнася за година, която започва след тези 515 г. и която може да бъде само годината на идването на Исперих. Затова никаква нужда няма да се гадае какъв период от време е вписан в летописа от Исперих нататък – това е несъмнено периодът от верени – 680 г. до дилом — 765 г.

Нека също да не забравяме, че и някогашните летописци са умеели да събират числа не по-зле от нас и ако те, обобщавайки своя летопис, са изчислили, че е имало 515 г. българско царство преди Исперих и са включили след него един период, възлизащ общо на 85 г. и завършващ несъмнено с ДИЛОМ (765 г.) значи така е и било. Ако старата българска държава беше траяла повече от 515 г., летописците сигурно щяха непременно с гордост да впишат този факт, защото той само е въздигал още повече българската история, но ето че те говорят само за 515 години преди Аспарух и още 85 г. след това, което дава общо само 600, а не 612, 614 или 669 години.

Но нека за миг да погледнем какво ще излезе, ако приемем заедно със споменатия автор, че Именникът обхваща 612 години – величината, която той самият отбелязва като най-меродавна. Тръгнем ли в тази посока, тогава в зависимост от това къде ще впишем допълнителните 12 години, ще се окаже, че или Старата Велика България е съществувала не 515, а 527 г., или пък че от Аспарух до Умор са изтекли не 85, а 97 г. Второто от тези две предположения е очевиден абсурд, защото от него ще излезе, че Умор се е възцарил не в 765, а в 777 г., когато в България е управлявал не Умор, а Телериг. Но и първото предположение, допускащо имплицитно, че България е съществувала не 515 г. преди Аспарух, а 527 г., увисва. Защото от него излиза, че най-важната

ключова величина в летописа – срокът на съществуване на Старата Велика България, е била записана от летописците по неточен начин, или иначе казано, че летописците не са знаели най-ранната история на България, но въпреки това са се наели да твърдят, че тя е съществувала 515 години преди Исперих.

Причината, поради която някои автори мислят, че летописът обхваща повече от 600 години, е свързана с това, че те са включили в сметките си като ключова дата годината на смъртта на Атила — 453, в която според тях над българите се е възцарил неговият син Ернах. Изваждайки от 453 г. срока от 300 години, вписан в Именника срещу легендарния родоначалник Авитохол, те стигат до извода, че Старата Велика България е възникнала в 153 г., т.е. 612 години преди последната година, обхванатата от летописа – 765.

Но нека погледнем какво всъщност се е случило в историята след смъртта на Атила – 453 г. Непосредствено след него начело на хунската империя застава големият му син Елак, а не малкият син Ернах, отъждествяван с Ирник. А след гибелта на Елак, начело на империята застава вторият брат Денгизих или Динциг, който управлява до 469 г., когато наемен убиец го ликвидира и отнася главата му в торба сол на византийския император. Причините, поради които на хунския трон са се изредили последователно двамата по-големи братя без Ернах, също са добре известни. От описанията на летописеца Приск Панийски личи, че през 448 г., когато той посетил Атила, Ернах е бил малко дете, което баща му държал при себе си и го пощипвал весело по бузките. *"Той само пощипваше по бузите най-малкия си син Ернах и го гледаше с весел поглед."* – пише по този повод Приск през 448 г.[111] Тъй като Атила е умрял само след 5 г., явно е, че Ернах е бил все още твърде млад, за да заеме хунския трон. При това положение всички сложни калкулации, свързани с въображаемото възцаряване на Ирник в 453 г., подчертано пропадат. А и това, че хрониките директно сочат, че тогава се е възцарил Елак, не оставя никакво място за това. Дори да приемем, че Ирник и Ернах са

[111] ГИБИ, I, с. 103-105.

едно и също лице – нещо, което все още стои под въпрос, оказва се, че възцаряване на Ирник в 453 г. просто не е могло да има. Много по-реалистично е да се мисли, че Ернах се е възцарил в по-късно време, а не в 453 г. Това би могло да стане най-вероятно едва след 469 г., когато трагично е загинал неговият втори брат Денгизих.

Ако се доверим на думите и числата, вписани в Именника, ще се окаже, че той дава доста специфична индикация чрез това, че в него вместо името на Ернах стои Ирник и същевременно има и дата, която не се връзва директно с данните за Ернах. Текстът сочи, че първият български владетел Авитохол се е появил 600 години преди 765 г., т.е. в 165 г., а 300 години след него се е появил Ирник, което показва, че неговата първа година е 465 г. По онова време над хуните е царувал обаче все още Денгизих, което прави малко вероятно съвпадението на Ернах с Ирник.

Така изглеждат данните за първите двама родоначалници, вписани в Именника, на фона на добре известните исторически факти. А от всички досегашни автори, писали по въпроса, най-подробно са се занимавали с възникналия казус Д. Ангелов и В. Гюзелев, които забелязвайки трудностите да се обвържат данните за Ирник с Ернах, се опитаха да съставят компромисни варианти на възцаряване на Ирник. Първият предположи, че Ирник се е възцарил в 459, а другият – че се е възцарил в 469 г., когато е умрял Денгизих, а не в 453, както счита М. Москов.[112] Но при все това и двете предложени поправки стоят в разрез с един елементарен детайл. Според нашия летопис Ирник се е възцарил в година на Змията – Дилом, а такава не е нито 459, нито 469 г. (първата е Глиган, а втората – година на Петела – ТОХ, а не ДИЛОМ). Непознаването на тънкостите на календара е заблудило споменатите двама автори.

Несъмнено е, че ако повечето досегашни тълкуватели не бяха приели като опорна точка годината на смъртта на Атила, или на неговия втори син Денгизих, търсейки чрез това датата на

---

[112] Д. Ангелов, Образуване на българската народност, цит. съч., с. 126; В. Гюзелев, цит. съч, с. 37.

възцаряване на Ирник и бяха бяха насочили вниманието си към постройката на самия Именник на българските канове, те сигурно отдавна щяха да забележат най-важната хронологична особеност на този наш най-древен Царственик – това, че в него е обхванат един кръгъл период от шест века, а не 612, 614 или 670 г. Но механично възникналия навик да се търси опора в хунската история, за съжаление, ги е лишил от възможността да забележат този важен детайл. А споменатият кръгъл срок от 600 години стои почти на повърхността на нещата и не е нужна никаква особена проницателност, за да се открие.

Има и още една следа, която сочи, че в летописа е обхванат този кръгъл исторически срок. За да изпъкне по-ясно тя, нека да прибавим към месеца на възцаряване на последния вписан владетел Умор – отбелязания срок на неговото царуване – 40 дни. Според летописа Умор се е възцарил в месеца ТУТОМ, чието име съответства на памирската дума ТУТОН (втори) и е явно вторият месец на годината. Ако прибавим към този втори месец записаните срещу Умор 40 дни, ще се озовем най-вероятно в началото на четвъртия месец, който на езика на древните българи е носил името ТВИРЕМ, сродно с памирската дума ТВИР- четири. Ето защо явно е, че обхванатият в летописа общ срок от време се простира от първата година на Авитохол, наречена ДИЛОМ ТВИРЕМ до месеца след изтичането на вписаните срещу Умор 40 дни, който е бил четвърти месец на годината, т.е. също месец ТВИРЕМ, при това в година, която името ДИЛОМ, както и тази на Авитохол.

Тези четиридесет дни досега не са взети под внимание при изчисляването на срока от време, отразен в този най-стар български летопис, но това, че летописците са ги посочили в неговия край, показва, че те са били част от реално обхванатото в него историческо време. И ако вземем под внимание и тези последни 40 дни, ще се окаже, че обхванато в летописа време не само започва с година, наричана ДИЛОМ и месец с име ТВИРЕМ, но и завършва в година със същото име ДИЛОМ и месец със същото име ТВИРЕМ, което несъмнено е един рядко интересен детайл.

Тази особеност е твърде знаменателна, защото показва, че историческото време, обхванато в летописа, започва в година с име ДИЛОМ ТВИРЕМ и свършва също в година ДИЛОМ и месец ТВИРЕМ. Оказва се, че изходната точка, от която започва летописът, и крайната точка, до която той достига след шест века, носят абсолютно едни и същи циклови имена – ДИЛОМ ТВИРЕМ, което показва, че летописът започва и приключва не само в година с едно и също циклово име, но и в една и съща месечна точка от 12-годишния циклов календар. Поради посочените погоре причини никой не е забелязал досега, че нашият дворцов летопис е започнал в годината 165 – ДИЛОМ, в месец ТВИРЕМ и е приключил след точно шест века – в година, която също се е наричала ДИЛОМ – 765 г. и месец с име ТВИРЕМ. А това показва, че този летопис обхваща един абсолютно кръгъл в астрономично отношение период – шестстотин пълни години до последния календарен месец. Възниква закономерният въпрос: защо този най-стар летопис е построен така, че последният месец, отразен в него да се падне точно в онази точка от времето, когато са се навършвали шестстотин кръгли години от появата на Авитохол, а заедно с това и идеално кръгли 600 години от възникването на първата българска държава в Европа — **Старата Велика България**. Причината, поради която и тази особеност не е забелязана досега се корени в това, че при превода на имената на месеци са се прилагали неточните тюркски трактовки, според които месец ТВИРЕМ е един и същ с тюркския месец ТОКУЗИНЧИ и чувашкия ТАХХАРАМЕШ и е девети, а не четвърти месец на годината. Но след като бе установено, че думата ТВИРЕМ има свои преки подобия в памирските езици, където в ягнобския и мунджански език се срещат думите ТВИР и ЦФИР — четири, от които се образуват респективно числителните имена ТВИРЕМ и ЦФИРЕМ – четвърти, изведнъж изскочи от тъмнината на вековете един неизвестен факт – оказа се, че нашият изключително точен летопис е приключил в месец със същото име, с което е носил и месецът, в който е започнал, при това завършил е точно 600 години след първата дата, записана в него.

Такова двойно съвпадение – на първата година и месец, отбелязани в летописа и на последната година и месец, обхванати в него, трудно би могло да възникне случайно. То е дошло от това, че някогашните български летописци явно са си давали сметка, че в 765 г., във втория месец от царуването на Умор се е навършвал един знаменателен исторически период. От самия летопис не личи колко време е царувал Умор след посочените в летописа 40 дни, но явно е, че неговото царуване не е приключило с тях, защото ако той бе свален или убит, щяха да отбележат след него името на някой нов български кан, а в летописа няма следа от това. Тази особеност показва, че летописът е съставен не след царуването на Умор, а **по време на самото негово управление** и то точно в четвъртия месец на 765 г., когато се е навършвал споменатият абсолютно кръгъл период от шест века. Трудно е да се предположи, че вписвайки в летописа 515 години преди Исперих, летописците не са си давали сметка, че в годината 765, когато са се навършвали 85 години от неговото преселение, са се навършвали 600 години от основаването на Старата Велика България. Тази особеност е един допълнителен белег, че чрез летописа се е преследвал някакъв специален замисъл, свързан не само с желанието да се нанесе на пергамент най-старата българска история, но и да се ознаменува. Какъв е бил този замисъл един забележителен исторически юбилей – навършилите се в 765 г. кръг шест века от основаването на първата българска държава в Европа.

С оглед на тази именно особеност летописците са вписали в първата част глобалният срок от 515 г. преди Исперих. А след това, приключвайки летописа, са отразили царуването на Умор по такъв начин, че вписаните срещу него 40 дни да доведат точно до оня календарен месец, когато се е навършвала споменатата знаменателна годишнина. Всеки, който вземе в ръцете си цикловия кръг, изобразен на Фиг. 1, и направи съответните изчисления с помощта на памирския превод на календара, ще открие твърде лесно всички споменати подробности.

На пръв поглед те изглеждат невероятни и почти фантастични. Но пита се какво все пак е накарало летописците да впишат от царуването на Умор само 40 дни, след като той явно е

продължил да царува и след това. Едната от възможните причини е, че летописът е бил завършен точно в 40-тия ден от царуването на Умор и писарите стриктно са отбелязали това. А другата възможна причина е, че те са приключили летописа не точно в четиридесетия ден, а малко по-късно, но от царуването на Умор, са вписали специално само 40 дни, за да закръглят по този начин до последния месец историческия период и да открояят чрез това специално факта, че наскоро след възцаряването на владетеля Умор са се навършвали точно шест века от основаването на Старата Велика България.

При всички случаи – дори ако тези 40 дни са били вписани без някакъв специален умисъл, а поради това, че летописците са приключили своята работа в 40-тия ден от възцаряването на Умор – е несъмнено, че в Именника е обхванат един абсолютно кръгъл исторически срок от 600 години до последния календарен месец.

Скептиците и авторите, които са свикнали да гледат на древните българи като на варварско племе, вероятно ще предположат, че имаме работа със случайни съвпадения. Но това, че летописците са отразили два подпериода от 515 и 85 г., които заедно образуват точно 600 години, а след това са отразили и царуването на Умор така, че вписаните 40 дни да отведат в година и месец със същите названия, които стоят и срещу родоначалника Авитохол, показва, че боравейки с аритметиката, те ясно са виждали, че чрез своя текст, те записват и увековечават шестстотин години българска история. Ето защо напълно е възможно летописът да е бил съставен специално, за да се ознаменува това важно събитие. Възможно е някой български жрец, а защо не и самият кан Умор да са се досетили, че в четвъртия месец на годината на Дилом – 765, се навършва този кръгъл исторически срок от 600 години българска държавност. Фактът, че летописът започва с реминисценцията, че преди Исперих българите 515 години своя държава също показва, че летописът е възникнал вероятно в пряка връзка със спомена за тази по-стара българска държава и с представата, че в 765 г. се е навършвала една важна нейна годишнина. Неугасналият исторически спомен е породил

вероятно желанието да се впише по-старата българска държава заедно с епохата след Исперих в една обща българска история и така е възникнал и самият този най-стар летопис.

Всичко това като цяло показва, че в 765 г., когато са се навършвали според летописа шест века от появата на Авитохол, древните българи на Аспарух са гледали на новата балканска България и на Старата Велика България като на едно общо цяло – като на една голяма и прастара българска държава, която чрез преселението на Исперих само е преместила на юг и запад своите граници, но е останала пряко продължение на своята прародителка Старата Велика България. За да се докоснем до духа и представите на онези времена, трябва да излезем от тесните граници на днешна България и да се пренесем мислено в далечния осми век и тогава тези особености ще ни станат по-ясни. Всеки, който внимателно се вгледа в най-ранната карта на България, ще забележи с учудване, че по-голямата част от нейните земи са се простирали далеч на изток отвъд Дунава, обхващайки голяма част от западните области на Старата Велика България и достигайки отвъд р. Днестър, а вероятно и до р. Днепър. Поради тази особеност, за древните българи Старата Велика България и държавата на Исперих са били по същество една и съща държава и затова за някогашните летописци, а вероятно и канове, е нямало нищо по-естествено от това да ознаменуват в един и същ летопис създаването на Старата Велика България и преселението на Исперих.

Всички тези подробности навеждат на мисълта, че нашият най-стар дворцов летопис, който аз предпочитам да наричам Царственик, а не Именник, е бил замислен и създаден специално и завършен точно в годината и месеца, когато се е навършил един голям исторически юбилей – 600 години от създаването на Старата Велика България. Фактът, че този летопис се е появил не в някаква случайна година, а в годината на тази значителна годишнина, показва, че за някогашните българи вписаните в първата част на летописа 515 г. древна българска държавност са били една неоспорима историческа реалност, а не някакъв мистичен период. За тях тези векове са били също толкова реални, както и

вписаните 85 години след преселението на Аспарух – иначе те едва ли щяха да съставят своя летопис точно, когато са се навършвали 600 години българска история. Но за да се убедим окончателно в това, нека да се върнем още веднъж към царуването на Умор. Вече пролича от начина, по който е описано неговото царуване, че Умор е останал на трона и след записаните срещу него 40 дни. Но интересно е, че това личи и от византийските летописи. Те сочат, че през лятото на 765 или 766 г. императорът потеглил с войска към България, за да върне на престола свалениия Умор. Според летописеца Никифор, това станало в трети индикт (765г.), но по-подробни и строго датирани сведения дава Теофан, който пише, че походът на императора станал на 21 юни от четвърти индикт, т.е. на 21 юни 766 г. [113] Това показва, че Умор е останал да царува и след отбелязаните в Именника 40 дни, които завършват в началото на април 765 г. Това е и причината, поради която в Именника липсва името на владетеля, който е наследил Умор. Той се е появил след месеци, а може би и година след април 765, когато Умор е бил свален от власт.

При това положение вече проличава окончателно, че Царственикът е бил съставен по времето, когато Умор е бил действащ владетел и вероятно специално е бил оформен така, че да приключи в оня месец, когато са се навършвали шестстотин кръгли години от възникването на Старата Велика България, на която някогашните българи са гледали като на една и съща държава с Исперихова България. За българите от осми век е нямало две България и две български истории, а само една голяма и стара България, която е продължавала да живее чрез държавата на Исперих.

Както и да се анализират разгледаните факти, при всички случаи е несъмнено, че нашият най-стар дворцов летопис, наричан неточно Именник, е възникнал по времето, когато са се навършвали шест века от създаването на Старата Велика България. Това ясно е отразено в неговите календарни термини и числа и затова той е не само един твърде точен, но дори един изящен в

[113] ГИБИ, т. III, с. 226-306.

математическо отношение паметник, изграден по такъв начин, че да обхване един абсолютно кръгъл период от 600 години, до последния месец от този срок.

Неточните тюркски преводи са довели до това, че тази най-важна особеност на летописа дълго време е оставала незабелязана. Главната причина за това е, че когато месеците от Именника се превеждат на тюркски, излиза, че той обхваща не 600 кръгли години, а 599 години и девет месеца. Поради това, че в тюркските преводи месецът ТВИРЕМ е девети месец, а месецът в който приключва царуването на Умор при тях е шести месец, се оказва, че на тюркска основа периодът, обхванат от летописа, е по-малък с три месеца от кръглия шествековен срок и това е още един белег за неадекватността на тези преводи. Чрез това недъгавите тюркски преводи са скрили от погледа на науката най-интересната информация, съдържаща се в този летопис – това, че у българите през VIII в. е съществувало дълбокото убеждение, че те са стар народ със свои вековни държавни традиции. Фактът, че в летописа са отразени кръгли 600 години история показва, че за древните българи тези 600 години са били един реален и славен исторически период, иначе те едва ли щяха да построят целия свой летопис така, че той да обхване точно шест кръгли века.

Но най-ценната информация, която носи в себе си този летопис, се разкрива само, ако се приложи памирският ключ за неговото тълкуване. Фактът, че Именникът разкрива своите най-съкровени тайни чрез този нов ключ, е още един белег, че древните българи са били народ не от тюркско, или монголско, а от памирско потекло. Чрез това този най-ранен български летопис още веднъж ни напомня, че ако искаме да разберем кои са били нашите древни български предци, трябва да търсим техните корени не в тюркските степи, а сред старите памирски народи и при тяхната древна култура.

Глава четвърта

ПО СЛЕДИТЕ НА АВИТОХОЛ, ИЛИ КОГА Е ВЪЗНИКНАЛА СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ

След като по много начини установихме, че в летописа е обхванат период от кръгли 600 години, време е да погледнем още един ключов исторически срок – годината, записана срещу името на първия легендарен български вожд с име Авитохол. В текста името на Авитохол стои в началото на огромния период от 515 г., през който българите са имали своя държава отвъд Дунава. Записаните срещу този легендарен родоначалник 300 години отдавна озадачават изследователите, но интересно, че точно такова число се съдържа и в едно изречение от историята на Паисий, който пише. *"А от излизането на българите от Волга до тяхното идване край Дунава изтекли 300 години, в които те имали много князе"*.[114] Ако се съди по това изречение, което може би е взето от някой изчезнал вече стар източник, чрез името на Авитохол е означен вероятно цял един голям исторически период, в който българите са живеели в своята източна земя и все още не са се били преселили в близост до река Дунав.

Да видим сега, кога, според Именника, е започнал този период. Ако извадим от последната година, вписана в него – 765 г., общия срок от шест века, за което вече подробно писахме, ще се озовем точно в 165 г.

765 – (515+85) = 765 — 600 = 165.

Това сочи, че Авитохол според съставителите на Именника се е появил в 165 г. Предположението на някои автори, че той се е възцарил в 153 г., е свързано с неправилната представа, че Ирник е наследил директно Атила в 453 г., когато всъщност се е възцарил съвсем друг владетел — Елак, поради което следва да се отхвърли като неточно (вж. по-горе). Споменатата историческа дата (165 г.) разкрих за първи път като година на основаването

[114] Паисий, История славянобългарска, Фототипно издание, с. 17.

на Старата Велика България в книгата „Царственик на българското достолепие" (Изд. „И. Вазов", 1998) и днес тя се радва на голямо внимание, а някои я представят дори като свое откритие, тъй като у нас има доста много особи, които разбират научния стил като синоним на английската дума STEAL (стийл) – присвоявам. В интерес на истината трябва обаче да се отбележи, че тази ключова дата за българската история (165 г.), бе разкрита не в някоя от многобройните и активни в приватизацията на чужди идеи университетски катедри, а в една недолюбвана напоследък институция като БАН благодарение на това, че тя ми предостави възможността да проучвам дълго и спокойно огромното наследство на древните българи, за което съм й дълбоко благодарен.

Във връзка с така откритата дата – 165 г. – привлича вниманието още едно интересно съвпадение. Ако прибавим към началната година на Авитохол споменатия период от 300 години, ще се озовем в 465 г., а това е точно периодът, когато името на българите за първи път започва да се чува в близост до река Дунав. В 480 г. според византийските летописи, те за първи път влезли в траен контакт с Византия, а следователно тяхната поява в близко съседство с империята трябва да се търси малко преди това. Периодът, вписан срещу Авитохол, следователно завършва точно по времето, когато част от българите са се преселили от своята държава при Кавказ край река Дунав, а от това личи отново, че нашият най-стар летопис не е обикновен Именник, а един великолепен Царственик, който е удивително синхронен в историческо отношение с други, изчезнали вече исторически източници. На какво се дължи появата на срока от 300 години в Паисиевата история все още не е установено, но от него личи, че някога в България освен Царственика е имало вероятно и други стари летописи, споменаващи подобен дълъг период.

Интересна е и друга особеност — целият срок от три века, вписан срещу Авитохол, е включен в общия срок от 515 години, през който е съществувала според летописа Старата Велика България. А следователно първата година на Авитохол – ДИЛОМ ТВИРЕМ е едновременно и първата година на някогашната българска държава. Чрез нея летописците са отбелязали не само кога

се е появил на света Авитохол, но и кога се е появила първата българска държава в Европа. На свой ред съвпадението на първата година на Авитохол с първата година на българската държава показва, че той не е бил обикновен вожд или родоначалник, а основател на Старата Велика България.

С този вожд в представите на някогашните българи е започвала тяхната многовековна история преди Исперих, подобно на това, както в представите на някогашните римляни създаването на тяхната държава е започвало с легендарните Ромул и Рем, които основали Рим в 753 г. пр. Хр.

Историята не е запазила някакви конкретни сведения във връзка с Авитохол. Но доста ненадейно в един стар български летопис, пренесен някога в далечна Литва, беше открита една легенда, която има пряко отношение към него. Преди десетина години, ровейки се в литовската и жемайтска хроника, съвсем случайно попаднах на тази неизвестна по-рано легенда, написана на старобългарски език, която ще цитирам по-долу в нейния пълен вид.

"Ромулус и Ремус – пише в нея – *откърми в гората една вълчица. Устиаг – мидийският крал накарал своя секретар Гаспарг да умори Кир, за да не царува след него, но Гаспарг го съжалил... Испанският крал Болгорос казал да хвърлят в морето неговия внук, но вълците изхвърлили детето живо на брега, където една сърна го откърмила със своето виме. После той станал втори испански цар на име Гобис. Така също и княжето (князчето) мизийско или българско било откърмено от сърна, когато било захвърлено в горския пущинак да загине. Парис, синът на Приам бил отгледан от една мечка в горския пущинак."*[115]

Както личи от нейните особености, легендата е възникнала в стара българска среда и оттам е била пренесена в Литва, най-вероятно по времето на известния литовски патриарх, българинът Григорий Цамблак. За нейния български произход може да съдим по това, че сред съдържащите се в нея исторически примери на два пъти са вплетени епизоди и имена, напомнящи по нещо

[115] ПСРЛ, т. 32, с. 40.

за българите – веднъж разказът за неизвестния испански крал Болгорос и втори път разказът за легендарния български или мизийски княз, откърмен от сърна. Отъждествяването на мизите с българите също е особеност от старобългарски тип. Тя се среща например в Краткото Климентово житие, където пише че *"този велик отец наш и български светилник бил по род от европите мизийски, сиреч българите" (ИЖЕ И БЛЪГАРИ).* (Вж. И. Дуйчев, Проучвания, С., 1981, с.169).

Всичко това показва, че откритата в Литва легенда е записана от някой средновековен български книжовник, без да се знае кога точно е станало това. Не е трудно да се открият също причините, които са подбудили този неизвестен за нас български книжовник да запише тази старинна легенда. В нея са събрани на едно място разказите за необикновения произход на родоначалниците на цяла редица стари народи – римляни, перси, испанци, троянци, а заедно с тях е споменат и родоначалникът на българите, което е било и прекият повод, за да се запази този разказ за вековете.

Както личи от текста, у българите в стари времена е съществувала представата, че подобно на родоначалниците на повечето стари народи, които са били спасени от провидението, за да станат велики царе, също и родоначалникът на българите е имал необикновен произход и е бил откърмен от „еленица", т.е. сърна.

Кой е бил този легендарен княз, за който се е говорело някога, че е бил откърмен по подобен необикновен начин? Според нас тайната може да бъде разгадана, ако погледнем към първото име, което стои в Именника на българските канове — Авитохол. Ако се съди по памирските езици, които ни помогнаха да си обясним доста много стари български тайни, това име не случайно се е появило в началото на Именника. Защото в Памир се срещат думите AWU – **сърна** и ТЭFЭL (тъфъл) — **син, потомък**, които взети заедно дават израза AWUTЭFЭL (Авютъфъл) – **син на сърната, дете на сърната** (ГАСК, 300, 477). В санскритския език, който е една от първоосновите на памирските езици се срещат думите AVI – **кошута** (SCR,30) и ТОКА (SCR, 112) или ТУК (SCR, 110) – **син,** които заедно дават израза АВИ-ТОКА, АВИ-

ТУК, което значи **син на сърната**. А интересно е и това, че думата AVI в санскрит значи също **благословен, благоприятен** (SCR, 30). Всички цитирани думи са от санкскритски речник на A. Macdonell, Oxford, 1979 и от монографията „Ваханский язык", М, 1980.

От техните особености личи, че Авитохол е точно оня легендарен княз, за който някога сред българите се е говорело, че е бил откърмен от сърна. А от старите летописи се вижда, че не само българите, а и някои родствени с тях народи като утигурите и кутригурите са вярвали в някаква чудна сърна. Според разказа на Прокопий Кесарийский, записан през 550 г., имало някога легенда, че дори пътят на тези народи към новите им земи на запад от Азовско море им бил показан от някаква вълшебна сърна, която се появила пред тях и преминала по водите на морето.[116] По този повод покойният историк Петър Коледаров написа прекрасната статия "Сърна показа пътя на нашите деди", в която още преди да бъде открита легендата за княза, откърмен от сърна, обърна внимание, че у древните българи и родствените с тях народи сърната е била почитана като пратеник на висшите небесни сили.[117]

Още няколко думи за Авитохол. В Древна Персия се е срещало мъжкото име Авитух, което произлиза от древноиранската дума АВИ – **сърна** и ТУХ- персийски вариант на санскритската дума ТУК – **потомък, син**. Такова име АВИТУХ е носил и един от ранните сподвижници на християнството, отбелязан в Савината книга през десети век. Това особено име е възникнало несъмнено във връзка с легендите за вълшебните сърни, които са били разпространени някога широко сред народите на Изтока и особено сред народите от памирския и персийски кръг.

За един народ като българите, който е вярвал, че сърната е олицетворение на най-светлите небесни сили е било естествено да нарича своя древен родоначалник с израза АВИТОХОЛ – **синът на сърната**. Това име се оказва всъщност име-ключ и е

---

[116] ХИБ, с. 60.

[117] П. Коледаров, Една сърна посочи пътя на нашите прадеди, Наша родина, 1973.

свързано с древната българска вяра в небесните сърни. А като знаем, че някога сърните са били считани за пътеводителки на рода по време на неговите преселения, става доста ясно и защо Авитохол стои на първо място в списъка на старите български канове. Този необикновен вожд, наричан син на сърната, е бил вероятно човекът, който, откърмен от вълшебното сърнено мляко, е водил някога българите по време на тяхното най-старо преселение от Азия в Европа.

В името на Авитохол се фокусират две стари български поверия – поверието, че българският род е бил породен от най-светлите небесни сили и поверието, че пътят му към неговата нова земя, завоювана след излизането от Балхара, му е бил показан от небесна сърна, или от дете, отхранено от сърна. Като знаем тези две български поверия, а също как са се наричали сърните в най-старите български земи край Памир, едва ли има нещо чудно в това, че първият български вожд е носил дългото и непривично за нашия днешен слух име Авитохол. По-чудно щеше да бъде, ако той не носеше подобно име, защото един народ, който е вярвал в свещената сърна също толкова силно, колкото римляните са вярвали в свещената майка-вълчица, а тюрките в свещения небесносин вълк, не би могъл да измисли друго име за своя родоначалник освен името "син на сърната", което стои в първия ред на уникалния прабългарски Царственик.

След всичко това нека погледнем още веднъж кога Авитохол се е появил на света. По-горе вече изчислихме тази дата, изваждайки от последната година на летописа — 765 г. и срока от 600 години, който отделя появата на Авитохол от тази крайна дата. Същият резултат може да се получи обаче и по още един начин – ако извадим от първата година на Аспарух — ВЕРЕНИ — дракон (680 г.) посочените в Именника 515 години, през които е съществувала старата българска държава според летописа. Резултатите, получени по описаните два начина, са представени долу един до друг:

Първи начин на изчисление: 765 – 600 = 165 г.
Втори начин на изчисление: 680 – 515 = 165 г.

И при двата варианта на изчисление се получава, както виждаме, един и същ резултат — **първата година на Авитохол, а тя е и първа година на Стара Велика България, е 165 г. сл. Хр.**

Тази твърдо установена дата трябва да се запише със златни букви в българската история. Защото това не е обикновена дата – това според нашия древен Царственик **е рожденатa година на първата българска държава в Европа.**

Чрез името на легендарния АВИТОХОЛ и календарната дата ДИЛОМ ТВИРЕМ най-старият българския летопис сочи кога българите са дошли от своята най-стара земя при Памир в района на Кавказ, а това подсказва и кога е станало тяхното първо голямо преселение. Ако се съди по направения памирски превод, българите са се установили трайно при Кавказ в четвъртия месец на 165 г. — ДИЛОМ ТВИРЕМ. Този календарен детайл – вероятната поява на българите в четвъртия месец на годината – заслужава да се разгледа и през призмата на някои допълнителни исторически факти.

От летописа на често цитирания напоследък Михаил Сирийски личи как точно е станало едно от големите преселения на древните българи от Азия към Европа. Според него някога от Средна Азия излезли трима братя, водейки със себе си 30 хил. души. Те пътували през зимата, за да намират вода (вж. по-горе). След около два месеца път (60-65 дни) преселниците българи успели да изминат огромното разстояние от Имеон (Памир) до р. Дон. После някои отишли да живеят в Кавказ, а други във Византия.

Колкото и необичаен да изглежда този разказ, подробностите, съобщени в него, са напълно реалистични. Почти всички големи пътешествия от Средна Азия към Европа някога са ставали най-вече през зимния сезон. В края на зимата е започнало например голямото пътешествие на пратеника на арабския халиф Ибн-Фадлан от Средна Азия към Волжка България, което продължило общо 69 дни — от 4 март до 12 май 922 г.[118] И пак през зимата, само че в самото й начало, тръгнал да пътува някога от р.

[118] Ибн-Фадлан, Пътешествие, цит. изд., с. 25-30.

Волга на изток папският пратеник Вилхелм Рубрук, който в 1253 г., след повече от четири месеца конска езда, се добрал до далечна Монголия.[119]

Знаейки тази особеност, нека погледнем какво ще стане, ако извадим от месеца ТВИРЕМ, посочен като месец на появата на Авитохол и на създаване на българска държава при Кавказ, периодът от два месеца, потребен за преселението на българите от Имеон до Кавказ. Отброявайки от четвъртия месец ТВИРЕМ два месеца назад, попадаме във втория месец от календара на древните българи, съответстващ приблизително на днешния февруари. А това напълно се покрива с твърдението на Михаил Сирийски, че изселвайки се от Средна Азия българите са тръгнали на път през зимата, за да могат да намират вода.

Ако съдим по Именника, най-старото българско преселение от Памир към Европа трябва да е станало през зимните месеци на 165 г. То е започвало очевидно през февруари и е завършило в самото начало на пролетта в четвъртия български месец, който е започвал на 22 март и е продължавал до 22 април.

Тази историческа тайна се разкрива обаче, само ако се придържаме към приведения по-горе памирски превод на имената на българските месеци, при който ТВИРЕМ значи четвърти месец, а не девети месец, както е в тюркския превод. Ако приемем заедно с тюрколозите, че ТВИРЕМ е девети месец, веднага възниква пълна бъркотия. Защото тогава ще излезе, че древните българи, които са дошли при р. Дон в месец ТВИРЕМ (девети), са тръгнали през азиатските пустини в седмия месец на годината, т.е. през юли, в който никой реален народ не е смеел да се изселва през Средна Азия, защото, пустините тогава са един непроходим и гибелен ад.

Благодарение на нашия най-стар летопис днес ние вече знаем месеца на появата на българите, водени от Авитохол, в Европа и месеца на тяхното приблизително изселване от тяхната **най-стара памирска земя**. А това показва, че Именникът не е бил написан произволно. В него са били вградени факти, които на-

---

[119] ЛИБИ, III, с. 204.

пълно са съответствали на историческите реалности и са били вероятно добре запазени в народната памет на българите, през VIII в., когато е съставен летописът. Както в случая с царуването на Умор, тюркският превод и в тази си част се оказва неадекватен — той ни отвежда към един крайно неподходящ месец юли и чрез това показва, че води по грешна следа. Но насочим ли се към памирския превод, всичко си идва на мястото. От него излиза, че древните българи са излезли на път точно тогава, когато е посочил Михаил Сирийски – през зимния сезон.

Да направим сега една малка равносметка за съдържанието на Именника. В този забележителен летопис виждаме отразени цяла редица кардинални и сюблимни исторически събития от ранната българска история. Той единствен съдържа данни за годината на преселението на Аспарух – 680, и за годината на възникването на Старата Велика България – 165 г. (515 г. преди Аспарух), и за времето на първата голяма българска годишнина – 765 г., когато в месеца твирем са се навършвали шест века от създаването на Старата Велика България.

Първата циклова дата, вписана в Именника, ДИЛОМ ТВИРЕМ, абсолютно се покрива с името на последния съдържащ се в летописа месец – ТВИРЕМ, от цикловата година ДИЛОМ, който е настъпил 40 дни след коронясването на Умор в месеца ТУТОМ. А това е белег, че пред нас е един абсолютно точен и дори изящен старинен летопис. Летопис, в който нито едно число и дата не са вписани случайно и който заслужава поради това да се чете така, както са го написали самите български летописци – без излишни подправяния и нагласяния, без изкуствени хипотези.

Забележителните дати, отразени в прабългарския Царственик (Именника), заслужават да бъдат записани във всеки български учебник по история. Защото те са дати свещени, дати рождени, които трябва да знае и почита всяко българско дете и всеки мислещ българин на земята.

Глава пета

ОЩЕ ЗА СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ

Един от най-големите пропуски на досегашната българска историография е, че дълго време е оставал неразкрит кодът, съединяващ сроковете на царуване и датите на възцаряване в най-стария български летопис. Този код се оказа твърде интересен, защото от която и страна да се погледнат записаните данни, се вижда, че летописът е съставен в една важна за българите година – времето, когато са се навършвали точно 600 години от създаването на Старата Велика България. Пролича също, че някогашните летописци са държали годините на нейното съществуване на всяка цена да се съединят с годините на държавата на Исперих и са приключили летописа именно в оня месец, когато са се изпълвали точно тези кръгли 600 години. Има също и някои допълнителни следи, показващи, че представата, че държавата на Исперих е само продължение на Старата Велика България, е съществувала в българския царски двор много преди да бъде съставен летописът. Затова нека се вгледаме още веднъж в края на първата част на този най-стар летопис.

Там след изреждането на първите владетели стои изразът:

„Тези пет князе държаха княжество от другата страна на Дунав 515 години и тогава дойде на (тази) страна на Дунав Исперих княз (който е) също и досега."

Завършъкът „също и досега" е един твърде интересен белег. Той сочи, както отдавна са забелязали проф. В. Златарски и други автори, че първата част от летописа, която завършва с името на Исперих, е възникнала още по времето, когато е бил жив самият Исперих, защото иначе е безсмислено да се пише след неговото име „също и досега", т.е., че той царува също и досега. Несъмнено е, че първата част е написана в една твърде ранна епоха – само двадесетина години след преселението на Исперих и от гледна точка на мисленето на тогавашните българи идването му е било само последен епизод от българската история, който те са вписали като добавка към историята на Старата Велика България.

Очевидно е, че текстът, съобщаващ за предишните пет века българска история, е бил записан още по времето на Исперих, а това внася допълнителен щрих, на който заслужава да обърнат внимание всички, които гледат на тези пет века като на някаква фикция, или фантазия. Трудно е да си представим, че един токущо дошъл владетел – в случая Исперих – ще измисли пет века предишна история за своя народ и ще се разпореди такава приумица да бъде записана от летописците. От Именника се вижда също, че над текста по-късно са работили и други книжовници, на които е било възложено, вероятно от кан Умор, да го продължат и да добавят втората част. Но и те явно са гледали на първите пет века като на реална и неделима част от българската история, затова са ги запазили непокътнати, без да променят нищо в тях.

Ето защо възниква въпросът: защо на тези пет века най-просветените българи, както по времето на Исперих, така и един век след него, са гледали като на реална величина. Вече цял век не един и двама автори се надпреварват да „поправят" летописа, заемайки позата, че те много по-добре от древните българи знаят най-ранната българска история. И тъй като това е един твърде рискован подход, аз мисля, че вместо да ревизираме древните числа, трябва преди всичко да се вслушаме в техния глас и да се запитаме защо българите от VII и VIII в. са вярвали толкова твърдо, че държава с името България е имало цели пет века преди времето на Исперих. За съжаление, някои автори по инерция наричат това чиста измислица, а неотдавна един археолог, твърдящ, че пише истинската история на България, дори заяви по БТВ, че за Старата Велика България нямало никакви данни.

Нека видим още веднъж дали е така. Ще започнем изреждането на данните отзад напред:

• През V в. известният арменски историк Мовсес Хоренаци пише, че в българската земя в Кавказ много преди това станали размирици и българите от племето ВХНДУР, заедно със своя вожд Вананд, се преселили в Армения. Споменатата българска земя в Кавказ или по-точно *„във веригата на огромната Кавказка планина"* — както той се изразява, не може да бъде никоя дру-

га освен Старата Велика България. Източникът се съдържа във всяка христоматия по история, затова горещо го препоръчвам на нашия загрижен за истинската история археолог. Същият арменски историк сочи, че преселилите се заради размирицте българи се настанили в Армения в плодородни и плодоносни области на юг от Кох, където *„живели дълго време"*. А това показва, че те са се появили в Армения много преди 465 г., когато е писал своята история Мовсес Хоренаци, а и самата българска земя в Кавказ е съществувала много преди V в.

• За това, че българите още преди V в. са живеели в Кавказ, съобщава и арменският патриарх Йоан Католикос. Той сочи същото, както и Мовсес Хоренаци, само с тази особеност, че заедно с българите в Армения се преселили и евреи, двама от които, Яков и неговия син, били наказани от арменците заради това, че не се покланяли на арменските идоли. Идолите, за които пише патриархът, са старите арменски езически богове, които били почитани преди 301 г., когато арменците първи в света са приели християнството. А следователно българската земя, от която се преселили някои българи и евреи, е съществувала в Кавказ още преди 301 г., и не е никак трудно да се докаже това.

Чрез това уточнение вече сериозно се доближаваме до датата 165 г., която ни сочат вписаните в най-стария български летопис числови данни, разгледани по-горе. Но за да стане картината по-ясна, заслужават внимание и още няколко източника.

• Един добре познат историк – Агатий Миренейски, съобщава през VI в., че появилите се при Кавказ племена кутригури, ултизури и вуругунди преди това живеели отсам планината Имай (дн. Памир и Хиндукуш). Той пише също, че кутригурите и вуругундите били доста известни при император Лъв I (459-474 г.), което показва, че тези три племена, които В. Златарски и други историци сравняват не без основание с кутригурите и оногундурите от Старата Велика България, са се появили в Кавказ доста време преди царуването на Лъв и през неговата епоха вече са си били спечелили известност. Този източник също е поместен във всяка христоматия по история, затова горещо го препоръчвам на споменатия колега, пишещ истинската история на България.

• Все по същото време един от най-именитите арменски историци – Ехише, носещ високата титла вартапет, сочи, че в Кавказ възникнал един мощен съюз от народи, начело на който стоял вождът Еран, произхождащ от племето Хайландур. Този съюз бил създаден от вожда Еран преди 439 г. и от него изпитвала страх, според Ехише, дори могъщата Персийска империя, чийто цар Ездигерд II тръгнал на поход на изток едва, когато узнал, че войските на Еран няма да го нападнат в тил. Вече е забелязано, че името на неговото племе има древен български облик и по своята конструкция стои близко до стари български имена като ВХНДУР, ОНОГХОНДУР и ОГХОНДУР, споменати в другите арменски източници. От това личи, че заселените при Кавказ древни българи още в началото на V в. са представлявали голяма военна сила и вероятно са имали добре организирана държава, която е създавала проблеми дори на Персия. Поради спецификата на имената на древните български племена, в арменските източници те се явяват често по различен начин – при арменците като ХАЙЛАНДУР, ОНОГХОНДОР е пр., а при византийците като ВУРУГУНДИ И УНОГУНДУРИ. Но за взаимната идентичност на тези имена говори един доста нагледен факт. Ако сравним данните на византийските и арменски историци, ще установим без затруднения, че по едно и също време византийците съобщават, че вуругундите и кутригурите били станали известна сила, а арменците пишат, че се въздигнал мощен съюз, оглавяван от племето ХАЙЛАНДУР, или ОГХОНДУР и неговия вожд Еран.

• Към тези ранни данни се прибавя и още един източник, на който обърна внимание пръв проф. Ото Манчен-Хелфен. Това са сведенията на древния историк Зосим, че между 240 и 250 година срещу Римската империя се надигнали мощните племена готи, борани, карпи и уругунди. Те нахлули масово на юг от Дунав и организирали дори поход срещу Мала Азия. *„Карпите* – пише Манчен-Хелфен – *са били жители на Дакия, бораните са били сармати. Някои гледат на тях като на германци, други ги сравняват с ургите на Страбон."* Но според цитирания историк те са били един и същ народ с древните вуругунди и оногунду-

ри.[120] Тези новоразкрити данни показват, че въздигането на оногундурите като могъща военна сила е започнало още около 240 година, а това вече съвсем ни приближава към годината 165, когато според данните в нашия дворцов летопис е била създадена Старата Велика България при Кавказ.

Явно е, че древните българи не случайно са писали, че преди Аспарух е имало цели пет века друга, по-стара българска държава. Тази държава не само е съществувала, но през IV-V в. е имала вече твърде многобройно население и като всяка въздигаща се държава е била добре известна на редица стари народи.

• Както вече посочихме по-горе, малко по-късно – през 550 г., косвени сведения за нея е дал готският историк Йорданес. А по същото време – в 555 г. сирийският хронист Захарий Ритор съобщава, че в Източен Кавказ живеят българи, които имат градове.[121] Характерно е също, че още през V в., по времето на арменския цар Хосров, заселените в Армения българи са заемали доста високо положение в арменската държава. Техният род, наричан ВАНАНДАЦИ – по името на родоначалника им Вананд, е посочен в един арменски царски списък на 17 място от общо 70 арменски благороднически фамилии (нахарари).

От летописите личи и още нещо. Разказвайки за българите, в течение на векове арменците споменават най-често един особен техен клон, който наричат ту ВХНДУР-БУЛГАР, ту ХАЙЛАНДУР, ту ОГХОНТОР, ОЛХОНТОР, или ОНОГХОНДОР-БУЛГАР. Кой е този главен български клон, който постоянно се явява в арменските истории, отдавна е установено от историческата наука. **Това несъмнено са ОНОГУНДУРИТЕ – племето на Аспарух и Кубрат, от което е произлизала древната българска династия Дуло.** А от това личи, че българите не само са имали стара държава при Кавказ, но и това, че тяхната държава е била управлявана в течение на векове от една и съща династия – династията Дуло – **което се твърди и в българския летопис.** Тази особеност – високото положение на ОНОГУНДУРИТЕ в

---

[120] O. Manchen-Helfen, History of the Huns, Los Angeles, p. 776.
[121] ХИБ, I, с. 57.

някогашната българска държава – е била известна не само на арменците, но и на другите стари народи. Тя личи от това, че византийският хронист Теофан нарича Кубрат вожд на ОНОГУНДУРИТЕ, а хазарският каган Йосиф сочи, че земята, която завладял, принадлежала някога на оногундурите, наречени на еврейски език У-Н-Н-Т-Р. Незапознатите с еврейския правопис автори, вкл. акад. В. Гюзелев, четат неправилно това име като В-Н-Н-Т-Р. Но известно е, че в еврейската азбука буквата В се чете понякога и като У и от това личи, че народът, споменат от Йосиф, са несъмнено ОНОГУНДУРИТЕ, наречени У-Н-Н-Т-Р.

Първите сведения, че начело на българите са стояли оногундурите, датират от четвърти или трети век, когато в Армения се преселил българинът Вананд, който водел народ, наречен ВХНДУР, или УГХУНДУР – БУЛГАР. А последните сведения датират от края на седми век, когато от кавказката област Дзиакан (дн. Суган при Балкария) се е изселил с народа си Аспарух, чийто клон е наречен в арменската география "Ашхарацуйц" – ОНОГХОНДОР – БУЛГАР – преселници. От сведенията на Ехише – историк от шести век, известен и като Егише, научаваме, че през 439 г., оногундурският вожд Еран е стоял начело на огромен съюз от кавказки племена, което показва, че оногундурите са били централното ядро на една голяма държава, чийто основен народ са били древните българи.

Всичко това показва, че Именникът не ни подвежда, когато сочи, че династията Дуло е управлявала българите в течение на много векове. А следователно той не ни подвежда и когато сочи, че българите са имали своя държава 515 години преди Аспарух. Такава вековна държава наистина е имало някога при Кавказ. Ето защо дошло е време е да се коригират досегашните силно принизени оценки, които свеждат нейното съществуване само до царуването на Кубрат, а да се покаже тази забележителна държава в целия неин многовековен ръст.

Благодарение на арменските източници днес вече е възможно да се сглоби в едно целият най-ранен период от съществуването на българската държавност в Европа. Ето как изглежда

той, ако се опитаме да систематизираме **всички най-важни факти, отразени в старите арменски летописи:**

II век – в арменските източници се появява новодошъл народ с име БАСЛИКИ, което напомня индийското име БАХЛИКИ и БАЛХИКИ, с което са били наричани жителите на Балх – централната област на древна Бактрия в полите на Хиндукуш и Западен Памир. Земята, в която се заселва новодошлият народ, получава името БАЛКАР и БАЛГАР, което напомня старинното име на Бактрия – Балхара.

240 г. – заселилите се при Кавказ българи от племето уругунди стават известни за първи път като голяма военна сила и атакуват заедно с други племена Римската империя.

III век – в Армения се преселва част от българите – оногундури, водена от вожда Вананд. Името Вананд се среща на изток единствено в Бактрия (Балхара). На бактрийски език думата ВАНАНД значи ПОБЕДОНОСЕН.

Преди 301 година – от българската земя при Кавказ се преселват българи и евреи в арменската област Кох (Кол). Арменският патриарх Йоан Католикос пише, че двама от евреите са екзекутирани от арменския цар, защото отказали да се покланят на арменските идоли, което показва, че преселението е станало по времето, когато арменците са били още езичници, т.е. преди 301 г.

Около 439 година – българите-оногундури разширяват своята държава и застават начело на едно огромно обединение от кавказки народи. Вожд на тази мощна държава, според арменския историк Ехише, е бил предводителят на оногундурите Еран, чието име твърде много напомня името на легендарния български кан Ирник, споменат след Авитохол.

490-507 г. – Българите жънат над 10 победи срещу византийците и готите и единствената загуба е от пълководеца Толуин, който в една битка, спомената от Касиодор, „победил първо хуните, а след това и страшните по целия свят българи".

512 г. – византийският император Анастасий съединява с огромна стена Черно и Мраморно море, за да предпази Цариград от нападенията на мощните армии, които идват откъм старите български земи при Понта, Меотида и Кавказ.

535 г. – двама български вождове – Булгар и Дронг, или Дрогон, предприемат мощен поход срещу Византия.

550 г. – готският историк Йорданес съобщава, че по северните брегове на Черно море се простират земите на българите, които станали твърде известни поради греховете на готите.

555 г. – сирийският хронист Захарий Ритор съобщава, че в Източен Кавказ при днешен Дербент живеят българи, които имат градове.

558 г. – българите-кутригури, водени от Заберган, достигат до стените на Цариград, където са спрени с хитрост от престарелия пълководец Велизарий.

От така изредените събития личи, че в течение на много векове в Кавказ и полетата на север и запад от него, е съществувала българска държава с голямо и силно население. Начело на старата българска държава, както личи от арменските източници, е стоял един и същи български клон – оногундурите, от които е произлизал царският род Дуло. Това, което са имали българите през този период, следователно не е било нетраен племенен съюз, а държава в строгия и точен смисъл на думата, при това държава със значителна вътрешна стабилност, свидетелство за което е неизменността на царския род.

Тази именно особеност – съществуването на българска държава при Кавказ, управлявана от една и съща династия в течение на векове, за съжаление и странно защо, досега е останала незабелязана от всички изследователи на българската история.

Обхватът на периода, през който арменските източници съобщават за събитията, свързани с българите и тяхната държава в Кавказ, се покрива доста точно с периода от 515 г., споменат в най-стария прабългарски Царственик, наречен неточно Именник. Ето защо на вписаните срещу Авитохол и Ирник години следва да се гледа като на обобщени величини, представящи двата основни периода от съществуването на старата българска държава – периода от основаването й до средата на V в. и периода от средата на V в. нататък, когато българската държава преживява нов подем под ръководството на прочутия владетел Ирник (арменския Еран).

Глава шеста

БЕЛЯЗАНИТЕ АТОМИ В ИСТОРИЯТА, ЗА КОИТО ВАЖИ ПРИНЦИПЪТ: „КОЙТО ИМА ОЧИ, ЩЕ ВИДИ, И КОЙТО ИМА УШИ, ЩЕ ЧУЕ"

Днес много историци продължават да се оплакват, че от древните българи не са останали почти никакви следи и в този техен Еремиев плач има вече нещо не само крайно неточно, но и кощунствено, защото от древните българи са останали твърде много и твърде богати исторически следи.

Характерно е също, че щастливите слепци с очи, които, скрити зад своите наочници, замърсяват българските учебници с лъжата, че древните българи са изчезнали без следа, прекарват живота си без угризения и самодоволно, за разлика от някои упорити търсачи, които със Сизифовски напъни се опитват да свалят капаците от очите им.

За кощунствата над историята се получават, като правило, леки и немъчени пари, а понякога и специални бонуси. Защото дори и днес звучи твърде актуално въпросът на Ботев: *„А не се ли плащат хиляди грошове на пияниците, за да се отрекат от своето българско име"*. От всички видове такива пияници най-опасни са зашеметените глави, наторяващи с пошлости науката и особено онези, които след дълго пълзене и клатушкане из различни чужди кръчми са изпълзели по българските научни върхове. Затова без особена надежда, че ще ги накараме да изтрезнеят, трябва да спомена и още някои факти, които трудно могат да се забележат през наочници, а още повече – от работещите не на ползу роду, а „на ползу джобу" родогубци.

Всяка от многобройните науки, които се занимават с най-древното минало, е открила свои специфични видове следи, оставени от древните българи.

За астрономията и по-специално за археоастрономията, такива следи са създадените от древните българи особени названия на небесните съзвездия и употребата на една от четирите най-забележителни астрономични точки в годишния кръговрат – зимното слънцестоене като основа на техния календар.

За математиката такива специфични следи са особените процедури на закръгляване на числата, които се откриват в най-стария български летопис и за които споменава цитираната погоре рецензия на покойния проф. Димитър Шишков.

За палеолингвистиката такива следи са оставените от нашите древни предци свещени знаци и рунически надписи, а за епиграфиката – надписите, оставени на древнобългарски език с гръцки и кирилски букви.

За етнологията такива специфични следи са особените роднински термини от типа на БАТЕ и ТАТЕ и др., открити сред кавказките и волжките българи, а също в най-старите български земи при Памир.

За етнографията такива особени следи са много от названията на нашите национални облекла, обичаи и музикални инструменти, а също специфичните думи, характерни за някои стари български поминъци.

За топонимията и ономастиката – науките, изучаващи географските и личните имена – такива специфични следи са имената на най-старите български селища и имената на самите древни българи, които – както вече видяхме – масово са изминали заедно с нашите древни български предци дълъг път по света.

Накратко казано, всяка от тези науки вече е напипала конкретни белези, чрез които може да се изучава древното българско минало. И тъй като много от тези белези се откриват в два, три, а понякога и в повече райони, обитавани от древните българи, те приличат на белязаните атоми в химията, чрез които може да се проследи разпространението на някой химически елемент.

В случая в ролята на непознат елемент се явяват древните българи и ако се следят грижливо специфичните следи, които подобно на белязани атоми, те са оставили по своя исторически път, се оказва, че тези наши древни предци не само не са изчезнали без следа, но са оставили изключително богата информация за себе си, която обаче може да види само оня, който е изострил достатъчно силно своето научно зрение. Сентенцията „Който има

очи, ще види, а който има уши, ще чуе." – важи напълно за древната българска история.

Затова моят единствен стремеж през цялото време, откакто се занимавам с нея, е да привлека вниманието към многото видове белязани атоми, за които в повечето исторически катедри цари почти пълно неведение, защото у нас дълго време се насаждаше невярната представа, че като материал за изучаване на древната история може да служат само историческите летописи и се пренебрегваше дори най-близката посестрима на историята – археологията. Късоногата ограниченост, отглеждана дълго време у нас под желязната пета на политиката, доведе до това, че в течение на повече от половин век остана неосъзната елементарната истина, че историческата наука може успешно да разкрие най-древното минало, само ако се опре на всички видове „белязани атоми", оставени от нашите древни предци и престане да пренебрегва своите многобройни посестрими – археоастрономията, палеолингвистиката, етнологията и етнографията, ономастиката и топонимията, историческата география, сфрагристиката и пр. – с една дума, целия ансамбъл от разнообразни науки, които по свой начин и чрез свои специфични маркери вече са навлезли в проблемите на древното минало.

Такива специфични маркери и белязани атоми си е създала твърде отдавна и науката, с която пряко се занимавам – древната история на стопанствата и цивилизациите, наричана най-често с краткото име стопанска история. Затова след като бяха разгледани специфичните маркери и белязани атоми, характерни за повечето от споменатите други науки, заслужава да погледнем и към свежата струя от нови познания за древното минало, придобити благодарение на тази, все още почти непозната у нас наука – древната стопанска история и историята на цивилизациите.

Глава седма

ПАРАДОКСИТЕ, РАЗКРИТИ ОТ СТОПАНСКАТА ИСТОРИЯ, ИЛИ КАК СТРОИТЕЛИТЕ НА ГРАДОВЕ БЯХА ОПИСАНИ КАТО ОБИТАТЕЛИ НА НОМАДСКИ ЮРТИ

Характерно за древната стопанска история е, че тя ползва като източници на познание материалите на всички науки, които се занимават с древното минало – за нея са еднакво важни както писмените сведения за материалния живот, така и археологическите находки, и езиковите данни. Само на тази широка основа може да се установи дали даден народ има собствени постижения на полето на човешката цивилизация, или е ползвал готови чужди постижения.

За да проличи ползата от участието на стопанската история при обсъждането на най-сложните исторически проблеми, ще спомена само един кратък пример:

Много десетилетия и дори повече от век, в световната историческа наука се водеха разгорещени дискусии по въпроса дали древните цивилизации в Америка са създадени под влияние на египетската цивилизация, или не. Търсейки египетския корен, известният пътешественик Тур Хейердал предприе дори специално пътешествие с папирусна лодка, за да се докаже, че в Южна Америка е била пренесена египетската цивилизация. Но точно, когато опиянението от тази идея достигна до своята връхна точка, в дискусията около нея неочаквано се намеси стопанската история и внесе голям смут с това, че посочи два-три прости, но незабелязани преди това факта. Първият от тях е, че съставът на традиционните земеделски култури в Америка рязко се е различавал от този в Древен Египет. На едното място са се отглеждали царевица, маниока, тикви, домати, а на другото – ечемик, пшеница, ориз, лук и други непознати за Америка растения. Същата разлика се наблюдава и при домашните животни – на едното място крави, магарета, овце и кози, а на другото място – само американската лама. Причините за това се простират милиони години назад и отиват дори в дивата флора и фауна, което показва, че всяка от двете сравнявани цивилизации е ползвала при

своето създаване различни видове диви растения и животни и е възникнала в лоното на специфичен вид дива природа. Именно този незабелязан преди това факт изведнъж показа, че е трудно да се говори за някаква пряка връзка между древен Египет и древна Америка, или казано на математически език, че съществува нулева корелация между цивилизациите, създадени в Египет и индианска Америка.

По този начин прозаичната и скучна наглед стопанска история ликвидира една от най-романтичните илюзии на историческата наука. Трябва да се знае – предимството на стопанската история е, че тя гледа на далечното минало не през розовите очила на умозрителните хипотези, а опипвайки материалните основи на обикновения земен живот стъпка по стъпка и предмет по предмет.

Тази земна наука аз обикнах още от младини, тъй като нещо ми подсказваше, в онези позабравени вече времена на политически директиви и на наложени отгоре исторически теории, че тя носи в себе си силата на здравия реализъм, който единствен може да извади от заблуди поддаващата се ту на едни, ту на други политически внушения българска историография. Затова с течение на времето се заех да събера всички възможни маркери и „белязани атоми", чрез които стопанската история може да помогне на своята много по-самонадеяна, но и много по-послушна към политиката посестрима – общата история и да я накара най-после да прогледне и да види допуснатите системни грешки по въпроса за древните българи. Част от тях вече разгледах в досегашното изложение, затова сега само ще добавя няколко допълнителни щриха, разкрити от стопанската история в най-тесния и строг смисъл на думата.

Един от най-важните показатели, по които стопанската история съди за равнището на развитие на който и да е древен народ, е, дали той е познавал строителството на градове. По този въпрос в България историческата наука дълго време даваше един кратък и категоричен отговор – древните българи не са познавали строителството на градове, тъй като те са дошли в тази земя

като номади и дори са се намирали на най-ниските стадии на номадството, при които се е чергарувало през цялата година.

Сведенията, че древните българи са имали градове в Кавказ, открити още в началото на XX в., се пренебрегваха от авторите на учебници, под предлог, че дори и да са обитавали кавказките българи градове, те са били построени не от самите тях, а от някой друг народ. По същия начин се игнорираше и сведението на един от най-ранните български летописи – Апокрифния летопис от XI в. – където пише, че *"Испор цар създа Дръстър град и Плюска град"*, т.е. Плиска. Макар, че тези думи са отдавна известни и стоят днес написани дори до самия вход на Плиска, почти всички археолози твърдяха в един глас, че Плиска е възникнала не като град в точния смисъл на думата, а като военен лагер, „онгъл" и това преповтарят и до днес Д. Овчаров, Н. Овчаров и Ст. Станилов, последният от които дори озаглави своята книга с името „История на *ханство* България", представяйки си държавата на Аспарух като близко подобие на ханството на Чингис хан.

В съответствие с тези представи древните българи вече цял век се рисуват като войнствени чергари, водещи примитивен начин на живот. Възникнаха дори опити да се описва тяхното чергарство в приповдигнат романтичен стил и като краен продукт – напоследък един архитект предложи идеята да се пристъпи у нас серийно към нов вид „удобни жилища", подобни по форма на монголските юрти. В град Варна изникна цяло юртово селище и чрез него нашите ретро-романтици илюстрират пред чужденците възникналата още в началото на XX в. на запад историческа версия, че древните българи са „монголците на Европа". Старият багаж на нашите учебникари доведе до това, че се харчат вече милиони левове грешни пари, за да покажем себе си пред света във възможно най-примитивна светлина.

На възраженията на стопанската история, че древните българи са били известни в земите на Изтока не като чергари, а като строители на градове, се отговаря обикновено с лукавия контравъпрос – какво общо има стопанската история с древните българи? Наистина, ако древните българи бяха примитивни чергари,

които според някои са се намирали на най-ниските стадии на номадството и аз самият бих се замислил: струва ли си стопанската история да се занимава с най-древното българско минало?

Но проблемът е в това, че никой у нас не е проверил на базата на конкретни научни белези – били ли са древните българи номади, или не. Някога те бяха просто обявени за номади поради заблудата, че техният календар е от тюркски произход. А след това една сръчна чужда археоложка се насочи да търси стари следи от тях не в долините на Кавказ, където те реално са живели и са имали градове, а в най-сухите и необитаеми номадски степи на стотици километри от Кавказ и обяви по някакво „внушение свише" откритите там номадски биваци за български номадски станове. Странно хрумване! Но тъй като то се появи в обожествяваната доскоро съветска наука, в България оттогава почти всички повярваха в номадската теория и призракът на въображаемите юрти започна да шества навсякъде из страната, макар, че по признание на покойния археолог Рашо Рашев, никой досега не е намерил останки дори и от една реална юрта и единственото, с което разполагат археолозите, е една глинена играчка, подобна на юрта, донесена най-вероятно от куманите, или от печенезите.

В крайна сметка историята с тези въображаеми юрти твърде много прилича на въображаемото пренасяне на египетската цивилизация в Мексико. Разликата е само в това, че за разлика от Тур Хейердал, който се е опитал да докаже как е била пренесена в Америка най-високата древна цивилизация, у нас с помощта на юртите някой се опитва да докаже как в България е бил пренесен от Азия най-примитивният начин на живот. Чрез тези въображаеми юрти някой непрекъснато и упорито се стреми да подмени нашата древна българска история с първобитния бит на туркмените от Каракум и на юруците от Анадола и успехите вече са налице.

Най-голямата беда от това е, че чрез тези примитивни чергарски шатри се заслонява и измества от погледа на света най-важното постижение на древните българи – това, че те са пренесли в Европа от земите на Изтока една своя жизнена и развита ци-

вилизация. Тази цивилизация и до днес остава невписана в българските учебници, защото у нас историографията все още не се е въоръжила с редица елементарни принципи и похвати, чрез които твърде лесно се отсява зърното от плявата. Един от тези принципи е златното правило на Джон Лок, че *„оня който иска да научи много, трябва да започне с малко, но добре проверени факти."*

Станало е така, че дори някои лесни за решаване исторически проблеми, за които е налице съществено ядро от надеждни факти, които позволяват да се приложи класическият принцип на Лок, са останали нерешени и между тях е и въпросът за строителството на градове, въпреки че стопанската история отдавна разполага с цял арсенал от факти, които показват, че древните българи са живели векове наред в един от най-цивилизованите народи от Изтока, а не в номадските степи, украсени с юртите на чергарските племена. Затова тук ще разгледаме специално тези съществени факти и белези.

Първият и най-интересен белег, от който личи, че древните българи не са били номадско племе, е свързан с най-ранните български преселения към Кавказ. Там – както личи от разгледаните по-горе сведения – древните българи се появяват още през I-II в. и наскоро след тяхното идване възникват редица градове и области, които носят две постоянно повтарящи се имена – Балх и Балхара. В Източен Кавказ за български градове се споменава още в 555 г., а един от тях е носил и показателното име Булгар Балк, записано в историята на Табари като Булкар Балк. В Армения, в земите, заселени от древните българи, също се появява град с име Балх и област Булгар, изтребена през IX в. от арабите.[122] А в най-източната арменска област Сюник (в дн. Азърбейджан) възниква област с име Балк, в която дълго време съществуват две самостоятелни владения, основани от преселници, които Мовсес Хоренаци нарича в своята история с името Балгавенски, т.е. Балгски княжества. Името Балгавенски, с които са били тези две княжества, известни като Сурения и Карения Балгавен-

[122] Вж. Ат. Стаматов, Тера инкогнита на ранната българска история, С., 1997.

ска, произхожда несъмнено от думата БАЛГ (т.е. Балх), към която е добавена древната индоиранска дума ВЕНД – област, страна, употребявана от техните собствени обитатели. Същата дума ВЕНД се явява и при описанието на още едно историческо събитие, свързано с древните българи, подробностите за което са дадени в долу в посочения в подлиние текст.[123]

От това личи, че заедно с името на древния източен град Балх в българските земи в Кавказ е била и източната дума ВЕНД, която е един от основните държавни термини, запазен и до днес в земите край Балх, сред памирските народи. Паралелно с това в Източен Кавказ се появява и селище с име Балхар, запазено и до сега, а централната част на Кавказ получава името Балкария, запазено също до днес.

Тези два вида имена Балк (Балх) и Балхар, Балкария са несъмнено един важен исторически маркер, свързан с древните българи. Но още по-показателно е това, че всички те имат като свои преки исторически предшественици имената на древния Балх при подножията на Западен Памир и на държавата, наричана от индийците и арабите Балхара. Установено е също, че градът с двойното име Булгар-Балк (Български Балх) не е съществувал преди идването на древните българи, тъй като в неговия най-стар културен пласт, керамиката е от древен български произход и датира от III-IV в.[124] Ето защо, явно е, че този град е бил построен от българи, а същото се отнася и за крепостите Балк, Тох,

---

[123] Думата ВЕНД се явява в арменската история и при описанието на преселението на българите на вожда Вананд. В някои преписи на историята на Мовсес Хоренаци те са наречени с израза „Вхндур булгар Венд", който преводачите тълкуват най-често като „преселници Вхндур на българина Венд", но по-нататък става ясно от текста на Хоренаци, че водачът на тези преселници се е наричал Вананд и по неговото име и самите преселници били наричани от арменците Ванандаци, т.е. ванандци. Това показва, че и при българите на Вананд думата ВЕНД е значела „област, страна", както в израза Балк-венд, с който са били наричани двете споменати владения в Сюник. История Моисея Хоренского. Пер. Н. Емина. Санкт-Петербург. 1809, с. 67.

[124] Сведения за това са публикувани от покойния археолог Д. Димитров, Българите в Северното причерноморие, С., БАН, 1988, с. 49-59.

Дохс, които се появяват в Армения в новозаселените български земи.

Тези данни разкриват като комплекс една съвършено нова и неизвестна доскоро черта на културата на древните българи – това, че те несъмнено са умеели да строят градове.

Вижда се също, че тези свои умения древните българи са притежавали още по времето, когато са се заселили при Кавказ, а от имената, които те най-често са давали на своите градове и области личи, че своите строителни традиции те са пренесли от древна Балхара и от нейната прочута столица – Балх. Подобно на това, както преселилите се през XIX в. в Бесарабия и Крим българи са нарекли редица свои селища с имена като Преслав, Троян, Кортен и др., за да им напомнят за напуснатите родни места, така и българите, които някога са се заселили в Кавказ, са пренесли там името на своя най-стар и най-прочут град Балх и чрез това са оставили една изключително важна историческа следа. От нея ясно личи, че още при идването си в Кавказ те не са били чергари, а народ, който строи градове.

Интересно е, че у нас много хора се запалиха от идеята да правят въображаеми български юрти, а никой досега не е обърнал внимание на това, че главното у древните българи са били не юртите, а умението да строят градове. В Плиска, Мадара и другите стари български крепости са вложени цели планини от древен български труд, който гордо гледа през вековете към нас и към света, но вместо това, нашите полуслепи бизнес-дейци са се втурнали да показват древните българи като обитатели на юрти, чрез което потвърждават отдавна известния факт, че глупакът, дори и пребогат, трудно може да обича истински своя народ. Неговото полутъмно родолюбие вместо да принесе реална „полза роду" води до изкривяване на образа на България пред света.

Сложно е да се отгатне колко време още ще цапат образа на България нашите полуграмотни паралии чрез своите юртови селища и ялови инициативи. Но след откриването на споменатите два системно повтарящи се белега – имената Балх и Балхара, пренесени някога от долините на Памир в Кавказ – вече ще бъде много трудно да вирее у нас идеята, че древните българи са били

номади и тяхно любимо жилище е била чергарската юрта от тюркски и монголски тип. Индикаторите, открити от стопанската история, разрушават окончателно тази повърхностна, но необикновено прилепчива и натрапчива теория, чрез които някои лукави съвременни политици се опитват да прехвърлят исторически мост между предците на тюркските народи – татари и османски турци (които дори до XIV в. са живеели наистина в чергарски юрти) и нашите древни български предци.

Напъните да се тюркизира, а чрез това и да се турцизира древната българска история вече са обречени на провал, независимо откъде идват – от катедрите на някой недоучен учен, или от някой неидентифициран външно-вредителски обект (НВО). Защото не е случайно, че дори в случаите, когато някои древни историци като Захарий Ритор са изреждали цели списъци от племена, които живеят в юрти, те са отбелязвали специално, че българите имат градове и дори са ги поставяли на първо място между народите, които имат градове.

След разкрития исторически мост между кавказките селища с име Балх и древния Балх при Памир вече изцяло пропада прогнилият исторически мит, че древните българи са били крайно изостанало номадско племе, което през цялата година е чергарувало със стадата си. Но при по-голяма наблюдателност отдавна би могло да се забележи, че дори някои от племената, които Захарий Ритор описва като номади, преди своята поява при Кавказ са имали градове.

Така например, оногурите при Захарий Ритор се явяват извън кръга на българитѐ и аланите, които са отделени от другите народи чрез това, че са имали градове, но съвременникът на Захарий Ритор Теофилакт Симоката пише около 550 година, че град Бакат, построен в старо време от оногурите, бил разрушен от земетресения, а от това личи, че и оногурите са имали някога свой голям столичен град, който те сами са построили. Точността на това сведение се потвърждава от това, че през средновековието на север от Самарканд се е намирал големият град Байканд, а още пò на север е имало и още един град, напомнящ за Бакат – днешният Макат при Каспийско море. От описанието на Теофи-

лакт личи, че Бакат се е намирал в земите на древната Согдиана, а това се вижда и от самото негово име, което съответства на согдийския израз БАГ-КАТ, означаващ буквално „Град-градина, Град на градините" и произлизащ от согдийските думи БАГ – градина и КАТ град, които са характерни и за днешните памирски езици.

Този град-градина, построен от оногурите много преди VI в., показва, че сред тях още в древни времена са проникнали развитите строителни традиции на индоиранските племена. По-късно, след идването им при Кавказ, в Северна Грузия е възникнала и крепост с име Оногурий, от което личи, че дори и при Кавказ те не са били чисти номади, както ги описва Захарий Ритор.

Като цяло, дори само тези няколко белега, на които единствена от всички науки до днес обърна внимание стопанската история, разрушиха едновременно както мита, че древните българи са били номади, така и мита, че те са създали своята първа държава само 30-40 години преди образуването на България, когато Кубрат е прогонил аварите от българските земи при Кавказ.

Тези два мита стоят в противоречие и с редица други факти, но за да се вникне в тях, трябва да се погледнат по-внимателно данните за едно от последните преселения на древните българи от Памир към Кавказ, описано от патриарх Михаил Сирийски. Там както вече бе посочено, се твърди, че преселниците излезли от планината Имеон (Памир и Хиндукуш) през зимата, за да намират вода и след 60, или 65 дни, стигнали до р. Танаис (Дон), изминавайки едно огромно разстояние, което по приблизителни изчисления се равнява на около 2000 км. Същевременно начинът, по който е станало това преселение, се отличава с някои твърде специфични особености, които изпъкват още повече, ако то се разгледа не само през географска, но и през стопанска призма.

Първата особеност е, че българското преселение е станало през зимата, а през този най-труден сезон никога не са се изселвали от земите си някогашните номадски (т.е. чергарски) племена. През зимата те са избягвали да се преселват, особено в северна посока, тъй като по това време добитъкът не може да намира паша и е обречен на поголовно измиране. Затова техните пресе-

ления са ставали обикновено през пролетта, или есента, тъй като през пролетта пашата е обилна, а през есента добитъкът е вече достатъчно угоен, за да издържи дълъг път при по-слаба и изгоряла паша. Още по-малка е вероятността някой номадски народ, да тръгне да прекосява през зимата огромната пустиня Каракум, която се простира на север от Памир и заема по-голямата част от пътя към река Дон. Никой реален чергарски народ не би се втурнал по този маршрут през зимния сезон, тъй като това би означавало само бърза гибел за най-важното негово богатство – стадата от коне и овце.

Фактът, че древните българи са предприели описаното от М. Сирийски преселение през зимата, е един категоричен белег, че те не са били чергари, а са имали друг бит и други традиции, които са им позволявали да се решат да пътуват масово дори и през зимния сезон.

За разлика от чергарите, които не са си предприемали дълги преселения през зимата, а още при настъпването на есента са се стремяли да отидат с добитъка си колкото може пò на юг, поразвитите земеделски и занаятчийски народи, не са били зависими от своите стада и са бил̀и в състояние да се преселват при потребност и през зимата, предварително осигурявайки достатъчно зоб за своите коне и организирайки стегнати и издръжливи конни дружини. Стадата от овце не са били техен главен приоритет както при чергарите и затова те са можели сравнително бързо – за около два месеца – да покрият и огромното разстояние от Памир до Кавказ. Накратко казано, ако древните българи са се изселвали някога през зимата, това е един железен стопански индикатор, че те не са били номадско племе. И самò това, че досега българската историография не обръщаше почти никакво внимание на стопанските индикатори, е позволило да се вкорени задълго една съвършено неточна представа за тях.

По-горе, на базата на датата ДИЛОМ ТВИРЕМ, която стои в нашия най-стар български летопис, пролича, че пътувайки около два месеца, древните българи са достигнали някъде около началото на април до степите при р. Дон, но интересно е, че макар тези степи да са един изключително подходящ за номадство ра-

йон, никой от българските преселници според описанието на М. Сирийски не е останал там. Вместо това едни от тях отишли в Кавказ в аланските градове, а други – в плодородните полета на Мизия и Дакия.

Тези подробности още веднъж показват, че древните българи не са били номади. Нещо повече, това, че те са предприели своето пътуване така, че да пристигнат на новите места през четвъртия месец на техния календар, който отговаря на времето от 22 март до 21 април, показва, че те вероятно са се стремели да попаднат в новите си земи в началото на земеделския сезон.

Три конкретни детайла сочат, че преселниците от Памир не са били номади: първо, че те са се тръгнали през зимата, когато е невъзможно да се прекарат през пустините за два месеца големи стада добитък, особено овце; второ, че те са дошли в новите си места в началото на земеделския сезон и трето, че никой от тях не е останал да живее в номадските степи край река Дон, а всички потърсили или жилища в градовете, или плодородни земеделски земи.

Поради самата специфика на тези детайли, те бяха забелязани не от обикновената историография, а от стопанската история и чрез това тя показа, че може също да бъде полезна при осветляването на най-древното българско минало. Но и до днес има хора, които наивно питат с какво една наука като стопанската история може да допринесе при решаването на най-трудните и затъмнени исторически въпроси и чрез това само издават своята слаба обща култура.

Колкото и странно да изглежда на някого това, по въпроса дали древните българи са били номади или не, решаващата и най-тежка дума принадлежи на стопанската история, тъй като дори по самата своя същност номадството е форма на стопански живот, за която обикновените историци и археолози имат често твърде бегла и неточна представа, а през последния половин век дори почти никаква представа, защото от програмите на историческите факултети отпадна изучаването на стопанска история, а също и на още една твърде полезна и свързана със стопанската история дисциплина – историческата география.

Науката черпи своите сили от тънкостите и детайлите. А детайлите, с които разполага стопанската история, определено и единогласно сочат, че древните българи не са били номади. Към тях се нареждат и някои споменати вече факти, от които ще напомним само най-важните:

• Първо, от най-стария български летопис, разгледан по-горе, личи имплицитно, че най-ранното преселение към Кавказ, след което Авитохол е основал в 165 г. Старата Велика България, е приключило през четвъртия месец – ТВИРЕМ, а е започнало вероятно във втория български месец ТУТОМ, т.е. през зимата;

• Второ, данните и от двамата летописци, споменаващи преселението на част от българите към Армения преди 301 г. (М. Хоренаци и Й. Католикос) сочат, че те се заселили в плодородни и хлебоносни области и се изхранвали явно със земеделие;

• И трето, данните за последното голямо преселение от Памир към Кавказ в края на VI в., описано от М. Сирийски, сочат отново, че българите са излезли на път през зимата и са дошли в новите си земи вероятно в началото на земеделския сезон.

Налице е цяла серия от съзвучни помежду си сведения, които показват, че древните българи не са били номади, т.е. чергари. При това от начина, по който са дошли в Кавказ, личи, че те не са чергарували още по времето, когато се изселвали от своята най-стара земя и същевременно показват, че тяхната най-древна държава – Балхара – и следващата българска държава при Кавказ, не са били някакви краткотрайни и мимолетни племенни съюзи, а многовековни български държави.

Ето защо, вече е напълно възможно да се постави най-старата българска история на здрава и сигурна основа. Но за да стане това, забелязаните от стопанската история явни индикатори, че древните българи още преди идването си в Кавказ са строяли градове, трябва да намерят своето място при описанието на живота на нашите български предци. Време е вместо юртите, които днес красят Варна като най-важен български символ, да бъдат издигнати макети на древните български градове. Защото почти всеки най-ранен град, създаден след идването на Аспарух, има своята необикновена история. Град Варна има свой древен исто-

рически двойник – втория по големина град на Балхара – Варну. Крепостта Мадара има също свой прочут двойник – древния град Мадр при Памир. Шумен има дори два двойника – Шуман в Таджикистан при Памир и Шуманай при Каспийско море. А още по-интересна е историята на най-прочутия ранен български град на север от Дунава Бълград (Бълг-град), наричан от унгарците Болгар-Фехервар. Той има като свои по-стари двойници цяла редица градове – Булгар-Балк при Кавказ, Велики Болгар край Волга и дори най-стария български град – древният Балх, пряк отзвук от който е вероятно кратката дума Бълг, от която е образувано името на Бълград (Бълг-град).

Недопустимо и смешно е вече, при наличието на всички факти, свързани с древните български градове, да се правят из България юрти и да се принизяват чрез това както древните българи, така и днешният български народ. Нека оставим юртите да живеят в тях огузите, туркмените и всички истински чергарски племена, а своите български предци да изобразим в техния истински исторически образ.

Глава осма

ИСТОРИЯТА И ТЕОРИЯТА НА ВЕРОЯТНОСТИТЕ, ИЛИ КАК МОЖЕ ДА СЕ ПОВИШИ НАДЕЖНОСТТА НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ ОЦЕНКИ

Досега малцина са забелязали един елементарен, но твърде съществен факт. Той се състои в това, че историята, подобно на много други клонове на познанието, е вероятностна наука. В почти всички летописи, с които борави тя, се откриват редом едни с други обективни истини и субективни твърдения, върху които е оказало влияние емоционалното отношение на летописците към описваните събития. При това обективните твърдения и абсолютните истини често са по-малко от относителните.

Абсолютни истини са например имената на царувалите в една или друга епоха владетели, ако те са записани точно, а също и основните събития, свързани с тях – възцарявания, срокове на

царуване, дати на водените битки, или вътрешни борби – но само в случай, че и те са вписани коректно в летописите. И тъй като най-старите исторически източници, известни на човечеството – като Библията или хрониките на най-древните народи, се състоят най-вече от дълги списъци на царе и техните битки, това е породило в зората на научното познание стихийната представа, че историята борави най-вече с абсолютни истини, а не с относителни познания.

Тази представа обаче е твърде условна. Защото за много събития и дори за цели периоди историята не разполага с надеждни данни и е принудена да прави изводи с ниска степен на вероятност. Особено често се срещат подобни проблеми в древната история, тъй като за редица събития и дори периоди тя понякога е лишена от реални източници на познание. Не е трудно да се докаже, че ако за някой период липсват исторически източници, вероятността да се опише надеждно този период, е равна на нула. А ако за някой период има само един-единствен източник, вероятността да се направи точно описание е близка до нулата, тъй като трудно може да се установи достоверността на намерения източник.

Като правило, за постигането на някаква минимална сигурност в историческите описания, е потребно да се разполага задължително с повече от един исторически източник и колкото повече и по-разнообразни са намерените източници, толкова по-висока е и точността. Затова в случаите, когато даден период е крайно беден на летописна информация, неоценими помощници на историята стават всички други науки, които изследват под свой собствен ъгъл същия исторически период. И колкото по-широк е комплексът на извикваните на помощ странични науки, толкова по-малка е вероятността на историята да сгреши.

Накратко казано, като цяло и за историографията важи правилото, че вероятността да се опише точно което и да е събитие варира в границите от нула до единица. Поради тази именно особеност историята е вероятностна наука, но това все още не се осъзнава от самите историци, а понякога и съзнателно се прикри-

ва, за да се представят сглобените от тях по съмнителен начин голословни твърдения като абсолютни истини.

В българските учебници една типично гола декларация е твърдението, че древните българи са били примитивно номадско племе. Затова не е случайно, че откриването на преки исторически източници за древния период и напредъкът на другите науки, изучаващи българското минало, доведе до тоталното развенчаване на тази заблуда.

Друг пример за заблуждаваща и подвеждаща декларация е твърдението, че Старата Велика България не е била държава, а краткотраен номадски съюз, който съществувал по-малко от половин век – според първите версии – от 603 до около 644 г., а според последните учебници – от около 635 до 668 г., т.е. само тридесетина години. Авторите на тези версии явно не са се замисляли над това би ли могъл един мимолетен и бързо изчезнал съюз от племена, да бъде споменат от византийците като стара и велика държава. Но възможността да се подхвърлят такива версии произтича от един хроничен проблем на историческата наука – от това, че за разлика от точните науки, в нея липсват ясни критерии за установяване на истинността на едно или друго твърдение.

След като вече е ясно, че в историята повечето от твърденията са от вероятностен тип, не е трудно да се докаже, че и за нея важат критериите за определяне на степента на достоверност, с които боравят всички науки, които се опират върху вероятностна информация. Вече пролича, че най-висока степен на вероятност се получава в онези случаи, когато за дадено събитие е налице широк кръг от различни източници, произлизащи от различни и несвързани помежду си наблюдатели и че в тези случаи колкото и да е отдалечен от нас някой период може да се разчита, че изведените исторически изводи са точни и прецизни.

За да изпъкне още по-ясно тази особеност, заслужава да се разгледат още веднъж някои резултати, разкрити при проучването на двата най-сложни и невралгични проблема от древната българска история – въпросът за времето на съществуване на двете най-стари български държава – Старата Велика България

при Кавказ и още по-древната държава при Памир, наричана от индийците Балхара.

По-горе, на базата на редица източници, бе направено заключението, че древните българи твърде рано са се появили в региона на Кавказ. В полза на това твърдение стои освен разгледаната информация, още и това, че още през III-IV в. в Кавказ на много места възникват крепости и дори цели райони, които носят имената Балк, Балхар, Балкария и други подобни.

Вече беше посочено, че в Източен Кавказ в долината на Сулак възникват мощните крепости Булгар Балк и Варачан. На юг от тях в арменската област Сюник възникват две ранни владения, които също са носели името Балк и са наречени от М. Хоренаци в средата на V в., с израза Балгавенски царства. В Западна Армения в българската област Вананд възниква друг град с име Балх и район с име Булгар. А най-високата част на Кавказ пред този ранен период получава името Балкария, което носи и до днес.

Но към това трябва да се добави, че многобройните източници, в които се споменават тези две ранни имена, ни поднасят един типичен и незабелязан досега блок от исторически материали, сочещ с твърде висока степен на вероятност, че древните българи са придошли в Кавказ като изключително мощна и многобройна групировка от племена, която преди това е обитавала едно от най-прочутите царства на Изтока – земята, наричана от елините Бактрия, а от индийците и арабите Балхара. При това част от тях са дошли вероятно и от нейната столица Балх, Затова са нарекли с нейното име два нови града и областта Балк в Сюник. Фактите сочат, че вече с достатъчна сигурност и надеждност може да се впишат в българската история три твърде важни опорни точки:

Първо, че прародината на древните българи се е намирала в Балхара край Памир;

Второ, че оттам древните българи са дошли в Кавказ като изключително многоброен народ;

Трето, че преселенията към Кавказ са възникнали още преди II в. и създадената ранна българска държава е същест-

вувала повече от пет века, както пише и в най-стария български летопис.

Тези изводи са направени на базата не на някакъв изолиран и несигурен източник, а въз основа на цяла редица различни източници и са в синхрон с най-надеждния критерий за достоверност – почиващ върху широтата и разнообразието на източниците на информация.

Но тъй като някои автори продължават да се съмняват в постигнатия резултат, заслужава да погледнем и какви допълнителни сигнали се появиха в тази област през последните десетилетия след публикуването на тези изводи.

Опитвайки се с последни усилия да отрекат това, че най-после са разкрити тайните на двата най-трудни за решаване проблема в древната българска история (местоположението на българската прародина и времето, когато българите са се преселили оттам и са създали своята втора държава при Кавказ), някои историци продължават и до днес да очакват, че ще се появят най-после отнякъде доказателства, че прародината на древните българи се е намирала в тюркските и монголски степи. Но вместо това, през последните десетилетия се появиха съвсем други находки. От редица древни санскритски източници пролича, че някога град Балх е бил наричан и с паралелното име Бахл, което вероятно му е било дадено поради приликата на неговото име с древната индоиранска дума ПАХЛ, когато значи първи, главен. На този фон второто име на този град БАХЛ представлява несъмнено епитет, който значи *първият главният град, или столицата на държавата.*[125]

Някога епитетът ПАХЛ се е употребявал широко в древните индоирански езици и от него са произлезли по-късно и персийските думи ПАХЛАВАН (пръв юнак, шампион), а също името на последната иранска династия Пахлави.

На този фон не е чудно, че Балх, като главен град на Балхара, е бил наричан и с епитета Бахл и това негово второ име се е разпространило широко не само в Индия, но и в Персия и Арме-

[125] A. Macdonell. Sanscrit...op. cit. 70

ния. Характерно е също, че в Персия за Балх се говори дори като за най-стария и първи от всички градове, построен от древната династия Кеаниди, а в индийския епос „Махабхарата" неговият цар е наречен на едно място „първия от всички земни царе", което показва, че и в двата клона на индоиранските народи е съществувала представата за първенството и водещото положение на град Балх и на неговите царе. Тази линия от нови интересни източници може да се продължи и по-нататък, тъй като в арменската книжнина Балх е наречен с изрази като Царствения Балх и Майката на всички градове, а всичко това позволява още по-добре да си обясним защо, идвайки откъм този град, древните българи твърде много са държали за неговото име и са го възпроизвели на няколко места в Кавказ.

Но към това напоследък се прибавиха и още някои нови подробности. В кавказката хроника „Дербент-наме" е отбелязано, че след завладяването на Балх, който бил присъединен към източната област Хорасан, персийските шахове преселили оттам в Кавказ множество хора, които поставили като гранична стража в построените там градове. В съседство с тях, според същата хроника, се заселило и едно войнствено племе, наречено с името Бахли-кадар, което често нападало от Кавказ персийските крепости. Името Бахли, което е носило това племе, показва, че то е дошло в Кавказ от древния град Балх, наричан също и Бахл. Но за разлика от насилствено преселеното от персите население, то не било под персийска власт и водело свободен живот, нападайки често персите от север. В Северен Кавказ, където е живеело това свободно войнствено племе, дори до днес се намира областта, наричана от кабардинците Балкария, а от карачаевците Малкар. А с подобно име – Малгар грузинците наричат и мингрелите, чиито прадеди са се преселили някога в Грузия откъм Старата Велика България при Кавказ. Като цяло в Кавказ следите, напомнящи за Балхара и Балх се оказват извънредно много. Характерно е, че както на изток, така и в Кавказ се срещат паралелно имена като Балх и Бахл, а също Балхара, Балкар и Малкар (Малгар),

а също Булгар и дори Болгодор и в тези вариации българското име е запазено и до днес сред цяла редица кавказки народи.[126]

Но най-интересната следа, намерена напоследък е, че по същото време, когато жителите на Балхара са наречени в индийските пурани (описания на света) с името БАХЛИКИ, в Кавказ се появява племе с име БАХЛИ и БАХЛИ-КАДАР.

На този фон пряк интерес представлява и още един кръг от нови източници. В един диалог на Лукиан Самосатски (120 – сл. 180 г.) се разказва, че в долините на Кавказ, редом със скитите, живеели през II в. и две големи новодошли племена – алани и махлии. Те говорели на същия език като скитите, но се отличавали по това, че не носели дълги коси, а си стрижели главите. Името на споменатите махлии е вероятно някаква кавказка разновидност на преселилото се от Балх племе, наречено Бахли-кадар. А същите преселници от Балх, наречени БАХЛИ и МАХЛИИ, са споменати директно и като българи в описанията на Захарий Ритор. Подобно на това, както Лукиан говори за махлии и алани, Захарий Ритор споменава за българи и алани и ги описва като главни обитатели на земите при Каспийските врати.

Налице е една тройна секвенция от имена и дори двойки имена. Лукиан говори за алани и махлии. В „Дербент наме" се споменават алани и Бахли-кадар, а Захарий Ритор пише за българи и алани. При това във всички случаи тези двойки племена са описани като съседни едно с друго и сродни по обичаи и начин на живот, което показва, че зад племената махлии и Бахли-кадар се крият ранни упоменавания на древните българи.

Стъпка по стъпка веригата от факти непрекъснато расте и тръгвайки от най-важните ключови думи – Балх, Бахл и Балхара, постепенно стигаме до племето Бахли-кадар и до неговите най-ранни предци, споменати в Кавказ под името махлии още през II в. От това новооткрито име махлии личи, че най-ранните преселници откъм Балх, наричан и Бахл са се появили в Кавказ още преди втори век, а във втори век те вече са имали своя държава в

---

[126] За повече сведения вж. П. Добрев, Прабългарите и Кавказ, в: Исторически преглед, 1989, кн. 10.

Западен Кавказ, недалеч от Азовско море. А това вече окончателно разкрива едно велико и неизвестно доскоро историческо тайнство:

Първо, това, че древните българи и аланите са проникнали в Западен Кавказ още в първи век, в епохата преди идването на хуните;

Второ, че българите са имали още при идването си обичаи, сходни с обичаите на голямото източноиранско племе алани;

И трето – това, че твърдението на най-стария български летопис, че Старата Велика България е съществувала 515 години преди Исперих, отразява напълно реална историческа истина, защото тези най-ранни следи от тази държава се откриват още през II в., когато за първи път са споменати преселниците от Балх (Бахл), наречени „бахли" (бахлийци) и „махли".

Като правило, в науката нови факти се натрупват там, където са направени предварително точни и сигурни изводи. Ето защо това, че около намереното още преди повече от десет години решение, че древните българи произлизат от древното царство Балхара при Памир, се натрупват все повече и повече нови факти, е един явен признак, че намереното решение е точно и стабилно.

Чрез това се потвърждава и валидността на принципа, че най-висока степен на вероятност при решаването на най-заплетените исторически проблеми имат изводите, които се опират върху широк кръг различни и независими един от други източници. Уместно би било този принцип да бъде приложен и към множество други исторически проблеми, по които са вземани пóвърхностни и прибързани решения, без съблюдаването на правилата, повишаващи до максимум равнището на вероятността. В тази книга, започвайки от самото начало, бяха специално избрани като обект някои от най-парливите проблеми, чието качество на проучване може значително да се подобри чрез спазването на този принцип – като се почне от точната оценка на масите на участващите при създаването на България исторически величини, и се свърши с прародината и произхода на древните българи.

Глава девета

НЕВИДИМИТЕ СЪКРОВИЩА НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ И СПЕЧЕЛЕНИЯТ ЧРЕЗ ТЯХ РАНЕН ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕСТИЖ

През целия XX век археологията непрекъснато откриваше неизвестни и изненадващи постижения на древните българи. Намерена бе първо Плиска, която изненада науката със своя оригинален градеж и с това, че със своята заградена площ от 24,3 кв. км е била през VIII-XI в. най-големият град на Балканите и дори в цяла Европа.

Установен бе българският произход на редица златни съкровища – съкровището от Наги сент-Миклош (Унгария), открито още в края на XVIII в., съкровищата от Перешчепина, Вознесенка и Глодоси в Украйна, съкровищата от Мадара и Преслав и две неотдавна намерени съкровища в Албания, оставени от Куберовите българи. В земите край Волга бяха намерени необикновени находища от стари сребърни предмети, белязани с древните български символи – елена и сърната – и със стари рунически и гръцки надписи.

Но има едно голямо и велико съкровище, което все още остава неоткрито, въпреки, че надминава по своята ценност всички известни вече златни и сребърни шедьоври на древните българи. То трудно се забелязва с просто око и остава дълбоко неизвестно, защото пред него са безсилни дори най-чувствителните прибори на металотърсачите.

Има следи, че точно това невидимо съкровище е създало българската държава, която някога е блестяла с гордост и достолепие, а днес линее, подобна на запустяла градина, нападната от гъсениците на алчността и червеите на подлостта. Но, за да не се колебаем, че това скрито съкровище някога е съществувало, трябва внимателно да огледаме какво са писали за древните българи народите, които са ги виждали пред своите очи.

Готите, които са имали горчиви и съдбоносни сблъсъци с българите, описвайки едно от сраженията на крал Тедорих, сочат: *„Биеха се двата най-достойни народа."* Според тях силата на българите идвала от това, че при тях качествата, а не произходът

издигат човека и най-високо се издига оня, който най-силно се е прославил на полето на мъжката чест.

В същата светлина описва древните българи и един византийски магистрат (военачалник на провинция Готия), който в края на X в. е водил ожесточени битки с българите отвъд Дунава. Той пише, че в старите времена *„българите уважаваха най-много справедливостта и законността, постигнаха чрез това големи трофеи и градовете и народите се присъединяваха към тях доброволно."*

Тези качества на древните българи са започнали да линеят за първи път по времето на византийското владичество, но не са се изгубили напълно дори през турското робство, запазени от християнското възпитание, ала днес вече изглеждат на мнозина като красив исторически мит. Но задачата на истинската наука е да определи, кое е наистина мит и кое е красива, но изгубена вече реалност. Защото митовете и историческите фантазии услаждат само самочувствието на народите, без да възвисят техния дух, а реалните достойнства, притежавани някога от тях, могат да се превърнат в ценно средство за тяхното лекуване, тъй като най-важното лекарство, чрез което може да се излекува някой народ, е да се научи той да мисли правилно и да си възвърне някои точни и ефикасни формули на разума и духа, чрез които са жънели успехи неговите далечни предци.

Рядко има някой народ, за който дори неговите врагове да са признавали, че той се отличава с необикновена чест и справедливост. По-често е да се чуят от победените злобни хули и ругатни и с такива са пълни и писанията на често побеждаваните някога от българите византийци, на които за съжаление прекалено силно се доверяваше досегашната наша историография, без да отделя здравото зърно от плявата на враждебните празнословия.

И след като ***не измислени***, а реални примери сочат, че древните българи са били уважавани дори от своите противници, които са губели битките с тях, време е да се проучи откъде са дошли тези особени качества, заради които българите са се славели като справедлив и честен народ.

Изворът на тези редки качества далеч не е труден за откриване, но за целта трябва да се вгледаме, редом с кои древни народи са споменати древните българи в най-ранния латински източник, споменаващ за тях – Анонимният хронограф от 354 г. Там българите са поставени до един особен източен народ, наричан от елините гюмнософисти, който според текста е бил част от населението на древна Бактрия (Балхара). Първият препис от този ръкопис завършва с израза *„Евилат, от който произлизат гюмнософистите, които всички са бактрийци"* („hi omnes bactriani"). А във втория препис след думата гюмнософисти вместо името бактрийци стои името на древните българи.

Тази особеност дълго време не беше известна у нас, защото в „Извори на българската история" от целия пространен списък от народи, съдържащ се в Хронографа, е публикуван само последният ред с израза *„Знези, от който са българите"*. Затова още преди близо 20 години се погрижих да бъде издирен целият текст и след това го поместих в едно специално издание, за да разполагат с него интересуващите се от древната история българи (Вж. П. Добрев. Прабългарите – произход, език, култура. С., Проксима, 1991, с. 9).

Но дори след публикуването на целия текст на Хронографа малцина забелязаха най-важната негова особеност – това, че името на древните българи стои редом с това на особения източен народ, наричан от гърците гюмнософисти и е употребено във втория препис вместо името на бактрийците.

Непознатата за мнозина дума *гюмнософисти* е попречила да се надникне по-дълбоко в този пасаж. И най-куриозното в случая е, че тя далеч не е някакво рядко и загадъчно понятие, а е широко разпространена сред историците, още от времето на Ал. Македонски, който при своите походи се натъкнал на една особена категория население, живеещо в земите на север от Индия и занимаващо се най-вече с книжовна и религиозна дейност. Това особено население е било наречено някога с името *гюмнософисти,* а втората част от тази сложна дума – *софисти* – означава буквално *философи, мъдреци*. Затова в руските преводи на старите византийски ръкописи вместо името гюмнософисти стои

думата *рахмани* (т.е. брахмани), или изразът *нагомудрецы*, който значи буквално *голи мъдреци*.

Известно е също, че главната източна държава, където историците, придружаващи Ал. Македонски, се натъкнали на тази особена категория население, занимаващо се най-вече с наука и поезия, е била древна Бактрия (Балхара). Затова в единия препис на латинския хронограф, след името на гюмнософистите е отбелязано, че *„те всички са бактрийци"*. От израза *„всички са бактрийци"* личи, че става дума не за някакъв отделен народ, а за едно особено и многобройно съсловие от населението на древна Бактрия (Балхара), което (съсловие) се е отличавало с това, че се занимава най-вече с наука и религия. Станало е така, че поради своята многобройност това особено учено съсловие е било вписано в списъка на източните народи, макар че не е било отделен народ.

В първия препис то директно е причислено към населението на древна Бактрия (Балхара). А от втория препис, където вместо пояснението бактрийци стои думата българи, излиза, че така наречените гюмнософисти са били част от обитателите на най-древната българска земя.

Представата, че в земите на север от Индия живеят мъдри хора е съществувала от дълбока древност. Един косвен белег за това е свещената книга на древните перси „Авестата", където Бактрия (Балхара) е наречена с израза *„Благословената земя"*.

Много векове по-късно за високата култура на населението от земите на Балхара са писали и арабските пътешественици, които сочат, че жителите на Балх по своето благородство и добри обноски се отличават от останалите краища на Изтока. В ранната арабска книжнина, описваща завоюването на столицата Балх в края на VII в., той е описан като голям духовен и културен център, където някога се намирал един от десетте най-големи храма на света – Нав Бахар. В арабската книжнина земите на север от Индия се възпяват като най-стария извор на култура в света и се твърди, че оттам според някои легенди произлизали дори египетските фараони. Преки следи за това се откриват в книгата „'Аджа'иб ад-дуниа" (Чудесата на света), където пише,

че от Балх произлизал родът на египетските фараони, а от съседния град Серахс – техните везири.

Представата за необикновената мъдрост и култура на тези източни земи е намерила своя израз и в книжнината на някои покъсни мюсюлмански държави като Азърбейджан. Ехо от нея се долавя през XII в. в поемата на известния поет Низами Гянджави „Искандер наме", където пише, че когато Александър завоювал земите на Изтока, той научил, че някъде там живеят най-щастливите хора на света, при които цари вечна справедливост и ред. Заинтригуван от това, Александър отишъл с войската си при тях и ги запитал защо са прочути като най-щастливия народ. Те му казали: *„Тук всеки взема само това, което е създал, и нищо повече"*. Поразен от тези прости, но мъдри думи, Александър ги оставил да живеят в свобода и изтеглил войските си от тяхната страна.

Векове наред сред най-различни народи се откриват предания, че в земите на север от Индия живеят, или са живели някога най-мъдрите и справедливи хора по света. И интересно е, че по някакво странно съвпадение, особената справедлива уредба, която според Низами поразила Александър, съвсем доскоро е съществувала като жива традиция сред малките планински народи, обитаващи земите на някогашна Бактрия (Балхара).

Преки данни затова е записал братът на Иван Вазов – ген. Георги Вазов, който на младини е служил недалеч от Балх – в крепостта Кушка. Той е записал разказа на едно памирско момиче, че когато народът й е бил свободен, данъкът бил нищожно малък – само по една овца от цяло стадо от 100 овце. Интересно е, че следи от тази справедлива традиция се откриват и в един ранен разказ за волжките българи, оставен от пратеника на арабския халиф Ибн-Фадлан. Той описва тяхната уредба със следните думи: *„И всеки взема каквото е посял. Царят няма никакво право над посевите, освен данъка, който се равнява на една кожа от златка за цяла година."* Откъде е дошла тази уредба, арабският пътешественик не е съобщил. Но интересно е, че тя твърде много напомня описанията на Низами за живота на най-справедливите хора, а също и традициите, запазени съвсем до-

скоро в незавоюваните от мюсюлманите планински кътчета на север от Индия.

Характерна за онези краища е и една древна система за възпитание на хората, чиято висша цел е да направи човека съвършен. Там за най-съвършени и заслужили се считат хората, които са извършили най-много военни подвизи, или други благодеяния за своя народ. И колкото по-голяма доблест е показал даден човек, толкова по-висок пост той заема във войската и в мирния живот.

Според всички древни летописи, които са споменали откъде са дошли при Кавказ древните българи, като тяхна прародина се сочат високите източни планини на север от Индия (наричани с общото име Имеон). А от латинския Хронограф личи директно, че древните българи произхождат от оня край на Изтока, където са живеели някога многобройните учени и философи, наричани гюмнософисти, или нагомъдреци.

Ето защо, едва ли има нещо чудно в това, че идвайки от този прочут цивилизован край, древните българи са си спечелили репутацията на мъдър и справедлив народ, и това им е помагало твърде много в отношенията със съседните народи и племена, които са се присъединявали към тях доброволно. Оценките на редица очевидци показват, че не чрез насилието и меча, а чрез своята мъдрост и справедливост древните българи са изграждали своя държавен живот. Тяхното най-голямо съкровище е била мъдростта и справедливостта, а тяхното най-велико и спасително изобретение е било разбирането, че най-важният инструмент, чрез който може да се опази и напредва един народ, е справедливо изградената държава.

Когато тези детайли бяха открити преди около четвърт век, в тях дълго време не можеха да повярват дори образованите днешни българи, защото у почти всички наши учени твърде силно се беше вкоренила представата, че древният българин е бил буен, непобедим, свиреп, но чужд на образованието и науката човек.

Всяка погрешна теория, вписана в учебниците, е в състояние да превърне дори най-надарените хора в слепци с очи. Но фактите вече неопровержимо сочат, че древните българи не само

са имали своя развита култура, но са и съзнавали голямото предимство, което им дава тя. Издигайки, още в стари времена, идеята, че висша цел на живота е да стане човек съвършен, те са стигнали твърде рано и до едно свое оригинално обяснение на името на своя народ, което за щастие е успяло да оцелее въпреки погромите над старите български земи. Според арабския книжовник Ал-Гарнати, още в XII в. българите край Волга имали своя писана история. И най-важното изречение в нея е гласяло: *„Българин значи мъдър, знаещ човек."*

Такава представа за своето име е можел да има само един народ, който векове наред е развивал у себе си почит към знанието и мъдростта. А откъде е дошла тази почит личи както от споменатите вече източници, които сочат, че прародината на българите се е намирала в един от най-цивилизованите краища на Изтока, така и от една старинна легенда от Волжка България, в която един от известните книжовници на XI в. разказва откъде произлизат древните българи.

Според този прочут някога книжовник, Ибн-Нуман, българите са по произход синдско племе, а с името Синд през XI в. са били наричани земите на север от Индия, т.е. точно оня край, където в древни времена се е намирала древна Бактрия (Балхара) и споменатите в Латинския хронограф „гюмнософисти".

Учените, които са изследвали културата и религията на земите на север от Индия, са установили, че в най-стари времена там е била една от люлките на ведическата цивилизация. По-късно в Балх, според легендите, е живял създателят на „Авестата" Зороастър. А още по-късно – след ликвидирането на Гръко-бактрийското царство, там е започнал да се разпространява и будизмът.

През III и IV в., когато са създадени преписите на Латинския Хронограф, в големите градове на Бактрия вече е бил проникнал будизмът, но с името гюмнософисти са наречени в този източник най-вероятно древните монаси-аскети, които не носят пищните будистки одеяния. Още в дълбока древност тази държава се е славела със своите многобройни градове и е била наричана от гръцките историци Страната на хилядата градове и Перлата

на Ариана. Но от многобройните тамошни храмове е оцеляло само името на прочутия храм Нав-Бихар, записано от арабския пътешественик като Нав-Бахар.

Този прочут храм явно реално е съществувал, защото думата НАВ и до днес сѐ среща в езика на населението на областта Балх и означава „нов", а думата БИХАР произлиза от старинното ведическо название на храмовете – ВИХАРА. Изразът *Нав Бихар* е означавал *Нов Храм* и е произлизал от езика на древното население на Балхара. Но интересно е, че думата НАВ се е срещала и в езика на древните българи край Волга и е отбелязана дори в споменатата вече по-горе легенда за техния произход. Там пише, че когато Бог наказал хората с потоп, оцелял само един праведен род, *„който се нарекъл с името НАВ, което значи НОВ."*[127]

От това личи, че езикът на волжките българи до XII в. е имал пряка връзка с езика на древна Бактрия, наричана от източните народи Балхара, но по-късно, когато край Волга са нахлули многобройни тюркски племена, той се е тюркизирал и променил.

Археолозите откриват, че характерно за древна Балхара е било не само ранното развитие на науките и изкуствата, но и мирното съжителство на различни религии. Там във високите планини и до днес са се запазили следи от древната ведическа религия с нейната вяра в бог Митра, наричан Митр, Михр и Миро и в бог Индра (Имра) с неговото унищожително оръжие – мълнията, наричана в планините най-често с името Тандра.

Идвайки в Европа, древните българи са пренесли много от религиозните традиции на своята прародина. За това говори и една ценна художествена реликва – Сандъкът от Терачина, в който след покръстването са били изпратени от България дáрове на римския папа. На един от релефите, които украсяват тази реликва, е изобразен древен цар, седнал върху фантастично животно с дълъг хобот, подобно на слон. Главата му е обръсната отпред, а отзад виси дълга коса, което показва, че пред нас е най-вероятно образът на някакъв древен български владетел. Но най-интересен е начинът, по който той е изобразен. Този древен владетел е на-

[127] Вж. Джагфар- тарихи, С., 2005, с. 21.

вел глава със събрани пред лицето си длани, както се молят и до днес хората в планините край Балх. Позата, в която той се моли, се нарича на санскрит НАМАЗ ТЕ (почитам Те) и произлиза от най-древни ведически времена.

Характерна особеност на тази реликва от Терачина е, че в нейната орнаментика на няколко места се виждат знаци, подобни на най-характерния български символ **IYI**, характерен за старата българска религия. Затова твърде знаменателно и интересно е това, че точно на тази древна реликва царят е изобразен в една особена молитвена поза, характерна за древните индоирански религии и подобна на позата, в която са се молили древните владетели на Бактрия (Балхара) – Канишка, Хубишка и Васудева.

Трудно е да се установи през кой век е направено в България това изображение. Но несъмнено е, че то произлиза от епохата преди християнството.

Ето защо вече става съвсем ясно откъде древните българи са пренесли своята висока духовна култура и защо те някога са се славели като народ, който от всичко най-много е почитал законността и справедливостта.

Впрочем, заслужава да се отбележи и един пряко свързан със законите факт. Проучвайки откритите напоследък надписи и документи от земите край Балх, проф. Никълъс Симс-Уйлямс – Председател на Съвета по ориенталистика към Британската академия, откри, че в един тамошен документ от IV-V в. е записана с гръцки букви думата САКОН, която според него е ранна форма на днешната дума закон.

В същите надписи документи са записани и редица старинни дворцови звания от български тип, но особено интересно е това, че дори най-важната дума в държавния живот – думата ЗАКОН – има свой ранен праобраз в древна Балхара.

Тази дума е съпровождала древните българи векове наред. Но за разлика от днешните времена, когато държавите се гордеят най-вече с безкрайно многото си и невероятно заплетени закони, древните българи са имали малко на брой, но ясни и твърди закони и на това са дължали невероятната си устойчивост и големите си успехи по света.

Глава десета

МНОГОВЕКОВНОТО ИЗГРАЖДАНЕ И САМОИЗГРАЖДАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД И СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ

Ако американците имат всяка седмица специално предаване „Making of a Nation", в което разказват как само за два века е била създадена една нова нация, то ние българите би трябвало да опишем пред света как преди повече от две хилядолетия в най-старата българска държава е била създадена една собствена българска цивилизация. Предчувствието за нея ме обхвана още при първото ми запознаване с надписите на древните българи и ме накара десетилетия наред да се занимавам с древната стопанска история. Защото никоя истинска цивилизация не може да бъде описана без добри познания по стопанска история и само някой невежа може да пита какво отношение има стопанската история към най-древното българско минало.

Гръбнакът на всяка цивилизация е материалната култура, а материалната култура се създава от развития стопански живот. Иначе от цивилизацията ще остане само изкуството и високата етика, а те са само част от същността на която и да е цивилизация. Днес, когато от праха на миналото все по-ясно проблясват творенията на древните българи, висш дълг на науката е да очисти техния достолепен исторически образ от ръждата на нелепите заблуди и лъжи и да опише в цялата нейна широта създадената от тях древна цивилизация.

Думата цивилизация тук е съвсем на мястото си, защото **всяка истинска цивилизация съдържа четири достояния – силна държавност, развита материална култура, собствени духовни традиции и свой собствен език**. Всички тези четири стълба се откриват в най-старата българска държава при Памир – наричана от индийците Балхара, а от гърците – Бактрия. Тя е една от малкото древни държави, които не са копирали сляпо чужди образци, а са успели да създадат своя собствена цивилизация.

Косвен белег за ранното развитие на тази държава са твърденията на редица древни историци, че някога тя е привличала

със своите богатства множество древни завоеватели. Ктесий от Книдас пише в V в. пр. Хр., че към нея се устремил с войските си асирийският цар Нинос (Нинурта – XII в. пр. Хр.), а римският историк Тацит твърди, че много преди него към същото източно царство тръгнал на поход египетският фараон Рамзес II (XIV в. пр. Хр.).[1]

Ктесий отбелязва през V в. пр. Хр. и името на един легендарен цар на Бактрия (Балхара) Оксиарт, което едва ли е измислено от него, защото частично подобие на това име, записано като ОХСИ, се среща два пъти и в надписите на древните българи от нашата страна.

В древните „Веди" като най-ценно изделие, изработвано някога на света, се възпяват златните колесници. В един ведически химн майсторите на колесници се наричат „хилядоръките", защото при тяхното изработване са били потребни широки умения и са участвали хора от множество занаяти. Някога точно с това изделие се е славел древният Балх и това е една достатъчно нагледна атестация за високата материална култура в най-старите български земи.

За това колко разнообразни умения са донесли някога българите от своята древна земя, говорят и записаните в някои книжовни паметници, създадени след покръстването, имена на стари български занаяти.

Установено е, че в ръкописите от X-XI в. се срещат следните старинни имена на занаяти и дейности: ШАРЪЧИИ (художници), КЪНИГЪЧИИ (книжовници), ЗЬДЧИИ (строители), ЧУВЕНЧИИ (металоработници), КЪРЧИИ (производители на стомана), КРЪМЧИИ (водач на плавателен съд), ВАРНИЧИИ (варджии), СОКАЧИИ (готвачи), КРАВЧИИ (трапезници), БИРЧИИ (бирници), КАЗНАЧИИ (хазнатари), КРАГУЯРИ (соколари) и др. Преселили са се някога от изток и множество майстори на ризници, наричани в стари времена КЮБЕЧИИ и КЕБЕЧИИ, и за тях напомняше доскоро старото име на Девня – КЕБЕЧЕ, променено през турското робство на ГЕБЕДЖА.

Всички тези занятия носят названия от източен тип, съдържащи особения суфикс ЧИИ, който в случая е форма за единст-

вено число и произхожда според иранистите от санскритския суфикс „ЧАЙ-АКА" (CAY-AKA), който се е преобразувал в този си вид в някои от старите езици от района на Памир и Хиндукуш. Преки следи от този суфикс се откриват в древна Согдиана, в чиито планини е имало област с име Булгар, а също в земите край р. Булгар-чай на изток от Кавказ, съседна със спомената в 555 г. българска област при Каспийските врати.

Големият брой на старинните занятия, наречени с думи от древен български тип, показва, че българите са се появили в Европа не като ниско развити номади, а като народ с разнообразни стопански традиции. Станало е дори така, че през първите векове след създаването на Аспарухова България, съседните с българите славяни са започнали да подражават на начина, по който техните български съседи са наричали своите занаяти и като резултат са се появили множество смесени имена на дейности като ПИСЧИИ (писар), КОРАБЧИИ (моряк), ПОСТЕЛНИЧИИ (постелник), ЛОВЧИИ (ловец), СОКОЛНИЧИИ, ПРОДАВЧИИ, КУПЧИИ, СРЕБРОПРОДАВЧИИ, ПРЕЛАГЧИИ (преводач на книги).

Едно и също понятие се среща понякога в три разновидности – като КЪНИГАЧИИ, КНИЖНИКЪ и КНИГАРЪ, или СОКОЛНИЧИИ, СОКОЛНИК, СОКОЛАР и КРАГУЯР.

Но това, че модата да се прибавя суфиксът ЧИИ е тръгнала от древните българи и се е разпространила доста широко в славянските земи, показва, че заслужава да се огледат внимателно думите, които са донесли със себе си древните българи.

В тяхното историческо наследство се съдържат редица ключови за всяка цивилизация занятия, свързани с производството на метали и метални изделия, строителството и мореплаването, а също понятия, свързани със задължителния за всяка развита държава данъчен и финансов ред. Но още по-интересно е, че сред тях широко са се срещали и понятия, свързани с духовния живот – като КЪНИГАЧИИ, ШАРЪЧИИ, ПРЕЛАГЧИИ (преводач), а също КУМИР КАП (идол), КАПИШЕ и др. Установено е, че тези думи не са заимствани от някой чужд народ, а са възникнали у древните българи на своя собствена основа. Думата ЩАРЪЧИИ – художник – е собствено българско понятие, в чиято основа

стои прастарият санскритски корен *S*AR (боя). Връзката със санскритския аналог е останала досега незабелязана може би защото не е отчетено, че чрез особената наклонена буква *S* за разлика от обикновеното S в санскритските речници се записва един звук, среден между С и Ш, а това сочи, че санскритският корен стои твърде близко до древната българска дума ШАРЪ (боя). За това говори и пояснението към производните от споменатия корен думи, което гласи: 1. *S*ARA – variegated, speckled, spotted; 2. *S*ARITA: variegated, speckled, т.е. пъстър, петнист. Тези пояснения показват, че е налице пряка фонетична и семантична връзка между посочените санкритски думи и български думи ШАР и ШАРЕН, но неумението да се ползват санскритските речници е скрило от погледа този аналог.

Интересно в случая е и това, че от индоиранския корен ШАР- (пъстър, шарен) древните българи са създали едно свое производно понятие ШАРЪЧИИ – художник, което показва, че техният език се е развивал по свой собствен начин и е създавал свой собствен лексикален арсенал – нещо, което се наблюдава и при думата КАН, която има близко подобие със санскритския корен КАН – светъл и е синоним на санскритската дума РАДЖ. Но за разлика от индийците, при които като владетелско звание е започнала да служи думата РАДЖ и производната от нея дума РАДЖА – светлост, при древните българи същата роля е започнала да изпълнява древната дума КАН, от която е била образувана титлата КАНА, която има същия смисъл като РАДЖА и означава светлост, а в преносен смисъл величие. Трудната за обяснение българска титла КАНА, която се среща и в производни изрази като КАНА БОИЛА КОЛОБЪР, БАГАТУР КАНА и др., всъщност е имала същия смисъл, както по-късното обръщение „Ваша Светлост", но нейният произход е останал дълго време неизяснен, тъй като древните българи не са копирали механично дори понятията, характерни за сродните с тях индоирански народи, а са създали свои собствени традиции и свой собствен държавен модел.

Чрез този свой самостоятелен подход древните българи са създали някога и особеното понятие КЪНИГЪЧИИ, в основата на което стои думата КЪНИГА, която според редица проучвания

е съществувала у древните българи още при появата им в Европа. Днес следи от нея има у всички народи, които още през V-VI в. са били съседи на древните българи. Осетинците – потомци на древните български съседи – аланите, наричат книгите КИНИГ; чувашите – КЕНЕКЕ, а унгарците – КЬОНИВ. От това личи, че първи преносители и разпространители на думата КЪНИГА са били древните българи и сродните с тях алани и от тези два народа тя е проникнала и сред тюркските и угрофински племена.

Фактът, че в древна Балхара е била създадена една ранна писмена традиция и напоследък са открити стотици старинни държавни документи, написани върху пергамент, позволява да се обясни странният наглед парадокс, че още преди покръстването старинната българска дума КЪНИГА се е разпространила нашироко в съседните с българите земи, а също, че още преди създаването на славянската писменост древните българи са имали свое собствено название на книжовниците – КЪНИГАЧИИ.

Но и при създаването на думата КЪНИГА древните българи са проявили своя самостоятелен дух. По своята форма думата КЪНИГА прилича частично на санскритската дума GANIKA, с която са били наричани описанията на древните учени и особено изчисленията на звездобройци и астролозите.

С подобни изчисления са се занимавали някога и древните български жреци и пряко свидетелство за това е създаденият от древните българи оригинален астрономичен календар. Затова твърде е вероятно думата КЪНИГА да стои в някаква връзка и с най-ранните български научни занимания. Но разликата между нея и санскритската дума ГАНИКА показва, че при образуването на древната българска дума КЪНИГА втората част е възникнала под влияние на това, че в езиците от Памир и Хиндукуш на мястото на санскритския суфикс -ИКА се явява суфиксът -ИГА, а върху първата част от думата КЪНИГА може би е повлиял и споменатият по-горе корен КАН-, който значи светъл, а оттам и просветлен. При всички случаи е очевидно, че зад думите КЪНИГА и КЪНИГАЧИИ се таи някакъв ранен етап от развитието на българската духовност, който е започнал още по времето, когато

древните българи са живеели в съседство с древните ведически звездобройци, които са наричали описанията си ГАНИКА.

От този древен етап произлизат и цяла редица думи, свързани с четенето и писането като СМЯТАМ, БРОЯ, СРИЧКА, СРИЧАМ, които не се срещат при славяните и имат преки аналози в санскритската цивилизация.

За това, че българите са имали свои книги още в древността, говори и фактът, че в някои от най-затънтените български краища, откъснати от света дори до преди два века, са се помнели старинни предания и песни, че българите са дошли край Дунава от някаква далечна южна земя и са имали още в прастаро време училища, наричани с особената дума ЗАИЩЕ.

Подобна дума има и до днес в най-старите български земи, тъй като там изразът ЗАЙ-ДЗЕ значи „място, където се събират децата" (от ЗАЙ – дете, момче и ДЗЕ – място). Старинната дума ЗАИЩЕ явно е била пренесена някога от най-древните български земи. А заедно с нея са били пренесени вероятно и много други оригинални български думи, защото древните българи са обичали да назовават всички най-важни неща по свой, собствен начин и със свои собствени названия.

В това отношение нашите предци са проявили не по-малко изобретателност от своите персийски и индийски съседи, но след изтеглянето на основните български сили към Европа, развитата държавна система, създадена от тях, е изчезнала от земите край Памир, а оределите техни сродници са били раздробени и изтласкани във високите планини. Изолираните в планините разпокъсани части от старото население са опростили своята система на управление и едни от тях са запазили само старите звания БОИЛА и КАН (под формата „ваала" и „кхан"), а други – само званията ТАРКАН, БАГАТУР и МИР.

Изчезнала е от употреба и въведената от Канишка в I в. стара държавна писменост, на която са се съставяли разнообразни документи и каменни надписи. Опростеният и раздробен живот е довел до унищожаването на най-важните плодове на старата българска цивилизация. Изоставени са били по принуда от оредялото старо население и създадените в Балхара многобройни кре-

пости и градове. В някои от тях се настанили нови господари, а повечето започнали да западат и запустяват, поради разрухата, причинена през VII и VIII в. от арабите, а след това и от придошлите в равнините тюркски племена. Но древната българска култура си създала нови огнища в земите, където се струпали преселените български племена – първо край Кавказ, а после и на Балканите.

По същото време, когато в най-старото българско царство угасвала старата градска цивилизация, заради която Балхара била наричана от гръцкия историк Страбон Страната на хилядата градове, в Кавказките долини избуяли десетки нови градежи и в 555 г. българите се споменават от Захарий Ритор на първо място между многото преселени племена, тъй като само те и аланите имали градове. *„Отвъд Каспийските врати* (Кавказкия проход Дербент) *живеят българи...народ със свой език, те имат градове."*

Своят език, за който пише този хронист, е несъмнено езикът на древна Балхара, а в имената на най-известните градове, наричани от арабите Балх, Булкар Балк и Вабанзар или Ванандар, звучал езикът на древна Балхара.

Старата мъдрост, че историята не може да унищожи следите на никой голям народ, се е изписала по безброй различни начини над пътя на древните българи.

И решаваща заслуга за това, че те не са изчезнали, въпреки всички удари на съдбата, има това, че те са пренесли със себе си езика на своето царство и са дошли край Кавказ като народ „със свой език", а не като безлична и пъстра сбирщина от несретници.

Древните българи свято са пазели своя език и затова всички техни водачи при Кавказ носят имена, които произхождат от него. Но още по-съществено е това, че след като пет века са живели край Кавказ, те са пренесли същия свой език и в създадената от Аспарух голяма балканска държава.

В надписите, оставени от българите на Аспарух, са изредени до най-малки подробности всички държавни и военни звания, характерни и за древна Балхара, а в Именника на българските канове е отразен и особеният начин на броене, характерен за тази

най-древна страна. Това са два редки езикови феномена, над които науката тепърва ще трябва да се замисли. Защото в тях е отразена необикновената езикова устойчивост, характерна за древните българи, която те са проявили както край Кавказ, където упорито са говорели на своя собствен език, така и на Балканския полуостров.

Причината за тази устойчивост е била свързана с това, че още в своята стара земя българите са имали и свои писмени традиции и са имали навика да записват най-важните събития от своя живот с помощта на два вида писменост, едната от които е била създадена на гръцка основа, а другата е била изобретена от самите тях.

След въвеждането на кирилската азбука и особено след византийското владичество, старият български държавен език, с неговите особени дворцови звания и особена бройна система, е започнал да излиза от употреба и това породи у някои прибързани автори представата, че езикът на древните българи напълно е изчезнал. Но след като не по-малко от три века у нас са се употребявали старите български титли и старият начин на броене, това означава, че тук са били пренесени и всички други видове думи, характерни за древните българи – техните названия на облекла, техните роднински думи и мн. др. Затова наивно е да се мисли, че и тези думи са изчезнали без следа.

Премествайки се на големи маси в Кавказ, а след това и на Балканите, древните българи са пазели дълго своите родови традиции и затова навсякъде, откъдето те са минали, се откриват едни и същи роднински и семейни думи.

За да проличи това, ще надникнем мислено в района, където според иранистите има запазени най-много следи от езика на древна Балхара – долината на р. Мунджан в Хиндукуш.

Там са запазени следните роднински думи ТАТ (татко), БАЙ (чичо и уважително обръщение), КАКА (кака), ВУЛА (булка), МОМА, ЖИНКА (жена). В съседните памирски езици се срещат в разпръснат вид и следните роднински думи: БАЧА (чичо и по-голям брат), ВУЙ (вуйчо), СТРИЯ (стрина, жена), БРА (брат), ЧИНА и ЧАНА, ЛАЛЕ (девер) и др.

Всички тези думи са интересни с това, че се срещат и в България, но не са познати на славянските народи като цяло. Някои от тях са навлезли в сръбския език, особено в източните части на Сърбия, които доскоро бяха населени с българско население. Като цяло споменатите думи са един интересен лакмус, по който българският език се разпознава измежду всички балкански и европейски езици. И както ясно се вижда, този най-важен лакмус има своите изразителни подобия в най-старата българска земя.

Несъмнено е, че тези роднински думи са извървели същия път, който са изминали и нашите български предци.

От най-старата българска земя са дошли и названията на повечето типични български национални облекла: като САЯ, СУКМАН, КЪРПА, ПЕШКИР, ПОШ, КАПА, ЦЪРВУЛИ, а също и общото название на облеклата – думата ДРЕХИ, подобие на която дълго време не беше открито никъде по света и затова в Българския етимологичен речник пише, че думата дреха произлиза от корена дера. Но след откриването на малко известните у нас памирски езици се оказа, че сред най-многобройния памирски народ – пущуните – облеклата се наричат с названието ДРЕШ, което е почти пълен аналог на нашата дума ДРЕХИ.

Някои наши роднински думи като СВАКО не се срещат в памирските езици, но имат преки подобия в тяхната най-древна основа – езика санскрит, където думата СВАКА значи свой човек, близък роднина.

В същия древен език – санскрит – се среща и една рядка особеност, която в Европа е позната единствено на българския език – употребата на специални названия за по-големите и по-малките братя и сестри. Термините, с които те се наричат у нас, са сходни единствено с тези в Памир и се различават от санскритските, но самият принцип да се дават различни названия на по-големите и по-малките братя и сестри е познат и на езика санскрит.

Противно на представите, че древните българи са изчезнали, се оказва, че днес под всеки български покрив звучат множество различни видове думи, пренесени от най-старите български земи. Тук разгледахме най-характерните от тях, но дори и само те показват, че от своята прародина българите са донесли със

себе си едно многопластово и все още неоценено езиково и културно наследство.

Идвайки на Балканите, те явно са наложили своя език като водещ в течение на повече от два века, затова днес във всички краища на средновековната българска държава са запазени техните главни роднински думи и техните названия на облекла.

След всичко това, вече можем да сложим и точка на това наше проучване. То показа две твърде важни особености, които дълго време са оставали неразкрити от нашата наука. Първата от тях е, че древните българи, чието име носи нашият народ, са били многобройна, а според някои източници дори изключително многобройна маса от хора, а не незначително номадско племе.

В тази огромна маса твърде рано са започнали да се вливат славянски племена, но тя не се е претопила сред славяните, както дълго време се твърдеше. Това, че тя не се е претопила, личи особено нагледно от нашата роднинска система, която се отличава от славянските роднински системи и има същата сложна структура като роднинските системи на древните индоирански народи от българската прародина. Тази особеност показва, че не славяните са се претопили сред древните българи, а е протекъл по същество обратният процес. Присъединилите се към българите славяни са възприели техните специфични роднински думи, а също характерния за тях навик да диференцират не само братята и сестрите, но и чичовците и вуйчовците, които при славяните се наричат с едно и също название.

Вторият важен извод е, че древните българи са донесли от своята прародина две важни свои придобивки – високо развити държавни традиции и множество ранни постижения в науката и изкуството.

Поради това свое високо културно развитие те са станали естествени водачи на присъединилите се към тях други племена, затова тяхното име се е наложило като общо название и на трите създадени от тях многоплеменни държави – Старата Велика България при Кавказ, а по-късно и Волжка и Аспарухова България.

Такива са накратко процесите, които са довели до образуването на нашия български народ. И време е в тях древните бъл-

гари да бъдат поставени на полагащото им се централно място, което те са заели някога не защото са покорявали насилствено чужди народи, а защото са били избирани доброволно от тях за водачи, поради притежаваните ценни държавни умения и културни достояния.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Някога хората не на шега са се питали колко дявола може да се съберат на върха на една игла. Но за нашия, обгорен от политиката и системно мамен дори от своята съвременна книжнина народ, струва ми се, че по-актуален днес е въпросът: колко етюда на Юда могат да се вместят в един наш роден учебник по история.

Нашата богата на разум епоха ни ощастливи с цяло море от учебници, помагала, пособия, исторически атласи и дори исторически христоматии. Но зад много от тях прозира един и същ извратен почерк и стил, а това никак не е добре.

Примерите в повечето случаи започват още от първите страници, където създаването на българската държава е описано изцяло във византийски маниер, а в учебниците за университетите не са спестени дори най-грубите и тенденциозни нападки, с които придворните византийски хронисти са очернили българите, като изразите *„този мръсен народ"*, или *„това непознато варварско племе"*. На пръв поглед няма никакъв смисъл да се вкарват в учебниците по история изрази, които не носят някакво обективно историческо съдържание, а са плод на разюздани емоции и царедворско угодничество към византийските императори. Но за повечето наши автори на учебници през последните сто години, чуждите хули са явно някакъв твърде ценен исторически капитал и те си служат с тях без да се замислят, че чрез това петнят произволно българското минало и посяват още от ученическата скамейка семето на нихилизма и чуждопоклонството в българските деца.

Всичко това рикошира по-късно в българското общество и поражда оня траен дух на разединение, който вече цял век отравя живота на България и напоследък я доведе до там, че тя се превърна в един от безнадеждните аутсайдери на Европа и в държава с фиктивен политически елит. Защото големите беди в живота на някой народ започват от малките наглед прегрешения в неговите настолни учебници и книги, а такива прегрешения у нас има в преголямо изобилие.

Днес може вече само да се питаме как и откъде някога са се зародили няколко велики премъдрости, чрез които в България системно са били отричани и очерняни цели епохи както от далечното минало, така и от по-новите времена. Откъде например е изникнала преди половин век приумицата да се наричат войните за национално обединение на българския народ с израза национални катастрофи, а освободителните армии, които на три пъти проливаха кръвта си за поробените български земи, да се именуват с грозния израз окупационни корпуси? Как са посмели някога някои вонещи писачи, които никога не са пролели дори една капка кръв за България, да зачеркнат жертвите на цели поколения българи и да нарекат това с името Учебник по нова и най-нова българска история за университетите. И замисляли ли са се тези потомци на юродите, заклеймени от Паисий, какъв огромен потрес внасят в душите на хиляди семейства и как разклащат и убиват в зародиш най-святото чувство – чувството на привързаност към България и готовност да се работи не „на полза джобу", а за голямото многолико цяло, наречено български народ?

Несъмнено е, че тези юдински игри с историята са главната причина, за да настъпи онова страшно разединение, вцепенение и агонизиране, което се наблюдава сред нашия народ в много по-голяма степен, отколкото при всички други европейски народи и което стои в рязък контраст, както с древните корени на нашия народ, така и с неговата прастара културна закваска, която изпреварва с повече от хиляда години някои от най-известните днешни нации по света. Никой от многобройните днешни социолози и политолози, повечето от които са доброволни подлоги на всяка нова власт, не е поставил въпроса на какво се дължи окаяното състояние на българския граждански дух, защото, ако се бръкне в анатомията на този проблем, ще изскочи мирисът на доста много политически и научни Велзевули. А да се пише за това е твърде потребно, защото, ако не се осъзнаят причините за сполетелите ни, не по вина на народа, национални болести и преди всичко причината за резкия спад на тонуса на нашия национален живот, нещата никога няма да тръгнат напред.

През XIX в. един известен философ – Хъксли – е писал, че живот е онова, което кара частите на едно общо цяло да действат заедно. От тази гледна точка заслужава да се запитаме – кипи ли живот в това, което днес се нарича български народ? Проявява ли се той като живо цяло, след като през втората половина на XX век той практически престана да действа като единна национална общност, а след това чрез серия от ловки манипулации, бе поставен в едно почти безпомощно състояние, при което всеки опит за проява на реален живот се блокира от една пъстра пасмина от вградени в най-невралгичните точки на политиката фалшиви водачи и подставени лица? Можем също да се запитаме: кой вид българи можем да определим като по-жив и жизнеспособен – дали сегашните обитатели на България или далечните и изчезнали българи, които при всяка голяма заплаха са се вдигали заедно да спасяват държавата от надвисналите беди?

Равносметката показва, че тези древни хора са били като цяло по-малко учени, но често много по-мъдри от нас. Те са усещали инстинктивно, че никой човек не ще е задълго добре, ако погива неговата държава. Усещали са, че общата разруха вреди неизбежно на всички и ако отделният човек се скрие от нея за миг, ще патят след време синовете му, ако пък те се скрият в някоя топла дупка, ще патят техните синове и внуци. Всеки някогашен българин е бил жива част от голямото българско цяло и за последен път това свято чувство се прояви у целия български народ точно преди един век – в годината на обявяването на независимостта на България и последвалата Балканска война.

Чрез своята здрава интуиция древните българи са съзнавали също, че за държавата най-важно значение има качеството на нейните водачи както на най-високо, така и на ниско ниво. Не е известно, чели ли са те теорията на Сократ, че едни хора са направени от злато, други от желязо, а трети – от глина, но в своето практическо управление, те са измислили едно невероятно изобретение, което не се открива дори в трактата на Платон „Държавата", описващ разсъжденията на Сократ.

Българите някога са учудвали света – както сочат древните готи – най-вече с това, че при тях е съществувал принципът да се

дава реална власт за реално проявена доблест, а това е водело до естествен подбор на качествени водачи, които не са щадели себе си в битките за опазване на държавата. Всеки някогашен водач е получавал поста си не по наследство, а заради това, че се е жертвал за държавата. Затова за народа той е бил олицетворение на висши държавни добродетели. Отслабването на личните качества, дори поради случайни болести, е предизвиквало автоматично оттегляне на недъгавите водачи, а ако те не са се оттегляли сами, имало обичай да ги отстраняват жреците. Защото за онези някогашни ***малко говорещи***, но по-точно мислещи българи, е било връх на глупостта да се превърне влошеното здраве или телесната слабост на някой водач в болест на цялата българска държава, или да стане някой негов порок причина за общото пропадане на България.

„Човек и добре да живее, умира и друг се ражда" – са казвали мъдро те. И без много илюзии и празни речи са пазели чист и здрав духа и мозъка на държавата, заменяйки навреме болните мозъчни клетки в нейното управление с възможните най-качествени заменители, подбирани не от вечни и богопомазани родове, а измежду всички, които са показвали високи дарби и кристална чест.

Древните българи не са се занимавали с генетика, но са прилагали в своя държавен живот един подход, подобен на генното инженерство и без никакво колебание са изрязвали от държавния организъм не само отделни загниващи клетки, но и цели загниващи органи, затова безпощадно са разжалвали не само провалилите се водачи, но и цялото тяхно обкръжение. За тях управлението на държавата не е било игра на избори, или циклично въртене на омазнени от употреба партийни списъци, а борба за въздигане на държавата с помощта на нейните най-светли и енергични умове.

И тъй като някога борбата за въздигане на държавата се е водела най-вече на бойните полета, те са използвали битките като своеобразни сита, чрез които са пресявали своя народ и са издирвали частиците самородно човешко злато. И до днес в най-старите български земи, в далечните долини на Памир и Хинду-

куш, където според древните летописи българите са живеели преди да се преселят в Европа, съществува обичаят да се подреждат мъжете по рангове в зависимост от това кой как е действал на бойното поле и на най-високи постове да се издигат най-доблестните защитници на своя народ, независимо от това дали произхождат от най-бедния, или най-богатия род. На такива герои те поверяват не само военните дружини, но и всички функции в държавата – от събирането на данъци, до управлението на нейните селища и области. Защото макар да не са чели никакви учебници по висш мениджмънт, тези хора знаят, че най-ефикасният начин да познаеш кой човек е подходящ за водач и държавник е да видиш готов ли е той да се жертва за държавата и какви жертви е направил за своя народ.

Точно този мъдър обичай се срещал някога и сред Кубратовите и Аспаруховите българи. Затова през първите векове на българската история народът свято е почитал своите водачи и за това говорят редица стари исторически следи, на които се натъкнах след запознаването ми с редките източни езици, които се говорят там, където са се намирали двете най-стари български държави – Балхара край Памир и Старата Велика България при Кавказ.

Древната история е интересна с това, че по своята същност тя е едно непрекъснато разгадаване – разгадаване на образи на отдавна изчезнали народи по оставените от тях следи. И за голямо щастие на българската история днес има премного следи, по които може да се разпознае какъв вид народ са били древните българи и какви отношения са зреели в изградените от тях държави. Следите за това са изключително изобилни, особено в Кавказ. Там сред грузинците и до днес звучат множество старинни български имена, които лесно се разпознават по това, че към тях са прикрепени (вероятно още в стари времена) типичните български титли – КАНА, БОИЛА и БАН. В Грузия и до днес има десетки имена от този вид – като Кардан-кан, Сартам-кан, Живакан, Люц-кан, Гур-кана, Гур-була, Крун, Крунчу, Гунцу, Омуртха, Токту-бан, родът Багатури и др. Причина, за да се появят тези имена в Грузия, е, че в съседство с нея се е намирала централна-

та част на Старата Велика България – планинската област Балкария, която е отделена от Грузия само с един къс планински проход. А на север от Грузия в автономната област Кабардино-Балкария като лични имена се употребяват дори самите стари български държавни звания, затова там стотици хора носят имена като КАНА (мъжко име), КАНО, КАНЕ, КАНУК, КАН-ШОБИ, БАНА, БАНО и др.

На изток в лично име се е превърнала дори думата БЪЛГАРИН, от която е образувана цяла редица имена – Балкар, Балкарук, Булгарук, Булгайр и др. Но най-важното е това, че там твърде силно е запазено чувството за лична чест и доблест – стожерът на древния български дух.

Старата Велика България отдавна е изчезнала, но доблестните имена, с които са се наричали нейните водачи и най-достойните мъже, са се запечатали дълбоко сред населението, което днес обитава нейните земи. А това извиква от дълбините на вековете един свят и величествен образ на древните българи. Образът на един известен някога край Кавказ народ, който е създал една уважавана от съседните племена държава, под чието влияние е възникнал в оня район обичаят да се употребяват като лични имена старинните български дворцови звания, или да се добавят те като постоянна част от личните имена.

Носенето на такива имена явно се е считало в Кабардино-Балкария и Грузия за висока чест, но подобна традиция се открива широко през средновековието и в България, особено до XII в., когато се срещат масово имена като Кано, Кане, Канчо, Канка, Бано, Банчо и Бане, а също личното име Боила, употребено три пъти сред мъжките имена от IX-X в. Този обичай не е заглъхнал у нас чак до XV в., когато все още широко са се срещали подобни имена, свързани с уважението към старите български дворцови традиции, а в един данъчен регистър от Силистра е отбелязано дори името Кавхан.[128]

Но ако историята е едно непрекъснато разпознаване на изгубени образи, време е да се запитаме защо в ранна България и в

[128] Й. Заимов, Български именник, С., 1980

нейната предшественица Стара Велика България е възникнала някога традицията да се употребяват държавните звания КАН, БОИЛ и БАН и като лични имена.

По всичко личи, че за разлика от днешните времена някогашните българи високо са уважавали своята държава и вероятно заради почитта си към държавните традиции, те са успели да създадат в Европа повече държави, отколкото който и да е друг народ – цели три държави, създадени в различни райони, при това държави солидни и дълготрайни, първата от които според легендите е просъществувала 515 г., втората – Волжка България – повече от седем века, а третата – нашата държава, макар и силно разклатена, съществува до днес.

Историята си е направила с българския народ твърде горчива шега, като е скрила от очите му неговите най-стари и велики творения. Затова един първостепенен дълг на историческата наука, неизпълнен дори до днес, е да разкрие истинската същност на древните български държави и да намери обяснение на причините, поради които древните българи така успешно са се изявявали като държавнотворчески народ. Явно е, че внесеният някога отвън опростен исторически модел, според който древните българи са били незначително номадско племе, което не е създавало държави, а примитивни номадски съюзи, е изиграл мефистофелска роля, опорочавайки нашата историческа наука, но за съжаление цял век се оказа недостатъчен, за да се преодолее тази черна гавра.

Моят живот мина в безбройни опити да докажа, че това, което в нашите учебници по история се изобразява като диво минало, е било всъщност по-скоро дивно, отколкото диво и да привлека вниманието към това, че заимствайки натрапчивата номадска теория за древните българи, нашите автори на учебници твърде успешно са успели да представят красивото като сиво и дори уродливо, а древното величие – като безличие.

Многото държави, създадени от древните българи, показват, че пред нас е един народ с необикновена съзидателна енергия, който подобно на катализатор, е успявал да ускори навсякъде, където се е появявал, процеса на обединение на околните с него

племена и да ги поведе от примитивно и изолирано съществуване към организиран държавен живот.

Една елементарна справка с историческите карти на Европа сочи, че на около една трета от европейския континент първите трайни и многовековни държави са създадени от българи и като пряко историческо ехо от това необикновено явление, звучат думите на един от най-ерудираните древни историци – епископът на готския крал Теодорих Енодий, който пише за българите в края на V в. *„Това е народът, преди имаше всичко, което е пожелавал...Те по-рано вярваха, че светът е открит за тях."*[129]

В историята на Европа древните българи са влезли с тази атестация, на която и до днес не е обърнато достатъчно аналитично внимание у нас, поради заблудата, че древните българи са били примитивно номадско племе. Не е забелязано също и това, че дори някои от някогашните най-ожесточени и преки български противници на бойното поле – готите и византийците – сочат, че своите държавни и военни успехи древните българи са пожънали най-вече заради своята доблест и затова, че някога *„от всичко най-много са уважали справедливостта и законността и поради това племената и народите се присъединявали към тях доброволно."*[130]

Механичният схематизъм да се рисуват всички появили се в Европа народи като варвари, под влияние на силно тенденциозните оценки на някои придворни византийски историци, е попречил да се видят реалните постижения на древните българи и да се потърси своевременно обяснение за това. И дори, когато се оказа, че тези така наречени варвари са създали някога най-обширния град на Балканите и в цяла Европа, в който след покръстването е имало повече от 30 църкви и алея с десетки каменни колони с триумфални надписи, които са съставлявали един внушителен пантеон, навикът да се рисуват древните българи като примитивни азиатски номади не се промени, въпреки че още в XVI в. философът Монтен е разобличил порочното увлечение на

---

[129] Енодий, Писмо до Теодорих, ХИБ, I, 78.
[130] Вж. И. Божилов, Готският топарх, С., 1973.

имперските историци да хулят всички народи, нарушаващи покоя на древните империи, като диваци и варвари.

Трудно е, разбира се, да се възкреси и събере онова, което времето е разпиляло и да се съедини отново в едно живо цяло всичко, което историята е разединила. Но там, където някога е живял някой голям народ, дори той да е изчезнал, са останали твърде много следи. Затова, ако има нещо чудно в българската история, то е безсилието, което цари от много време при описанието на древните българи.

Този проблем се представя едва ли не за непреодолим и неразрешим. Твърди се дори, че истината завинаги ще остане скрита, защото от древните българи не били останали никакви следи. А задачата в това отношение не е нито безкрайно трудна, нито неразрешима. Тази задача съвсем изкуствено се представя като проблем с повишена и дори с невероятна трудност. Само че, за да се реши правилно тя, трябва да се определят точно основните изходни исторически величини. И най-важното да се върви строго и неотклонно по оставените от древните българи следи и да не се слуша никога политиката.

Досега са написани много книги, учебници и помагала по история. Но добре е да има и една книга от по-особен вид, в която да се посочат потребните за решаването на загадките около най-древното българско минало изходни величини. Защото лутанията в тази област се дължат най-вече на това, че не се определят предварително някои задължителни исторически параметри, свързани с древните българи. А при отсъствието на точни, или поне приблизителни познания за изходните параметри, дори най-амбициозните автори заприличват на припрени ученици, които се опитват да решат някоя задача без да забележат, че боравят с непълни и неточни изходни условия.

Нашата цел е да подредим преди всичко изходните величини, чрез които може да се реши ясно и еднозначно изкуствено заплетеният проблем за произхода на древните българи и за ролята, която те са играли при образуването на днешния български народ. Насочихме се към него както поради това, че разполагаме с достатъчно широка представа за информацията, чрез която може

да се реши, така и поради това, че неточностите и извращенията при описанията на българите на Аспарух са една от най-натрапчивите и най-дълготрайни Юдински игри в българската история.

И тъй като изходните величини, с които се наложи да се занимаем, не са никак малко на брой и повечето от тях досега не са описани достатъчно ясно, след събирането и подреждането на данните за тях се оказа, че това издание ще придобие облика на един своеобразен пътеводител, в който са описани разнообразните исторически следи, чрез които може да се разкрие реалният образ на древните българи и тяхната роля при изграждането на българския народ.

Централно внимание в нашето изложение беше отделено на произхода на древните българи, който бе проучен с помощта на няколко независими един от друг вида информация – историческа, археологическа и езикова.

Досега не е правен опит да се подходи към дадения проблем с помощта на подобен широк подход. Неговото предимство е, че дава възможност на читателя да се запознае с целия комплекс от потребни изходни данни и да проследи от различни ъгли решаването на проблема за древните българи, а оттам и за произхода на българския народ.

Надявам се, че този отдавна потребен исторически пътеводител ще бъде от полза на всички, които търсят истината за древните българи и днешния наш народ. А също, че той ще подтикне мнозина енергични, но стихийно лутащи се умове, да прехвърлят своите търсения върху по-строги и обективни релси, а на авторите на учебниците по история ще даде възможността да вградят в своите описания един надежден крайъгълен камък и да разсеят досегашните изкуствени мъглявини около най-древното българско минало.

Тази книга е продължение на проучването „Кои сме ние, българите?", отпечатано от ИК „Галик" през 2000 г. Тя е посветена на тайнството на зараждането на българския народ, за който още в V в. са казани следните думи: **„Това е народът, който преди имаше всичко. Те мислят, че целият свят е открит пред тях."** Идвайки с тази слава, древните българи са разклатили Стария свят не само със своята военна мощ, но и със своята невиждана чистота на духа, за която дори в XI в. се сочи: **„Те, българите, в старо време почитаха най-много справедливостта и законността, постигнаха чрез това големи трофеи и градовете и народите се присъединяваха към тях доброволно"**. Този именно чист и непобедим народ е създал България и три века я е управлявал по закона на честта.

Но в учебниците има съвсем друга картина. Там древните българи се описват като малобройно племе, или дори орда, която изчезнала без следа и оставила като спомен само своето име. Тази теория е възникнала в началото на XX в., когато за древните българи не се е знаело почти нищо, освен тяхното висше звание KANACYBIFI, което набързо е било изтълкувано като хан. Но намерените напоследък надписи на езика на Аспарух и откритите сведения за прародината на древните българи показаха, че тези идеи са един безпочвен мит. За да се развенчае докрай този мит и да се види как древните българи са породили днешния български народ, бе написана тази книга.

цена: 12 лв.
9 789545 820267